

*Luettelo
inno*

MUSEOVIRASTO
RAKENNUSHISTORIAN
OSASTON ARKISTO

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN INVENTOINTI
KAHDEKSAN KARTANOA JA YKSI PAPPILA

Museovirasto Rakennushistorian osasto Pia Kurki 1997

Sisällysluettelo

JOHDANTO.....	2
---------------	---

1. YHDEKSÄN HISTORIAALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN INVENTOINTIKOHDETTA

1.1. Kohderaporttien sisältö.....	3
-----------------------------------	---

1.2 Kohderaportit

Ahvenkoski.....	4
Björkboda.....	13
Joensuu.....	23
Katinen.....	31
Kulla.....	37
Pikkala.....	45
Saari.....	55
Siuntion pappila.....	64
Summa.....	70

2. KOHTEIDEN YLEISINVENTOINTI

2.1. Täytetyt yleisinventointikortit.....	78
---	----

Ahvenkoski.....	79
Björkboda.....	80
Joensuu.....	81
Katinen.....	82
Kulla.....	83
Pikkala.....	84
Saari.....	85
Siuntion pappila.....	86
Summa.....	87

JOHDANTO

Kesän 1997 historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi jatkaa museovirastolla edellisenä kesänä aloitettua inventointia. Inventointitapa ja -tarkkuus on pyritty pitämään samana, vaikka kohteiden historiallisten vaiheiden selvitys lipsahti osittain hyvinkin tarkaksi. Projektin jatkuvuutta kuvaa myös julkaisujen yhdenmukainen ulkoasu. Uusia kohteita on yhdeksän, joista kahdeksan on kartanopuistoja ja yksi on pappilan puutarha. Kahta kohdetta lukuunottamatta kohteet on valittu suojeltujen rakennusten yhteydessä olevista puistoista. Lailla suojelluissa kohteissa myös rakennuksia ympäröivä puisto on sisällytetty suojelun piiriin.

Kesän 1997 kohteiden inventoinnin tarkkuus häilyy yleisinventoinnin ja kohdeinventoinnin rajamaastossa. Vaikka puiston tai puutarhan historian tarkastelu on rajoittunut keskeiseen lähdemateriaaliin, lähenee sen tarkkuus kohdeinventoinnin tarkkuutta. Nykytilan inventointi sen sijaan on yleisinventoinnin tarkkuuden mukainen. Tämän työn puitteissa ei tehty tarkkaa kasvillisuuskartoitusta eikä myöskään nykytilaa kuvaavia karttoja. Tarkoituksena on lähinnä ollut puiston tai puutarhan nykytilan tarkastelu suhteessa sen historiaan tekstein ja valokuvin sekä puiston yleiskunnon arviointi. Kenttäinventointiin on kuulunut yksi tai useampi käynti kohteessa.

Puutarhan historiallisen ja puutarhataiteellisen merkittävyyden arviointi kuuluu yhtenä osa-alueena inventointiin. Kesän 1997 inventointiin liittyvä arvotus perustuu lähinnä kohteiden suojelupäätöksissä esiintyneisiin suojelun perusteisiin ja siihen, että kaikki kesän 1997 yhdeksän kohdetta ovat puutarhataiteen kannalta nk. arvokohteita. Yksityiskohtaisempaa arvotusta ei kohteiden pienen otoksen ja siten vertailukohteiden vähyyden vuoksi ole tehty. Ja tämän vuoksi arvotus esiintyy vain yleisinventointiin liittyvissä inventointikorteissa.

Työtä on ohjannut Museoviraston puolesta Irma Lounatvuori.

Kannen kuva: Pikkalan kartanon maisemapuiston lehmuskujanne ja lehtimaja "Templet"

1. YHDEKSÄN HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN INVENTOINTIKOHDETTA

1.1. Kohderaporttien sisältö

Kohderaporttien sisältö on jaettu edellis kesän tapaan kolmeen osaan: historia, kuvaus ja nykytila. Historia osuudessa käydään läpi kohteen historiaa sekä rakennuksia ympäröivän puiston tai puutarhan kehitysvaiheita. Kohteen kuvaus käsittää yleispiirteisen ympäristökuvauksen sekä tarkemman aluekohtaisen kuvauksen, jossa käydään läpi alueiden historialliset vaiheet ja verrataan niitä alueiden nykytilaan. Aluejako on tehty kohteesta riippuen vanhojen karttojen sekä kohteen nykytilan avulla sekä puiston tai puutarhan tyyliisuunta huomioiden. Historiallisten vaiheiden selvittämissä on käytetty suurelta osin apuna vanhoja karttoja ja valokuvia, joihin viitattaessa on loppuviitteessä mainittu kyseisen kartan tai kuvan sijainti. Vanhojen karttojen osalta on kartan sijainti ilmaistu vain silloin, kun kartta mainitaan tekstissä ensimmäistä kertaa.

Kappale nykytila esittelee kohteen nykyisen käytön ja käyttäjät sekä suojelutilanteen. Puiston hoito-ohjeet ovat kohteiden suojelupäätöksiin kirjattuja ohjeita. Lisäksi on kussakin kohteessa annettu aluekohtaiset toimenpidesuosituksia. Ne eivät ole määräyksiä vaan niiden tarkoitus on kiinnittää huomiota alueen historiallisiin erityispiirteisiin ja niiden selvittämiseen mahdollisia kunnostustöitä aloitettaessa. Toimenpidesuosituksia ovat tässä työssä siis lähinnä lista toimenpiteistä, jotka tulisi tehdä ennen suunnitelmien tekoa ja viimeistään ennen muutostöiden aloittamista. Yleisesti ottaen nykytilan inventointia on tarkennettava joka suhteessa. Yleisohje muutos- ja kunnostutöihin puistoissa on hellävaraisuus. Vanhat kasvilajit ja -lajikkeet ovat yksi arvokas osa historiallisia puistoja ja nykyään monessa kohteessa ainoita puiston säilyneitä elementtejä. Tämän vuoksi kasvillisuuden kartoitus ennen rajuja muutostöitä on tärkeää, myös vanhojen nurmilajikkeiden osalta. Kasvillisuuden osalta on jokaisessa kohteessa vielä perehdyttävä tarkemmin puistoissa tai puutarhoissa aikaisemmin kasvaneiden, mutta nykyään hävinneiden kasvien tutkimiseen.

1.2. Kohderaportit

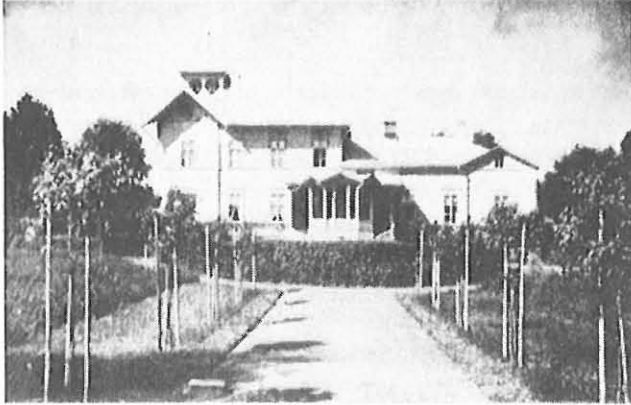
Ahvenkoski, Abborfors gård, Stor-Abborfors

Pyhtää
Kymen lääni
peruskartta 3024 04

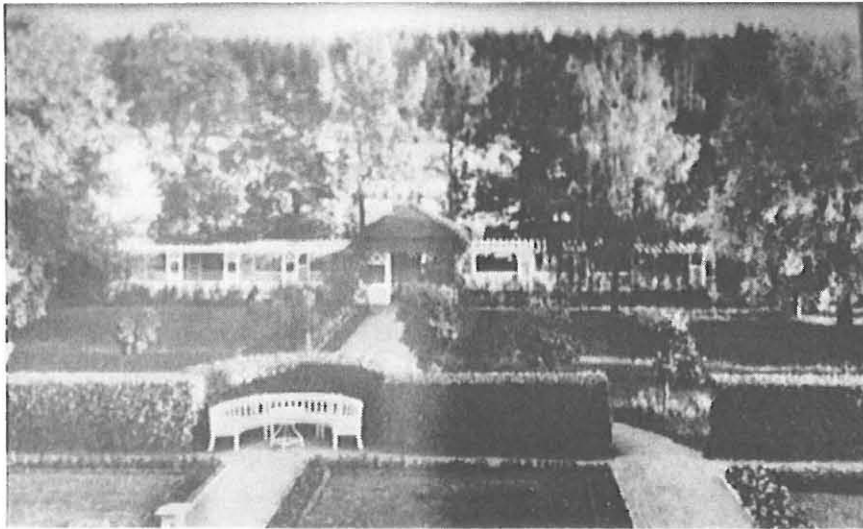
Historiaa

Ahvenkoski tunnetaan jo 1300-luvulta Turun piispoille kuuluvana lohenkalastamona.¹ Ennen Ahvenkosken kartanoa sen paikalla sijaitsi kylä, jonka maat olivat kruunun omaisuutta. Tila kirjattiin maakirjoihin rälssitulana vuonna 1561, mutta se oli 1500-luvun lopun suurelta osin autiona. Vuonna 1771 kauppias Niklas Clayhills osti kartanon itselleen ja siitä lähtien kartano on ollut saman suvun hallussa. Niklas Clayhillsin aikana kartano alkoi elpyä Ruotsin ja Venäjän rajaseudulla sijaitsemisen aiheuttamista tuhoista. Vuosien 1847-91 aikana kartanoon rakennettiin puutarhurin asunto, orangeria sekä uusi päärakennus vuonna 1859 palaneen tilalle. Niklas Clayhillsin pojantytär Natalia Maria Emilie, joka meni naimisiin vuonna 1857 vapaaherra Bernhard Indreniuksen kanssa, lisäsi vuosina 1892-94 kartanoon toisen kerroksen ja tornin arkkitehti Carl Armfeltin suunnitelman mukaan.²

Päärakennusta ympäröivän puiston tarkasta perustamisajankohdasta ei ole löytynyt tietoa. Vuoden 1835 kartan mukaan kartanossa on tuolloin ollut ”Blomster patern”, perunamaa sekä kaksi yrttimaata (epävarma kartan selostusten käsialan epäselvyyden vuoksi). 1850-luvun puolivälin ja loppupuolen puutarhatoiminnasta kertovat myös tuolloin rakennettu orangeria ja puutarhurin asunto. Seuraavat löydetty tiedot puutarhaan liittyen ovat S.W. Skogströmin kartanoon vuonna 1911 laatima suunnitelma³ sekä vuosina 1892 ja 1912 otetut valokuvat. Skogströmin suunnitelma koostuu kaarevista käytävistä ja niiden väliin jäävistä nurmialueista. Nurmialueilla on puu- ja pensasistutusten lisäksi myös koristeellisen muotoisia kukkaistutuksia. Myös vuoden 1912 valokuvien perusteella puutarhassa on ollut kaarevia käytäviä ja nurmikenttiä, joissa on vapaasti sijoitettuja puu- ja pensasistutuksia. Rakennuksen lähistöllä nurmialueilla on ollut muotoon istutettuja kukkaryhmiä. Onko valokuvien ottamisajankohtana ehditty jo toteuttaa Skogströmin suunnitelmaa vai näkyykö kuvissa suunnitelmaa edeltävä tilanne vai onko kyseitä suunnitelmaa toteutettu laisinkaan, on jäänyt oheisen lähdeaineiston valossa epäselväksi. Vuonna 1914 Paul Olsson laati oman ehdotuksensa⁴ puutarhaan. Lähteiden ja nykytilan perusteella puutarha rakennettiin suunnitelman mukaisesti, ainoastaan muotopuutarhaan on tehty korvaava, hieman muutettu suunnitelma⁵. Puutarhaan on istutettu saarnea, pyökkiä, jalavaa, tammea, lehmuksia ja vaahteraa.⁶

Näkymä etelästä päärakennukselle 1920-luvulla (ajoitus arvioitu). Pyhtään pitäjän historia, s. 146

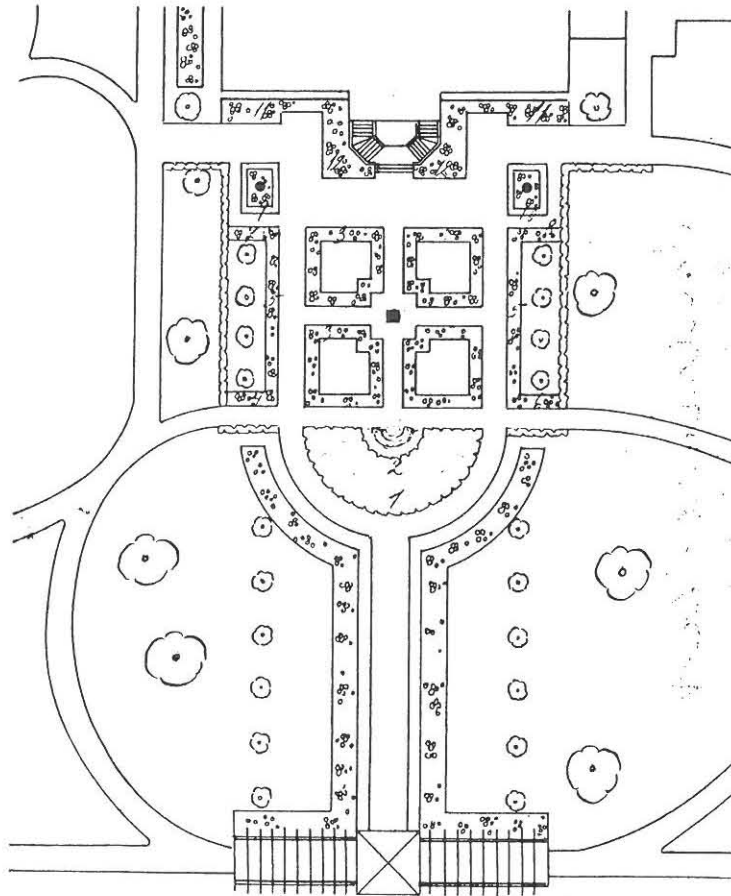
Näkymä päärakennukselta pergolalle 1920-luvulla (ajoitus arvioitu). Ahvenkosken kartano

Kuvaus

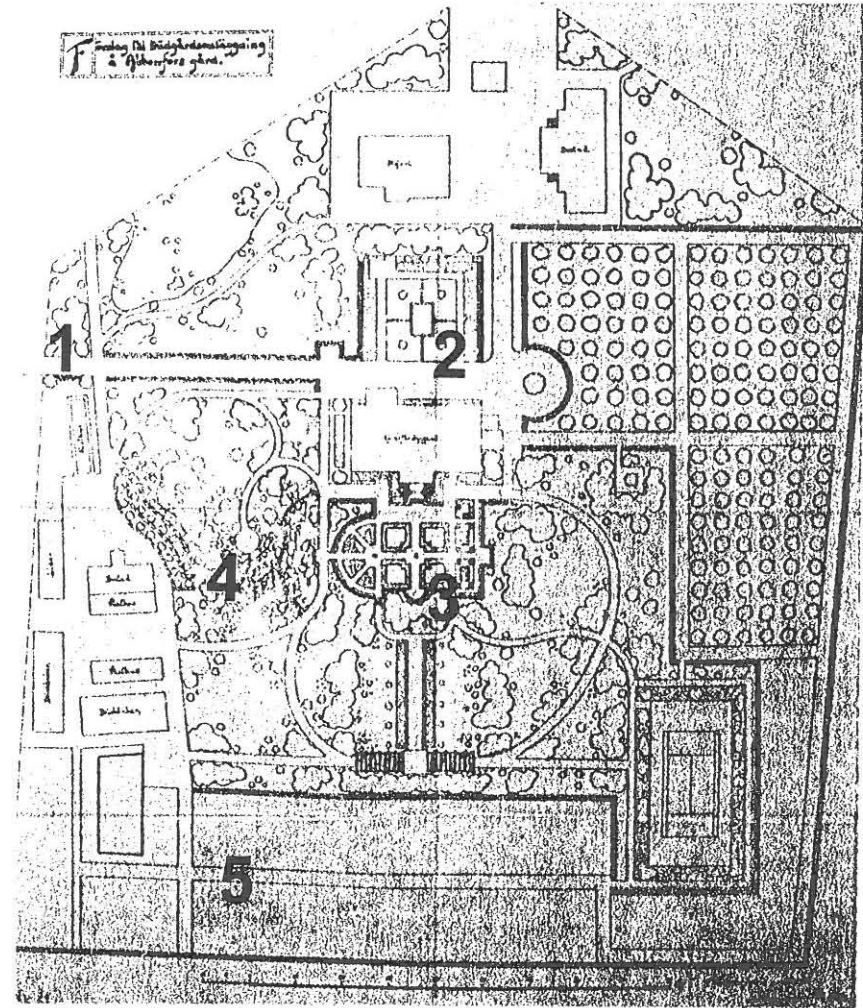
Ahvenkosken kartano sijaitsee avointen viljelysmaiden ympäröimällä kukkulalla, Kymijoen läntisen suuhaaran itärannalla. Peltoaukean keskellä kartanolla on suuri merkitys maisemassa ja myös kartanolta on ollut hyvä näköyhteys ympäristöön. Nykyään kasvillisuuden kasvu ja rehevöityminen on kuitenkin sulkenut monet näkymälinjat. Joen rannassa kulkevalta tieltä alkaa tammikujanteen reunustama sisääntulotie (1), joka johtaa kartanolle. Sisääntulotie kääntyy puolivälissä suorakulmaisesti ja lähestyy kartanon päärakennusta sivuitse lännestä. Puutarha koostuu päärakennuksen etupihan (2) ja päärakennuksen eteläpuolen muotopuutarhoista (3). Eteläpuolen muotopuutarhaan liittyy sitä reunustava vapaamuotoisempi puisto-osuus kaarevine käytävineen ja vapaasti sijoitettuihin puineen. Päärakennuksen länsipuolella on kivikkopuutarha (4) ja lisäksi kartanoon on kuulunut puistoa etelässä ympäröivät laajat talouspuutarhat (5).

1. Sisääntulotie

Loviisa - Kotka väliseltä maantieltä erkanee osittain Kymijoen rantaa seuraileva hiekkatie, josta alkaa kiviportilta tammien reunustama kartanon sisääntulotie. Tie ei lähesty kartanoa suoraviivaisesti vaan kääntyy 90 astetta puolivälissä ja lähestyy kartanon päärakennusta länsisivulta. Ennen kartanolle nousua tietä ympäröi avoin viljelymaisema. Lähempänä kartanoa sisääntulotien pohjoispuolella on ollut tammien lisäksi pyöreähköksi leikattu syreeniaita, jossa on aivan päärakennuksen tuntumassa ollut syvennys istuinryhmineen.⁷ Skogströmin suunnitelmassa, vuodelta 1911, päärakennuksen lähistöllä sisääntulotietä reunustaa molemmin puolin vain pensasaidat ja tien päätteenä olevaa tammea ei ole merkitty karttaan. Olssonin suunnitelmassakaan ei näy päärakennuksen lähistön tammikujannetta ja tien molemmin puolin on myös merkitty pensasaidat. Istuinryhmää varten tehty syvennys on nykyisellä paikallaan. Olssonin suunnitelmassa sisääntulotien päätteenä on, paikalla nykyäänkin oleva, tammi, jonka taustana on kaareva leikattu pensasaita. Nykyään sisääntulotietä reunustavasta syreeniaidasta on vain muistumia muutaman pensaan muodossa, mutta tammikujanne on edelleen paikallaan. Pääteaiheena toimivaa tammea ympäröivä ruusuaita on

Toteutettu Olssonin ehdotus eteläiseen muotopuutarhaan. Olssonin arkisto

Olssonin suunnitelma Ahvenkosken kartanoon vuodelta 1914. Olssonin arkisto

muuttunut vapaakasvuiseksi. Kartanolle nousevan tien reunan vanhat, kiviset sadekourut ovat edelleen paikallaan.

2. Etupihan muotopuutarha

Skogströmin suunnitelman mukaan etupihalle oli tarkoitus tulla puolipyöreä nurmialue, jota kiersi hiekkakäytävä. Nurmialueelle oli suunniteltu pensasistutuksia sekä koristeellisia kukkaistutuksia. Sommitelmaa rajasivat sivuilla pensaasit ja pohjoisessa muuri. Päärakennuksen itäpuolelle oli merkitty paviljonki kaarevan pensasaidan ympäröimänä. Vuoden 1912 helmikuussa Björne Lindbergin laatima suunnitelma⁸ kukkaistutuksia varten saattaa olla yksityiskohtainen toteutuspiirros Skogströmin suunnitelman pohjalta. Lindbergin suunnitelmassa keskeisen nurmialueen muoto oli pyörästynyt ja kukkaistutusten muoto oli muuttunut koristeellisemmaksi. Myös muurin eteen oli suunniteltu kukkapenkki.

Vuonna 1912 otetut valokuvat⁹ näyttävät, että tuolloin etupihan keskellä oleva nurmialue oli pyöreäkulmainen ja sen eteläreunassa oli kukkaistutus, jonka ympärille oli sijoitettu pallomaiset pensaasit. Muoto saattaisi vastata Lindbergin suunnitelmaa. Terrassin reunalla kasvoi, kuvan perusteella arvaten, ruusuja ja portaiden molemmin puolin oli tuotu agaaveja kesäksi ulos. Agaavien lisäksi portaiden juuressa kasvoi pensaita. Reunustavalla nurmialueella kasvoi kuusi ja mahdollisesti syreeni vierekkäin. Vuonna 1912 kivimakasiinista otetussa kuvassa¹⁰ näkyy keskellä olevan nurmialueen reunaan sijoitetut runkopuut ja kulmassa olevassa kolmiomaisessa nurmialueessa kasvoi kuvan perusteella ryhmäruusuja. Alueiden muoto vastaa tässäkin Lindbergin suunnitelmaa. Kivimakasiinin edessä on kivimuuri, joka oli peittyneet pensaiden taakse. Tuo samainen kivimuuri näkyy myös 1900-luvun alussa otetussa kuvassa¹¹, mutta tuolloin se ei ole vielä peittyneet pensaiden katveeseen.

Olssonin suunnitelman mukaan etupihaan oli alunperin tarkoitus sijoittaa nelikulmaisen nurmikentän keskelle allas, joka korvattiin lopulta kustannussyistä syvennetyllä nurmialueella.¹² Syvennyksen kulmissa nurmella kasvoivat tuijat.¹³ Pihaa rajasivat pohjoisessa maaston nousua pengertävä kukkiva kivimuuri ja sen edessä oleva kukkapenkki. Muurin päällä oli puu- ja pensasistutuksia. Suunnitelmassa keskellä olevaa nurmialuetta rajasi idässä ja

lännessä kukkapenkit ja niiden takana leikatut pensasaidat. Etupihan länsipuolella maasto nousee kallioisena ja alueelle oli suunniteltu vapaasti sijoitettuja puu- ja pensasistutuksia. Päärakennuksen eteen oli suunniteltu kukkapenkki. Olssonin arkistosta löytyi myös detaljikuvat altaasta ja kukkivasta muurista.

Muotopuutarha on säilynyt perussommitelmaltaan Olssonin suunnitelman kaltaisena. Keskeisen nurmialueen nurmisyvennystä ja tuijia ei enää ole. Nurmialuetta kiertää edelleenkin perennarivistöt ja niiden takana leikatut pensasaidat. Muuri on paikallaan vaikkakin kukkaloistonsa menettäneenä ja puunjuuret aiheuttavat ladottujen kivien liikkumista. Muurin pengerryksen päällisyys on nykyään avoimempi, kun pensaasit ovat kadonneet, jäljellä ovat suuret puut. Muotopuutarhan itäpuolella kulkee tie, jota rajaa entisestä hedelmätarhasta ruusupensasaita. Rakennuksen edusta on hiekkaa kuistin edessä on kaksi metalliruukkua, joissa kasvaa kesäkukkia. Päärakennuksen itäpuolella on Skogströmin suunnitelman osoittamalla paikalla pyöreä huvimaja, jota ei kuitenkaan ole merkitty Olssonin suunnitelmaan.

3. Eteläinen muotopuutarha

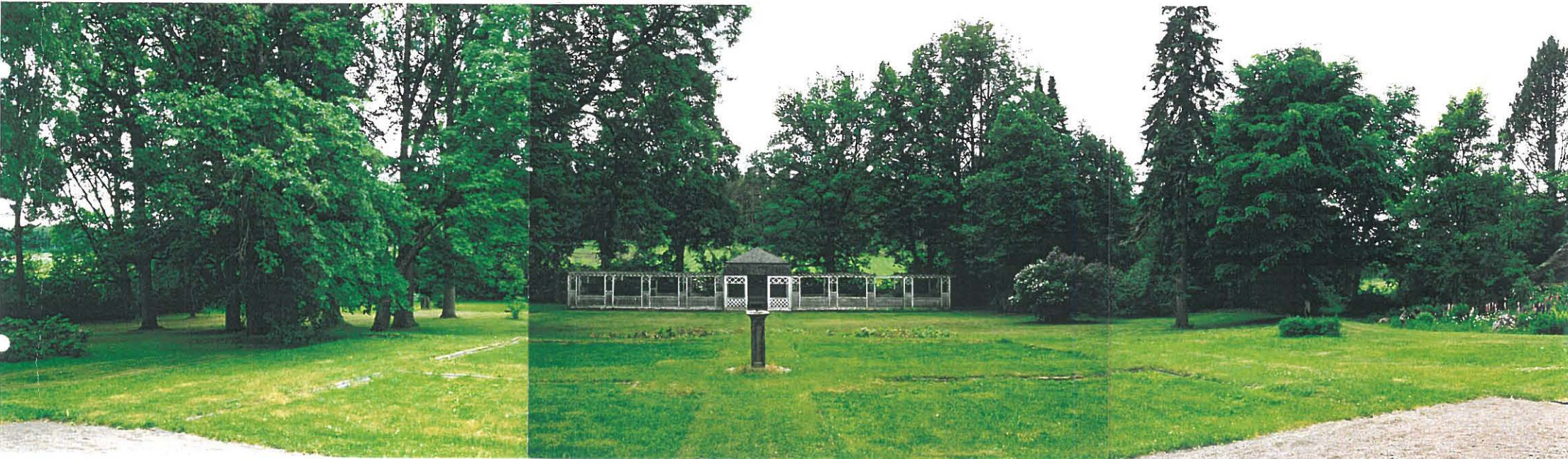
Vuoden 1911 Skogströmin laatimassa suunnitelmassa päärakennuksen eteläpuolinen alue on kaarevien käytävien ja niiden väliin jäävien nurmialueiden sommitelma. Päärakennuksen lähelle ja etelää kohti kulkevalle keskiakselille oli suunniteltu kukkaistutuksia, muutoin nurmialueille oli sijoitettu vapaamuotoisesti puita ja pensaita, erityisesti käytävien risteyskohtiin. Keskiakselin eteläiseksi pääteaiheeksi oli suunniteltu pyöreä huvimaja. Kaakkoiskulmassa oli tenniskenttä, mikä näkyy myös Olssonin suunnitelmassa. Päärakennuksen seinustalle oli suunniteltu nurmialue, jossa oli rivissä kasvavia pensaita tai pieniä puita.

Vuoden 1892 kuvassa¹⁴ päärakennus oli vielä yksikerroksinen ja eteläpuolisen muotopuutarhan paikalla oli vain nurmea, päärakennuksen länsipuolella kasvanut kakkärämänty näkyy kuvassa. Vuoden 1912 kuvissa¹⁵ näkyvät kakkärämännyn vieressä olevat kuuset ja päärakennuksen länsipuolen nurmialueelle istutettu pyöreä perennapenkki.

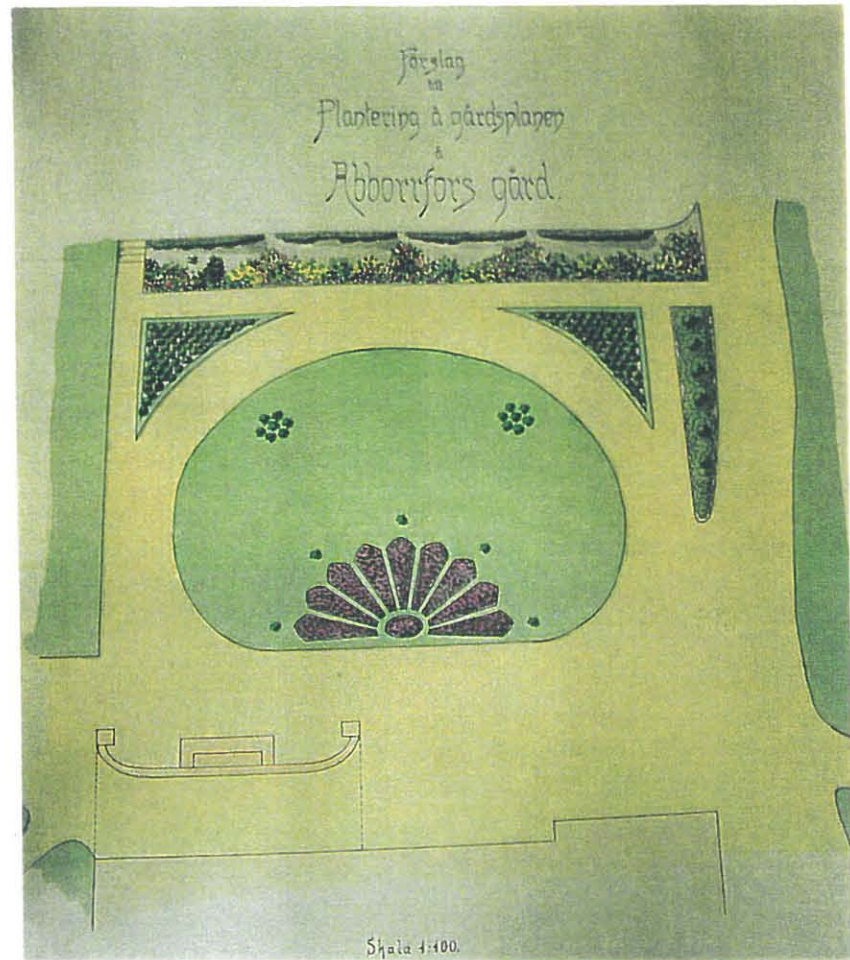
yllä: Etupiha. PK 1997

alla: Eteläinen muotopuutarha. PK 1997

S.W. Skogströmin laatima suunnitelma vuodelta 1911. Ahvenkosken kartano

Björne Llindebergin istutussuunnitelma vuodelta 1912. Ahvenkosken kartano

Päärakennuksen eteläpuolella oli Olssonin vuoden 1914 suunnitelman mukaan kukkaistutuksin muodostettu muotopuutarha sekä huvimaja ympäröitynä poppeleilla ja ulkomaisilla männyillä.¹⁶ Tämän tekstissä olleen maininnan avulla ei huvimajan paikkaa ole pystytty paikantamaan, ja muotopuutarha koostui vanhojen valokuvien perusteella suurelta osin leikatuista pensasaidoista eikä kukista. Olssonin arkistosta löytyi vuoden 1914 suunnitelmalle vaihtoehtoinen ehdotus muotopuutarhaan. Suullisen tiedon ja nykytilan perusteella muotopuutarha toteutettiin tämän uuden ehdotuksen pohjalta. Siinä muotopuutarhan ylempi osuus, päärakennuksen lähistöllä, koostui suurelta osin leikatujen pensasaitojen muodostamista kuvioista, joiden sisällä kasvoi nurmea. Pergolalle päin kuljettaessa käytävä jakaantui kahdeksi, laskeutui rinteeseen alemmalle tasolle ja yhdistyi uudestaan kaarevan pensasryhmän jälkeen. Pergolan läheisyydessä pohjoisesta tulevaa käytävää reunusti, uuden suunnitelman mukaan, molemmin puolin pensasaidat ja niiden takana runkopuut tai puuistutukset. Vanhasta valokuvasta¹⁷ kuitenkin näkyy, että muotopuutarhasta pergolalle johtavaa käytävää reunustavat pensasaidanteet olivatkin runkopuiden tai puurivistön takana, toisin kuin Olssonin suunnitelmassa.

Toisessa vanhassa valokuvassa¹⁸ näkyy, että ylemmän muotopuutarhan osuuden eteläreunaa rajasi korkeampi leikattu pensasaita, joka kaareutui puutarhan keskiakselilla muodostaen puolipyöreän aukion. Neliöön sommitellut pensaskuviot olivat matalia ja sivuosien suorakaiteen muotoisten alueiden reunassa kasvoivat kukkarivistöt. Viimeksi mainitun kuvan mukaan ylemmästä muotopuutarhan osuudesta laskeutuvien kaarevien käytävien reunoilla oli puita tai runkopuita ja niiden takana kukkaistutuksia. Tämän geometrisesti sommitellun muotopuutarhan ympärillä oli vapaamuotoisempi puisto-osuus. Kaarevien käytävien välissä oli nurmikkentää, jolla kasvoi vapaamuotoisesti istutettuja puu- ja pensasryhmiä. Kaakkoisnurkasta oli pääsy pensasaidalla ja istutuksilla rajatulle tenniskentälle. Päärakennuksen seinän vieressä oli kukkapenkit, joiden muoto on vieläkin tallella vanhojen kivireunusten ansiosta. Vuoden 1914 Olssonin suunnitelmassa pergolan taakana oli pensaita, joiden takana oli puutarhaa rajaava leikattu pensasaita. Pergolassa kasvoi köynnöstä.

Olssonin suunnitelman mukaisista puutarhajärjestelyistä on jäljellä muotopuutarhan käytävien kiviset reunukset, muutoin alue on yhtenäistä

nurmea. Käytävä verkosto on kuitenkin helposti havaittavissa myös puutarhan vapaamuotoisemmalla osuudella, jossa käytävät erottuvat nurmikossa selvinä kohoutumina. Niiden perusteella Olssonin suunnitelma on toteutettu suurelta osin sellaisenaan. Pensaat ja kukkaistutukset ovat hävinneet ja puutarhan reunoilla kasvaa suuria jaloja lehtipuita ja pihtoja. Myös päärakennuksen seinustan kiviset reunukset ovat jäljellä. Pergola on huonossa kunnossa ja siinä ei kasva enää köynnöksiä. Sen takana kasvaa pensaita ja suuret tammets ja lehmukset. Näkymä pelloille ja lähestyvään maantiehen on peittyneet. Ja sitä kautta on myös maantietä kartanoa lähestyttäessä kadotettu näkymä kartanolle ja pergolalle.

4. Kivikkopuutarha

Skogströmin suunnitelmassa on kartano alueen länsirinne terassoitu kaarevasti ja sama muoto on säilynyt myös Olssonin suunnitelmassa. Samoin Olssonin suunnitelmassa oleva pyöreä näköala tasanne on jo merkitty pyöreänä aukiona Skogströmin suunnitelmaan. Muutoin Skogströmin suunnitelmassa ei ole merkkejä kivikkopuutarhasta tai -istutuksista, vaan pyöreää aukiota ympäröi nurmi sekä puu- ja pensasistutukset. Olssonin vuoden 1914 suunnitelman, eteläisen muotopuutarhan länsipuolen, kivikkopuutarha muodostui kakkärämännyn ympärillä olevasta kallioalueesta. Puutarhan keskellä oli pyöreä tasanne, jonne johti kaareva käytävä. Kaarevan terassoinnin alapuolelle on suunniteltu kasvihuoneita.

Nykyään kakkärämänty makaa kaatuneena kukkaistutusten keskellä. Kallioiselle mäelle on osittain kylvetty nurmikkoa ja osittain se on pensoittunut. Osa vanhoista kivikäytävistä ja portaista on tallella, kylläkin umpeutumassa, samoin länsirinteen terassointi on osittain säilynyt. Näköalatasanteen muoto ja sinne johtava käytävä ovat kadonneet ja rehevänä kasvavat pensaat ja puut ovat peittäneet tasanteelta avautuvat näkymät.

5. Talouspuutarha

Sekä Skogströmin että Olssonin suunnitelmassa puistoa ympäröi etelässä talouspuutarhat. Skogströmin suunnitelmassa näkyy lisäksi lounaiskulmassa

lampi, jossa on saari, ehkä ankoja varten. Suunnitelmissa näkyvät myös itäpuolella sijaitsevat omenatarhat, jotka on rajattu puistosta pensasaidalla. Länsipuolella sijaitsevat puutarhurin asunto sekä kasvihuoneet. Puutarhurin asunnon paikalla on edelleenkin talo, mutta kasvihuoneet ovat kadonneet. Omenatarhassa kasvaa muutamia omenapuita, mutta suurelta osin alueella kasvaa heinikko ja osin alue on metsittyntynyt.

Nykytila

Kohde on suojeltu 1981 kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta annetulla lailla. Puisto tulee säilyttää ennallaan ja muutosten yhteydessä soveltuvien osien ennallistaa. Puistoa tulee hoitaa siten, että kasvillisuus, puistokäytävät ja rakenteet säilyvät. Puiston lisäksi suojeltu päärakennus ja kahdeksan rakennusta kartanoympäristössä. Ahvenkosken kartanon läheisyyteen on suunnitteilla kaksi mittavaa hanketta IVO:n voimansiirto Oy:n 400 kV voimajohdon rakentaminen välille Länsisalmi - Kymi ja valtatie 7 parantaminen välillä Loviisa - Kotka. Molempien hankkeiden ympäristövaikutusten arviointi on vielä kesken. Kaksi voimajohdon linjausvaihtoehdoista kulkee kartanon pohjoispuolella, toinen vajaan kilometrin päässä kartanosta ja yksi eteläpuolella lähellä Helsinki - Kotka välisen maantietä. Myös valtatie 7 yksi linjausvaihtoehdoista kulkee pohjoisessa lähellä kartanoa. Lisäksi Kymenlaakson seutukaavassa on varaus Heli-radalle, jonka linjaus kulkee myös pohjoisessa lähellä kartanoa.

Toimenpidesuosituksukset

Sisääntulotie: Puiden kunto kartoitetaan

Etupihan ja päärakennuksen eteläpuolinen muotopuutarha: Puiden kunto kartoitetaan ja muotopuutarhojen aikaisempia vaiheita ja kasvillisuutta tutkitaan tarkemmin maastossa. Pergola kunnostetaan ja avataan etelään näkymiä pellolle. Säilyneiden kivireunusten ja puistokäytävien hahmojen ansiosta alueet on mahdollista ennallistaa.

Kivikkopuutarha: Näkymien luonteen tarkempien tutkimusten jälkeen avataan näkymiä ympäröivään maisemaan. Kivipolkujen ja -portaiden paikat sekä kiviterassien kunto kartoitetaan maastossa.

Talospuutarhat: Alueen aikaisempia vaiheita ja nykytilaa tutkitaan tarkemmin ja alue pidetään avoimena historiallisen luonteensa mukaisesti.

Lähteitä

Hultin, Herman. Pyhtään pitäjän historia. Helsinki 1927.

Hästesko, Albert. Stor-Abborfors. Herrgårdar i Finland I. Helsingfors 1928.

Indrenius-suvun Suur-Ahvenkoski. Jaana 10/1970.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

Kartat, mittapiirrokset

Plan av Stor-Abborfors ägor från slutet av 1700-talet. Herrgårdar i Finland I. s.73.

Asemapiirros vuosilta 1835-37. Maanmittauslaitoksen maanmittausarkisto.

Förslag till park och trädgårdsanläggning å Abborrefors gård. S.W. Skogström 1911. Ahvenkosken kartano.

Förslag till plantering å gårdsplanen å Abborrfors gård. Björne Lindberg 1912. Ahvenkosken kartano.

Förslag till trädgårdsanläggning å Abborrfors gård. Olsson 1914. Olssonin arkisto.

Detaljit vesialtaasta ja kukkivasta muurista. Olsson 1914. Olssonin arkisto.

Vaihtoehtoinen suunnitelma muotopuutarhan järjestelyiksi. Olsson 1914. Olssonin arkisto.

Kuvat

Ahvenkosken kartano

Herrgårdar i Finland I

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Museoviraston rakennushistorian osasto

Pyhtään pitäjän historia

Suullista tietoa antaneet

Anna Ahlström ja Maria Stackelberg 26.6. 1997

Kenttäkäynti

26.6. 1997

¹ Rakennettu kulttuuriympäristö, s. 106

² Hästesko, s. 69 - 80

³ Ahvenkosken kartano

⁴ Olssonin arkisto

⁵ sama

⁶ Jaana 10 / 1970

⁷ Stackelberg 26.6. 1997

⁸ Ahvenkosken kartano

⁹ Signe Branderin ottamat valokuvat vuodelta 1912. Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)

¹⁰ Signe Branderin ottamat valokuvat vuodelta 1912. MKA

¹¹ Valokuva 1900-luvun ensimmäisiltä vuosilta (ajoitus arvioitu). MKA

¹² Hästesko, s. 70

¹³ Stackelberg 26.6. 1997

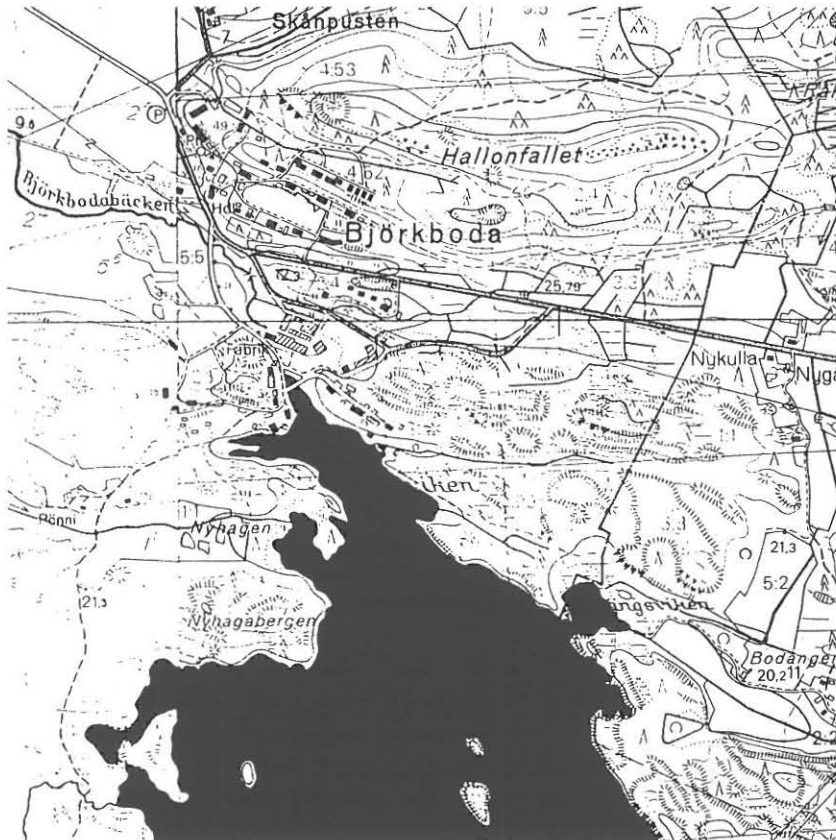
¹⁴ Hästesko, s. 70

¹⁵ Signe Branderin ottamat valokuvat vuodelta 1912. MKA

¹⁶ Hästesko, s. 69

¹⁷ Hultin, s.146

¹⁸ Ahvenkosken kartanon porrashuoneessa riippuva kuva

Börkboda

Dragsfjärd

Turun ja Porin lääni

peruskartta 1034 14 2012 14

Historiaa

Björkbodan kartano muodostui 1730-luvulla viidestä Mikael Hisingin ostamasta tilasta: Erkis, Östergård, Nybondas, Mellangård ja Västergård. Hising perusti vuonna 1731 vasarapajan Erkin tilalle, Björkbodan järven lasku-uoman varrelle, täydentämään omistamansa Taalintehtaan rautateollisuutta. Björkbodan ruukinoikeudet vahvistettiin 1734 ja vuonna 1855 se erotettiin Taalintehtaasta omaksi ruukikseen.¹

Vuorineuvos Jan Adam Petersen rakennutti nykyisen kustavilaistyyllisen päärakennuksen vuonna 1783. Luonnonkaunis kartanoalue herätti ihastusta Björkbodajärven lahden rannalla sijaitsevalla päärakennuksellaan, jota ympäröivät korkeat männyt. Tuolloin päärakennuksessa ei ollut sivusiipiä. Sen sijaan järven rannalla sijaitsivat toisiaan vastapäätä kaksi taitekattoista rakennusta, joiden välissä oli venelaituri. Puutarha muodostui 1700-luvun maun mukaisesti suorista toisiaan suorakulmaisesti leikkaavista käytävistä. Alueen kaltevuutta neutralisoi terassoinnilla. Jalavakujanteet ja täsmällisesti leikatut syreeniaidat antoivat puutarhalle arvokkaan luonteen.² Björkbodan kasvihuoneissa kasvatettiin jo 1700-luvulla sitruuna- ja viikunapuita, pelargonioita, palsamia ja myrtejä. Vuonna 1772 sinne istutettiin jopa kamelia³

Karl August Ramseyn aika Björkbodassa vuosina 1834 - 1855 oli merkittävää aikaa kartanolle. Vuonna 1844 hän purki rannassa olleet siipirakennukset ja rakensi uudet päärakennuksen yhteyteen vuosina 1844 - 1847. Ramsey oli myös kiinnostunut kukkien- ja hedelmien viljelystä. Vuonna 1848 hän rakennutti suuren orangerian. Puutarha ja puisto muutettiin englantilaistyylliseksi. Terassit hävitettiin ja tilalle tuli nurmikenttä, jossa kasvoi vapaamuotoisesti puuryhmiä. Sillat, paviljongit ja lehtimajat saivat jäädä ennalleen, mutta niitä ajanmukaistettiin. Puutarhassa oli myös lampi ja suihkulähde.⁴

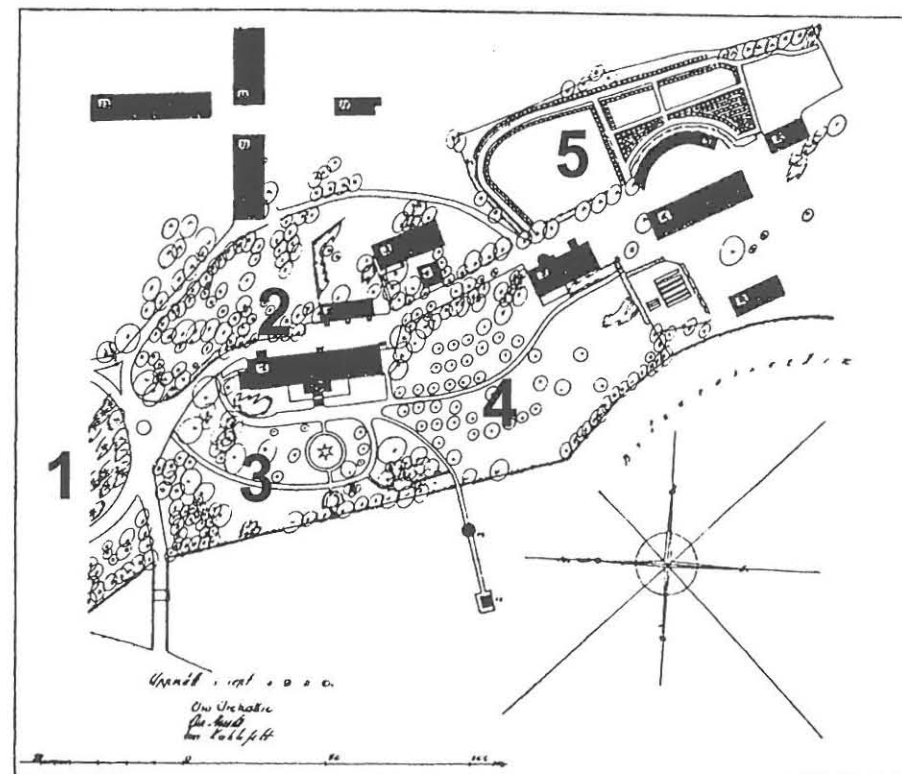
Karl August Ramseyn poika Anders Ramsey, joka isännöi kartanoa vuosina 1855 - 1863, uudisti englantilaisen tilanhoitajan avulla kartanon maanviljelyksen: märkiä alueita kuivattiin ojituksin ja kanaalein sekä rakennettiin uusia rakennuksia. Puutarhaa kehitettiin edelleen englantilaisen

puutarhatyylin mukaisesti. Vanha orangeria purettiin ja sen tilalle rakennettiin uusi Fagervikin mallin ja maalari Severin Falkmanin piirustusten mukaisesti. Myös uusia kasvihuoneita rakennettiin ja niiden yhteyteen tuli talvipuutarha. Fagervikistä tuotiin orkideoja ja kaktuksia, muita kasveja tuotiin Hamburista asti. Vuonna 1857 corps de logis muutettiin lasisenälliseksi katetuksi tilaksi. Anders Ramsey teki konkurssin vuonna 1863 ja kartano siirtyi muutamaksi vuodeksi hänen äitinsä hallintaan. Charlotta Ramseyn kuoltua vuonna 1868 kartano myytiin.⁵

Oltuaan useiden omistajien ja isännöitsijöiden hallussa Björkboda myytiin Edvar Friskille vuonna 1904. Hänen aikanaan ruukki saatiin uudelleen kannattavaksi ja puutarhan hoitoon ja maanviljelykseen kiinnitettiin taas huomiota. Orangeriat on purettu, mutta 1920-luvulla oli suurin osa Ramseyn aikaisista rakennuksista oli vielä tallella.⁶ 1920- ja 1930-lukujen taitteessa Björkbodassa on kasvanut 45 omenapuuta ja toistasataa marjapensasta.⁷ Vuonna 1918 Paul Olsson teki ehdotuksen⁸ päärakennuksen eteläpuolisen puisto-osuuden uudelleen järjestämiseksi. Ankaran geometrinen ja barokkihenkinen sommitelma muodostui leikatuista pensasaidoista ja muotoon istutetuista kukkaalueista. Ehdotusta ei tietävästi toteutettu.

Kuvaus

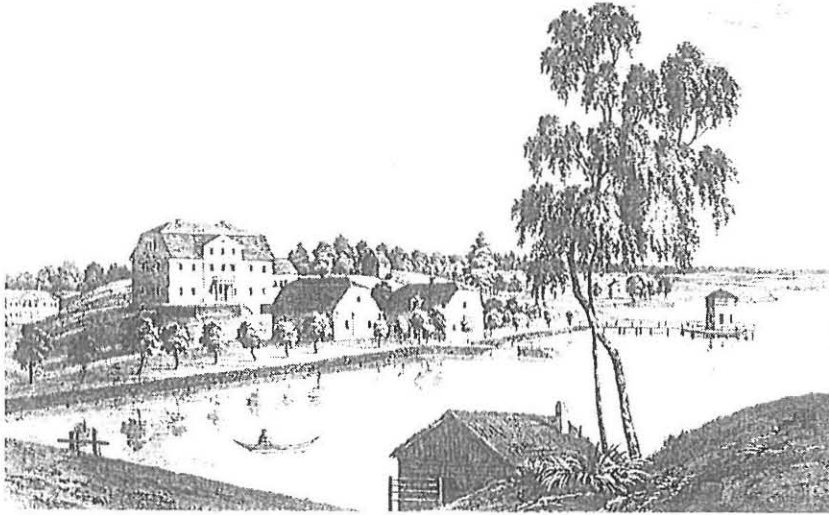
Björkbodan kartano sijaitsee Björkbodajärven pohjoisen lahden rannalla, viljelymaiseman ympäröimänä. Päärakennus ja vanha puisto sijaitsevat lahden itärannalla ja osa talousrakennuksista sijaitsee lahden länsirannalla. Sisääntulotien (1) paikka on muuttunut: vanha sisääntulotie kulki lukkotehtaan itäpuolelta ja oli tammikujan reunustama.⁹ Nykyään kartanolle tullaan tehtaan länsipuolelta hopealeppien reunustamaa tietä. Kartanolta pois päin kuljettaessa uusi sisääntulotietie yhtyy tehtaan jälkeen, joen ylitettyään, vanhaan sisääntulotiehen, jota reunustaa vieläkin muutama vanha tammi. Päärakennus ja ruoka-aitta rajaavat päärakennuksen pohjoispuolelle eräänlaisen asuinpihan (2). Järven rannalla, päärakennuksen länsipuolella on maisemapuisto (3), johon on kuulunut aksiaalinen puutarhamainen osuus ja hedelmäpuutarha (4). Nykyään päärakennusta ympäröivän puiston kokonaisuuden hahmotusta häiritsee puiston jakautuminen kahden eri omistajan kesken. Päärakennuksen koillispuolella on luultavimmin ollut laaja luonnonpuisto.¹⁰ Björkboda

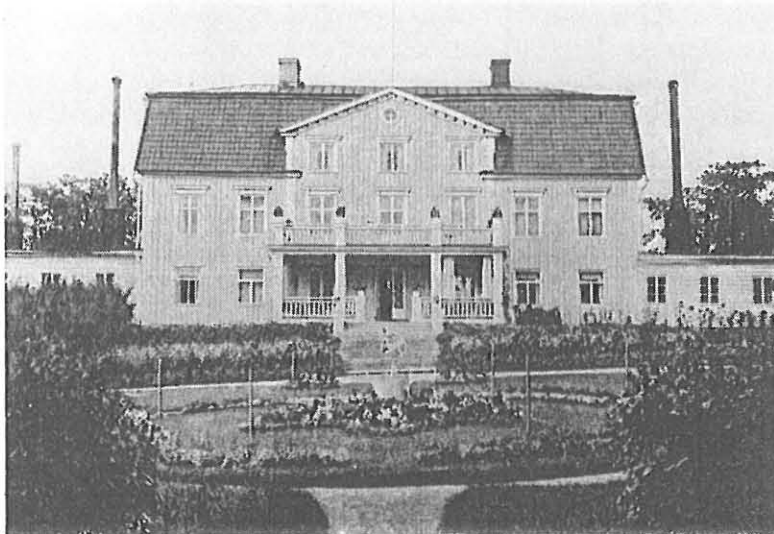
SITUATIONSPLAN ÖVER BJÖRKBODA 1920.

1 Huvudbyggnad.	5 o. 10 Bostadsbyggnader.	9 Fodermagasln.
2 Matbod.	6 Gammla bagarstuga.	11 Ladugård.
3 Vedbod och uthus.	7 Stall.	12 Mejeribyggnad.
4 Vattencistern.	8 Trädgårdsm. bostad.	13 Lilla ladugården.

Mittapiirros vuodelta 1920. Herrgårdar i Finland II, s. 130

Björkbodan kartano 1800-luvun puolivälissä. Finland framställt i teckningar

Päärakennuksen länsipuoleinen puisto-osuus. Herrgårdar i Finland II, s. 127

järveen laskevaa jokea ympäröi nykyään lehtomainen metsä. Myös pääarakennuksen koillispuolisessa luonnonpuistossa kasvaa tiheää metsää ja osittain lukkotehdas on levittäytynyt alueelle. Kartanokokonaisuuteen on myös liittynyt entisen tallin takana sijainnut puutarha (5), luultavimmin talouspuutarha. Lahden länsirannan talousrakennusten ympäristö on nykyään osittain puutarhamaisesti käsitelty ja osittain luonnontilaisena.

1. Sisäntulo

Kuten edellä mainittiin on sisäntulotien paikka muuttunut, muutoksen ajankohdasta ei ole löytynyt tietoa. Vuoden 1900 kartassa¹¹ on vielä näkyvissä vanhan tien linjaus. Vaikka muutoksen myötä on menetetty katsekontakti pääarakennukseen kartanoon tultaessa, tarjoaa uusi sisäntulotie komeat näkymät Björkbodajärven ulapalle ja vanha viljamakasiini toimii eräänlaisena porttirakennuksena. Uutta tietä reunustaa yhdellä sivulla hopeapajurivistö. Björkbodajärven lahden pohjukkaan on padon avulla muodostunut kolmiomainen allas, jonka reunalla kasvaa suuria lehtipuita ja rutonjuurta. Padon päällä kulkee kävelysilta. Myös vuoden 1900 kartassa näkyvät kolmiomainen patoallas ja padon yli kulkeva silta. Rantaosuus on merkitty puistoksi. Tämän altaan ja puisto-osuuden ohi nouseaan pääarakennuksen edessä olevalle asuinpihalle.

2. Asuinpiha

Vuoden 1900 kartassa asuinpihan alue on merkitty puistoksi ja vuoden 1920 kartassa¹² puistomainen kasvillisuus ulottui lähelle pääarakennuksen sisäänkäyntiä. Vanhassa valokuvassa¹³ näkyvät ruoka-aitalle ulottuvat puistopuut ja aitan seinustalla kasvavat auringonkukat. Muutoin aitan ja pääarakennuksen välinen piha oli avoin hiekkapiha. Vuonna 1964 otetussa valokuvassa näkyy, että aivan pääarakennuksen seinustalla kasvoi leikattu pensasaita.¹⁴ Nykyään alueella on käynnissä pääarakennuksen korjaustyömaa.

Näkymä päärakennukselle järven rannasta katsottuna. PK 1997

Kartta vuodelta 1900. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto

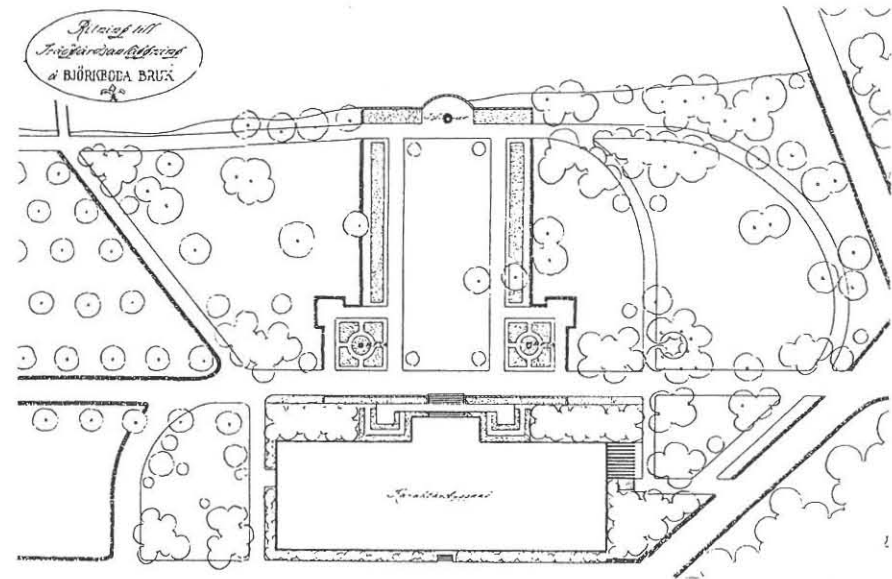

Näkymä päärakennukselta kohti länttä ja järven rantaa. PK 1997

3. Maisemapuisto

1700-luvulla rantaan laskeutuva rinne oli terassoitu ja käytävät olivat suorina ja toisiinsa nähden suorakulmaisina. Arvokasta luonnetta korostivat jalavakujanteet ja leikatut syreeniaidat.¹⁵ Finland framställt i teckningar teoksessa julkaistussa piirroksessa näkyvät rannassa ennen sijainneet siipirakennukset. Kartanoalue oli melko avoin, ranta oli pengerrytetty ja sitä reunusti puurivistö. Päärakennukselta johtaa piirroksen mukaan aksiaalisesti tie rantaan ja siellä olevalle laiturille. 1800-luvun puolivälissä puutarha muutettiin englantilaistyylliseksi. Maria Hedbergin maalauksessa¹⁶ noin vuodelta 1865 näkyy päärakennuksen edustan nurmialueiden muoto: keskellä pyöreä ja ainakin toisella sivulla puolipyöreä nurmialue. Pyöreän alueen keskellä oli tolppa. Vuonna 1911 otetussa kuvassa¹⁷ alue oli rapistuneen näköinen kukkaistutuksia ei näy lainkaan.

Päärakennukselta rantaa kohti kulkevan käytävän ja nurmialueiden luoma aksiaalinen sommitelma oli käsitelty puutarhamaisemmin kuin ympäröivä maisemapuisto. Akseli muodostui vuoden 1920 kartan mukaan päärakennukselta etelään ja rantaan johtavasta käytävä sommitelmasta. Käytävä jakautui kaksi kertaa, lähellä päärakennusta ja rannassa, kahdeksi pyöreän keskialueen ympärikulkeviksi puistokäytäväksi. Lähempänä rakennusta oleva pyöreä nurmialue oli isompi ja sen keskellä oli aurinkokello, jonka ympärillä oli tähden muotoinen kukkaistutus, myös ulkolaidalla kasvoi kukkia ja runkopuita kehässä. Tältä nurmialueelta rantaan johtavan tien alkupäähän oli istutettu ruusupensaat ja myös ympäröivillä nurmialueilla oli kukkaryhmiä. Akselin päätteenä rannassa sijaitsi pyöreä paviljonki pensaiden ympäröimänä. Vanhat valokuvat¹⁸ tukevat kartan antamaa kuvaa. 1920-luvun kuvien¹⁹ mukaan päärakennuksen seinustan lähiedusta oli terassoitu osittain kukkivin muurein ja osittain maapenkerein. Käytävän reunassa kasvoi vaalein kukkiva pensasta ja sekä portaiden että terassin molemmin puolin oli kukkaistutuksia. Myös rakennuksen seinustalla oli kukkapenkit, esimerkiksi itäisen siiven edessä kasvoi auringonkukkia. Läntistä siipeä peitti köynnös, luultavasti villiviini. Parvekkeen ja terassin kaiteelle oli tuotu kukkia ruukuissa. 1960-luvulla aurinkokello oli vielä paikallaan ja sen ympärillä ja pyöreän nurmialueen reunoilla oli hoidettuja kukkaistutuksia. Myös päärakennuksen seinustan edessä kasvoi 1960-luvun kuvassa rivistö kukkiva pensasta.²⁰

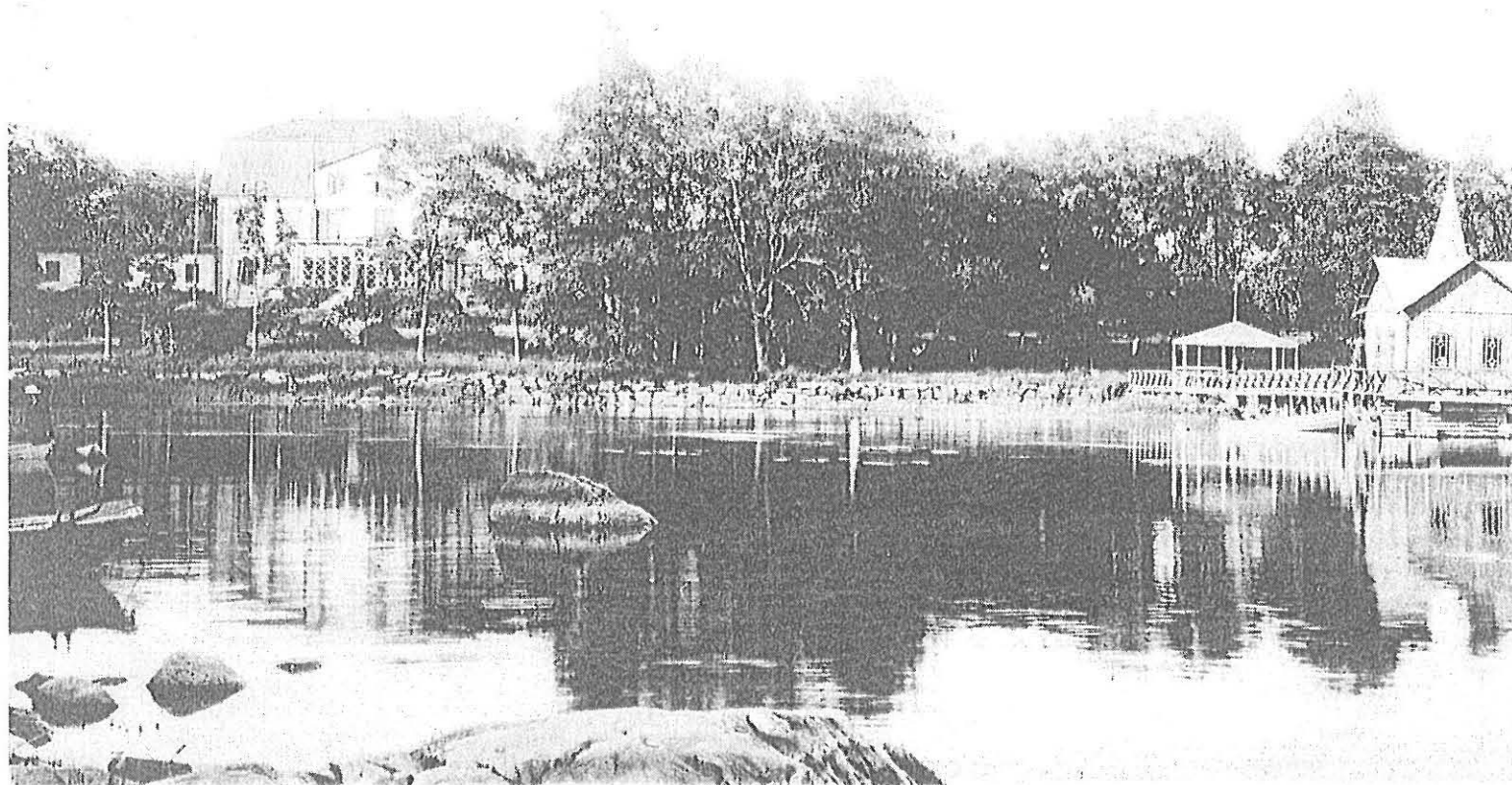

Olssonin suunnitelma päärakennuksen länsipuolisen puisto-osuuden uudelleen järjestelyksi vuodelta 1918. Ehdotusta ei toteutettu. Olssonin arkisto

Näkymä päärakennukselta kohti etelää. Herrgårdar i Finland II, s. 131

Björkboda Gård.

Kartano 1900-luvun alussa (arvioitu ajoitus). Björkbodan kartano

Edellä kuvatun täsmällisemmän ja puutarhamaisemman puisto-osuuden molemmin puolin oli vapaamuotoisesti kasvavia puita ja myös käytäväverkosto kaartuu vapaammin. Vuoden 1900 kartassa muotopuutarhan ja hedelmätarhan ympäristö oli kuitenkin merkitty puutarhaksi eikä puistoksi. Vuoden 1920 kartan mukaan rannassa kasvoi puurivistö ja hedelmäpuutarhan kohdalla ranta oli pengerrytetty kaarevaan muotoon. Päärakennukselta rantaan kaarevasti kulkevaa käytävää pitkin päästiin laiturille, jonka päässä oli uimahuone. Laituri ja uimahuone näkyvät monissa vanhoissa kuvissa²¹ joskin sen muoto on aikojen kuluessa muuttunut ja nykyään ei laituria eikä uimahuonetta enää ole. 1920-luvulla otetuissa valokuvissa²² ranta on suoraviivaiseksi pengerrytetty, kun taas 1900-luvun vaihteessa otetussa kuvassa²³ ranta on luonnonmukainen.

Maisemapuiston yhteydessä, päärakennuksen eteläpuolella sijaitsevan asuinrakennuksen rannan puolella sijaitsi kivikkopuutarha. Vanhan valokuvan²⁴ perusteella kivikkopuutarha ulottui rantaan asti, mutta puutarhan ja rannan välissä kulki käytävä, joka johti rannassa myös sijainneelle tenniskentälle. Kivikkopuutarhan nykytila on kartoittamatta, kasvillisuus kartoitus²⁵ on kuitenkin tehty vuonna 1996.

Maisemapuiston polusto on suurelta osin kadonnut ja alue on heinittynyt. Ainoastaan keskeisen pyöreän nurmialueen muoto on vielä nykyäänkin nähtävissä, mutta kukkaistutukset ovat poissa sekä rakennuksen seinustalta että nurmialueilta. Pyöreän nurmialueen keskellä on jäljellä aurinkokellon jalusta ja aurinkokello on varastoituna päärakennuksen kellarissa. Alueella laiduntaa hevoset ja rantaan on kasvanut tiheä kasvillisuus, joka peittää näkymät kartanolle ja vastaavasti kartanolta ympäristöönsä.

4. Hedelmäpuutarha

Päärakennuksen eteläpuolella sijainnut hedelmäpuutarha koostuu nurmialueelle istutetuista hedelmäpuista, joiden mataluus mahdollisti järvinäkymät parvekkeelta. Vuoden 1920 kartassa hedelmäpuut on istutettu riveihin ja kartan perusteella hedelmätarha on jatkunut etelään vievän käytävän molemminpuolin. Nykyisin alueella kasvaa heinää ja muutama vanha omenapuu, polustoa ei ole näkyvissä. Hedelmätarhan etelälaidassa on

myöhemmin istutettu orapihlaja-aita, joka jakaa puiston kahden eri omistajan kesken.

5. Talouspuutarha

Kaarevan entisen tallirakennuksen takana kartanoalueen kaakkoisosassa on korttelijakoinen talouspuutarha. Vuoden 1920 kartan mukaan kortteleita reunustaa pensasaidat. Kartta-aineisto lisäksi alueesta ei ole löytynyt tietoa.

Nykytila

Björkboan kartano on nykyään Gösta von Wendtin omistuksessa ja on yksityikäytössä. Kartanon vieressä toimii nykyäänkin lukkotehdas, mutta sen toiminta ei liity kartanoon, vaan on osa Wärtsilä Oy:tä. Kohdetta ei ole suojeltu.

Toimenpidesuosituks

Sisääntulotie: Puiden kunto kartoitetaan. Alueen aikaisempia vaiheita ja vanhan sisääntulotien linjausta tutkitaan tarkemmin kartta-aineiston avulla ja maastossa.

Asuinpiha: Pihan aikaisempia vaiheita tutkitaan tarkemmin.

Maisemapuisto: Puiden kunto kartoitetaan. Alueen aikaisempien vaiheiden tarkemman tutkimuksen jälkeen rannan kasvillisuutta harvennetaan järvinäkymien aikaansaamiseksi. Vanhojen käytävälinjauksien paikkoja kartoitetaan maastossa. Kivikkopuutarhan nykytila on tutkimatta.

Omenatarha: Vanhojen omenapuiden lajistoa ja puistokäytävien linjauksia tutkitaan tarkemmin maastossa ja avataan näkymia järvelle.

Talouspuutarha: Alueen aikaisempia vaiheita ja sommittelua tutkitaan tarkemmin. Alueen nykytila on tutkimatta.

Lähteitä

Gardberg, C.J. ja Kaj Dahl. Suomen kartanoita. Keuruu 1989.

Majuri, Pirjo. Dragsfjärdin Björkbodan kartanopuiston kasvistosta. Pro gradu Systemaattis-ekologinen kasvitiede. Turun Yliopisto 1996.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

Ramsey, Anders. Muistoja lapsen ja hopeahapsen I-III. Porvoo 1908. (Ei käyty läpi tässä työssä)

Roos, John E. Björkboda. Herrgårdar i Finland II. Helsingfors 1928.

Suomen kartanot ja suurtilat II. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939 - 1945.

Kartat, mittapiirrokset

Kartta vuodelta 1737. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto.

Kartta vuodelta 1900. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto.

Ritning till trädgårdsanläggning å Björkboda bruk. Paul Olsson 1918. Olssonin arkisto.

Situtationsplan över Björkboda 1920. Elsa Arokallio, Elin Nissilä ja Eva Kuhlefelt. Herrgårdar i Finland II, s. 130

Kuvat

Björkbodan kartano

Finland framställt i teckningar

Herrgårdar i Finland II

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Museoviraston rakennushistorian osasto

Rakennustaiteen museon arkisto

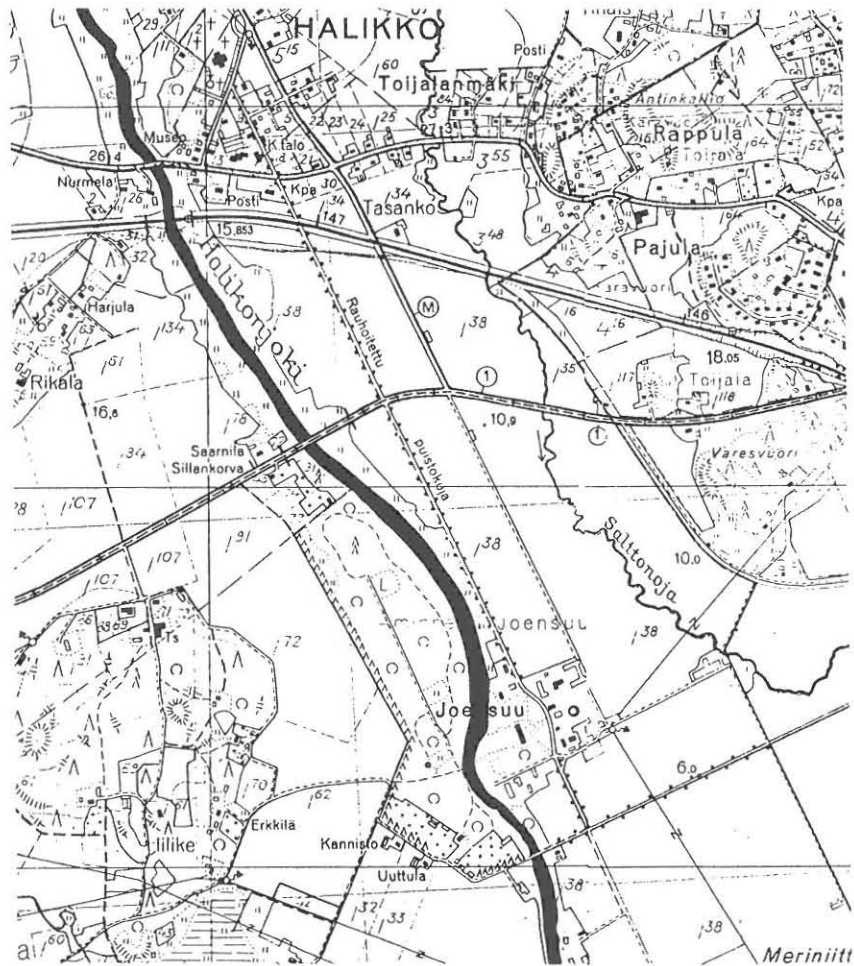
Suullista tietoa antaneet

Gösta von Wendt 4.7. 1997

Kenttäkäynti

4.7.1997

- ¹ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 297 -298
- ² Roos, s. 133
- ³ Majuri, s. 3
- ⁴ Roos, s. 135 - 136
- ⁵ sama, s. 140-141
- ⁶ sama, s. 143
- ⁷ Majuri, s. 5
- ⁸ Olssonin arkisto
- ⁹ von Wendt 4.7. 1997
- ¹⁰ Kartassa vuodelta 1900 merkitty päärakennuksen pohjoispuolella alueita nimikkeellä puisto
- ¹¹ Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto (MMA)
- ¹² Roos, s. 130
- ¹³ sama, s. 141
- ¹⁴ Valokuva vuodelta 1964. Museoviraston rakennushistorian osasto (MRHO)
- ¹⁵ Roos, s 135-136
- ¹⁶ sama, s 130
- ¹⁷ Valokuvan kuvannut Signe Brander. Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)
- ¹⁸ Roos, s. 127 ja vanhat postikorttikuvat, Björkbodan kartano
- ¹⁹ MKA
- ²⁰ Valokuva vuodelta 1964, MRHO
- ²¹ Piirros teoksessa Finland framstäldt i teckningar ja vanha postikorttikuva, Björkbodan kartano
- ²² Valokuvan ajoitus arvioitu. MKA
- ²³ MKA
- ²⁴ Kuvan ottamisajankohta tuntematon, Björkbodan kartano
- ²⁵ Majuri

Joensuu, Äminne

Halikko

Turun ja Porin lääni

peruskartta 2021 08 ja 2021 11

Historiaa

Kartanon kantatila, Joensuun rälssitila, oli keskiaikainen asumakartano¹ ja 1500-luvun jälkipuoliskolla se oli yksi Suomen vähintään seitsemästätoista kartanosta, jossa oli kivinen asuinrakennus². Kartanon vanhin päärakennus sijaitsi samalla paikalla kuin nykyinenkin päärakennus. Vuoden 1764 kartassa³ näkyy, että vanha kivistä rakennus oli vielä jäljellä ja siitä joelle päin oli asuinpiha puisten asuinrakennusten ympäröimänä. Karttaan on merkitty myös yrttitarha sekä karjapiha. Varsinaisesta puutarhasta ei näy merkintää. Vuonna 1770 kreivitär Katariina Ebba Horn palkkasi Adolph Buschin tilanhoitajaksi Joensuuhun⁴ ja kartanon puisto perustettiin 1770-luvulla Buschin aloitteesta. Adolph Busch oli tietoinen uudesta englantilaisesta puutarhasuuntauksesta ja hän suunnitteli joen länsipuolelle luonnonmukaisen huvitarhan, mille kaunis metsäinen alue, eri laajisine lehtipuineen, tarjosi luontaiset edellytykset. Sen sijaan hän katsoi, että rakennuksen lähellä tulisi toteuttaa geometristä järjestelmää, jolloin suuret istutukset eivät peitä arkkitehtuuria.⁵

Vuonna 1786 Magnus Wilhelm Armfelt osti kartanon ja vuonna 1790 valmistui uusi puinen päärakennus.⁶ Se oli Mustion ohella aikaisimpia päärakennuksia maassamme, jolla ei ollut siipirakennuksia. Tämä kuvastaa tietoisuutta ja englantilaisen puutarhatyylin ihannointia, tahdottiin, että rakennukselta olisi mahdollisimman vapaat näkymät ympäröivään maisemaan.⁷ Magnus Wilhelm poika Kustaa Mauri Armfelt, joka isännöi kartanoa vuosina 1801-1814, oli jo 1790-luvulla englantilaisen puutarhatyylin innokas puolestapuhuja. Hän tutustui saksalaisiin julkaisuihin aiheesta ja halusi toteuttaa oppimiaan ihanteita omassa kartanossaan.

Kustaa Mauri Armfelt aloitti kartanon ja sitä ympäröivän puutarhan ja puiston uudistamisen. Buschin suunnittelemaa, joen länsipuolen, englantilaistyylistä maisemapuistoa laajennettiin⁸ ja jo Buschin aikana avatut tielinjat kartanosta kirkolle ja viljelyksille muutettiin puistokujiksi. Italian tummien puiden inspiroimana Armfelt määräsi kirkkokujan päätteeksi istutettavan kuusi paria kuusia, "Suomen sypressejä".⁹ Lisäksi päärakennuksen eteläpuolelle rakennettiin Kustaa Mauri Armfeltin suunnittelema englantilaistyylinen puisto. Vuoden 1810 asemakaava-suunnitelman¹⁰ mukaan päärakennuksen ja joen välissä oli muotopuutarha, johon oli istutettu korttelimuotoon hedelmäpuita.

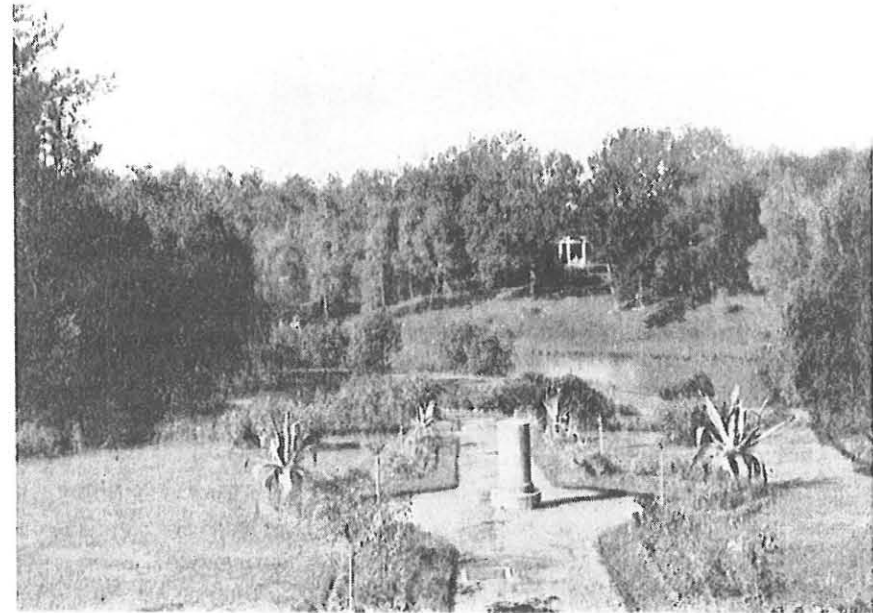
Tämä muotopuutarha oli luultavasti peräisin 1790-luvulta, jolloin kartanoon perustettiin suuri hedelmäpuutarha. Eteläpuolinen Armfeltin suunnittelema englantilaistyylinen puisto-osuus säilyi tyyliltään samanlaisena 1900-luvun alkupuolelle asti, mutta hedelmäpuukorttelit korvattiin vapaamuotoisemmilla käytävälinjauksilla ja pensas- ja kukka-istutuksilla, hedelmä- ja keittiöpuutarhat siirrettiin toiselle puolelle jokea.¹¹

Vuonna 1807 Armfelt antoi C.C. Gjørwellille ja Charles Bassille tehtäväksi ajanmukaistaa päärakennus, jota laajennettiin, suunnitelman mukaan, vuonna 1811 kahdella kivistä rakennetulla siipirakennuksella. Tämä rakennuksen ulkonäkö on säilynyt lähes muuttumattomana nykypäivään asti. Viljamakasiini rakennettiin Bassin suunnitelman mukaisesti ja Kustaa Mauri Armfelt tilasi Bassilta suunnitelmat myös päärakennuksen kaakkoispuolella sijaitsevaan goottilaistyyliin kulissirakennukseen. Asemakaavasunnitelmassa vuodelta 1810 näkyvästä pitkästä kulissirakenteesta rakennettiin vain päärakennusta lähinnä sijainnut torni.¹² Gjørwell suunnitteli puistoon saraseenityylisen kylpylärakennuksen, joen vastarannan venevajan, koristeellinen lähteen, kaivohuoneen ja grottan. Joen ylittävän sillan oli määrä olla kiinalaistyylinen ja joen länsipuolen puistoon suunniteltiin ranskalainen ja kiinalainen huvimaja sekä pyörötemppele. Kaikkia näitä suunnitelmia ei kuitenkaan toteutettu. Nykyään päärakennukselta avautuvan näkymän pääteaiheena näkyy pyörötemppele, jonka tarkkaa rakentamisajankohtaa ei tunneta. Åminnen arkistosta löytyi edellä mainittujen rakennussuunnitelmien lisäksi Deprez'n suunnitelmat Kustaa III:n muistoksi pystytettävää maoselun varten, jota ei myöskään toteutettu.¹³ Muista kartanon suunnitteluun osallistuneista arkkitehdeistä mainittakoon Engel, jolta Kreivi Gustaf Magnus Armfelt tilasi ehdotuksen corps de logis:n korottamiseksi ja uudistamiseksi.¹⁴ , ja Gustav Nyström, jonka suunnitelman mukaan rakennettiin päärakennuksen puistopuoleinen terassi 1800-luvun lopussa.¹⁵ Kartano oli vuoteen 1925 asti Armfeltien omistuksessa.¹⁶

Vuonna 1927 Paul Olsson teki Joensuun kartanoon puutarhasuunnitelman¹⁷, jonka mukaan päärakennuksen molemmiin puolin oli suunniteltu arkkitehtoniset muotopuutarhat. Päärakennukselta joelle laskeva puisto-osuus oli suunnitelmassa terassoitu. Joen toisen puolen maisemapuistoon oli suunniteltu pyörötemppelein eteen geometrinen puutarhasommitelma. Olssonin suunnitelmaa ei toteutettu.

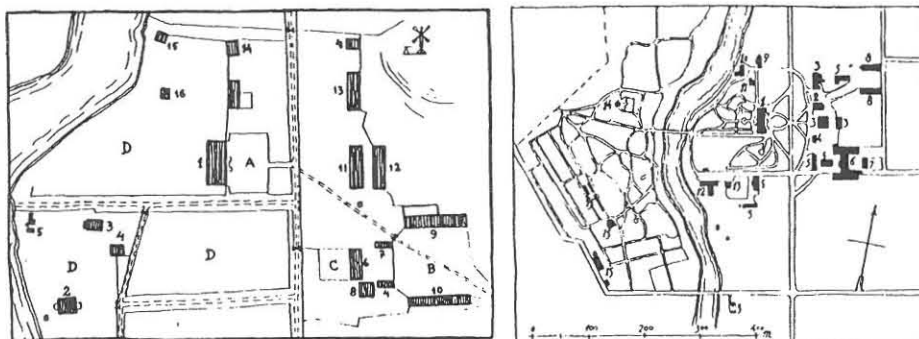
C.P. Hellströmin piirros vuodelta 1795. Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 20

Päärakennuksen länsipuolisen puiston keskikäytävä. Taustalla näkyy vastarannan maisemapuiston pyörötemppele. Herrgårdar i Finland II, s. 2

Näkymä päärakennukselle joen länsirannan maisemapuistosta. Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 407

Vas. rakennusryhmä v. 1807. A asuntopiha, B karjapiha, C kasvitarha, D juutarhoja. 1 suurempi päärakennus, 2 pienempi päärakennus, 3 puutarhurin asunto, 4 aittoja, 5 viinapolttimo, 6 palvelusväen asunto, 7 maitohuone, 8 keikaja, 9 navetta, 10 härkätahti, 11 renki- ja pöytähuone, 12 puu- ja kalustokaja, 13 talli ja vaunujaja, 14 puutarhakonttori, 15 scuna, 16 paja (vrt. kuva 23 siv. 20). — Oik. rakennusryhmä 1910-luvulla. 1 päärakennus, 2 hallintorakennus, 3 tallit, 4 viljamakasiini, 5 työväenasuntoja, 6 karjakartano, 7 sikala, 8 kalustokaja, 9 ravintola, 10 pesutupa ja kanala, 11 jääkellari, 12 ent. höyrysaha, 13 paja, 14 huvimaja (»lempipeli»), 15 puutarharakennuksia ja kasihuoneita.

Vasemmalla kartta vuodelta 1807 ja oikealla kartta vuodelta 1910. Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 408

Kuvaus

Joensuun kartano sijaitsee Halikonjoen itä-rannalla, mutta kartanoon liittyvä puisto jatkuu joen länsipuolelle. Kartano kokonaisuutta ympäröi avoin viljelymaisema, nykyään kuitenkin tiet ja lähistön uusi rakennuskanta rikkovat viljelymaiseman yhtenäisyyttä. Kartanolle kulkee kaksi koivukujaa (1), joista toinen johtaa Halikon kirkolle ja toinen, nykyään sisääntulotienä käytetty, johti viljelyksille. Ympäröivä puisto koostuu päärakennuksen itäpuolisesta etupihasta (2), päärakennusta joenpuolelta ympäröivästä maisemapuistosta (3) sekä joen länsirannan maisemapuistosta (4). Kokonaisuuteen on vielä kuulunut hedelmätarha ja talouspuutarha, jotka sijaitsivat alunperin joen itäpuolella, mutta jotka myöhemmin siirrettiin maisemapuiston taakse joen länsirannalle.

1. Sisääntulotie

Kartanolle johtaa kaksi tietä: pohjoisesta ja etelästä. Pohjoinen tie kulkee suoraviivaisesti kartanolta Halikon kirkolle. Toinen nykyään sisääntulotienä käytetty tie kääntyy puolivälissä suorakulmaisesti ja lähestyy kartanoa etelästä. Nämä tielinjat avattiin jo Adolph Buschin aikana 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa Kustaa Mauri Armfelt istutti niihin puukujanteet. Kirkolle vievän kujanteen päätteeksi Armfelt määräsi istutettavaksi kuusiparia kuusia, Italian tummien sypressien innoittamana.¹⁸ Vuoden 1810 asemakaavasunnitelmaan¹⁹ on lisätty, aikaisemmista kartoista poiketen, kolmas idästä kartanoa lähestyvä puukujanne kulkemaan kohtisuoraan päärakennuksen sisäänkäyntiä kohti. Luultavasti tätä tielinjausta ei toteutettu. Vuoden 1795 C.P. Hellströmin piirroksesta²⁰ nähdään, että sisääntulokujanteita ei ole vielä istutettu ja kartano sijaitsee avoimen peltoaukean reunassa. Molemmat puistokujat ovat säilyneet, mutta kujanteiden koivut ovat osittain huonokuntoisia. Kirkolle vievä tie on useiden uusien autoteiden katkaisema ja kirkolla kujanteen päätteen kuusiparit ovat hävinneet. Kartanoalueella näitä kahta kujannetta yhdistää tammikujanne, joka kulkee etupihaa rajaavan kivimuurin ulkopuolella.

Asemakaavasuunnitelma vuodelta 1810. Aminne gårdsarkiv

2. Etupiha

Etupihan järjestelyistä on ensimmäisen kerran merkkintöjä vuoden 1810 asemakaavasuunnitelmassa. Idästä kartanon sisäänkäyntiä lähestyvä puistokäytävä jakaantui ennen päärakennusta kahdeksi kaarevaksi tieksi, joiden väliin jäi puolilympyrän muotoinen nurmialue, ja joiden ulkoreunoilla oli kaarevat kolmiomaiset nurmialueet. Vuoden 1910-luvun kartassa²¹ tämä teiden ja nurmialueiden sommittelu oli miltei sama. 1900-luvun alun valokuvassa²² näkyy, että etupihan nurmialuetta idästä lähestyvän puistokäytävän molemmin puolin kasvoivat leikatut pensasaidat ja niiden takana olivat puurivistöt. Loisteliaammillaan etupihan kukkaistutukset ovat vuonna 1922 otetussa kuvassa,²³ jossa etupihan keskellä olevalla nurmialueella oli näyttävät, osittain koholla olevat kukkaistutukset, joihin oli lisätty ruukuissa agaaveita ja palmuja. Portaita reunustivat leikatut, korkeat pensasaidat. Nykyään nurmialueiden muoto on edelleen sama ja keskellä olevalla nurmialueella on edelleen näyttävät kukkaistutukset. Pensaita alueella ei enää ole ja lyhyellä nurmella kasvaa suuria tammia. Etupihaa ja kartanon puistoa erottaa talousrakennusten alueesta kivinen muuri.

2. Päärakennuksen ja joen välinen puisto-osuus

Alueelle perustettiin 1790-luvulla ruutukaavamuotoon sommiteltu hedelmätarha, joka on 1910-luvun kartan mukaan muutettu vapaamuotoisemmaksi nurmi ja käytäväverkon muodostamaksi sommitelmaksi. Vuoden 1807 kartassa²⁴ alue on merkitty puutarhaksi, mutta alueen sommittelu ei näy kyseisessä kartassa. Vanhassa valokuvassa²⁵ näkyy hedelmäpuutarhaa seurannut vaihe. Päärakennuksen terassilta lähti istutuksiin ja runkopuilla reunustettu puistokäytävä, joka laajeni puolivälissä pyöreäksi aukioksi. Käytävän molemminpuolin nurmella kasvoivat katajat, joista toinen poistettiin jo 1900-luvun alussa. Vuonna 1907 otetussa kuvassa²⁶ näkyvät vielä molemmat katajat, mutta 1910-luvulla otetussa kuvassa²⁷ vain toinen on jäljellä. Käytävän muodostaman aukion keskellä oli kivipylväs ja sen reunoille oli tuotu agaavet. Tämän käytävän linjaa seuraavan näkymäakselin pääteaiheena näkyi maisemapuiston kreikkalainen pyörötemppli. Joen rantaa lähestyttäessä puistokäytävä jakaantui kahdeksi ja nurmialueilla kasvoi vapaamuotoisia pensas- ja kukkaistutuksia. Nurmi päättyi suoraan joen

vedenpintaan englantilaisen puutarhatyylin ihanteiden mukaisesti.²⁸ Tämän aksiaalisen puistokäytävän lisäksi alueen pohjoislaidassa kulki kaareva puistokäytävä kohti joen rantaa.

Päärakennuksen eteläpuolella sijaitsi Kustaa Mauri Armfeltin suunnittelema ja rakennuttama englantilaistyylinen maisemapuisto, joka säilyi ennallaan, vuoden 1910 kartan mukaan, 1900-luvulle asti. Vuoden 1807 kartassa²⁹ paikalle on merkitty puutarha, jonka luonteesta ei ole tietoa, mutta vuoden 1810 asemakaavasuunnitelmassa näkyvät jo puiston kaarevat käytävät ja niiden reunoille istutetut puut. Viimeksi mainituun karttaan on merkitty päärakennuksen lähistölle pyöreä paviljonki ja joen ylittävän sillan tuntumaan pieni rakennus, jonka eteen on suunniteltu kaarevareunainen puistosommitelma puukujineen. Näiden puiston elementtien toteutumisesta ei oheisen lähdemateriaalin valossa ole tietoa.

Nykyään päärakennuksen ja joen välisen puiston puistokäytävät ovat hävinneet yhtenäisen nurmipinnan alle. Päärakennukselta joelle laskeutuu leveä avoin nurmirinne ja päärakennuksen terassilta on edelleen näkymä joen toisen puolen maisemapuiston pyörötempelille. Puiston eteläreunassa kulkee leveä tammikuja kohti joen ylittävää siltaa. Myös Armfeltin suunnitteleman maisemapuisto-osuuden polusto on hävinnyt nurmen alle ja alueella kasvaa suuria tammia.

4. Joen länsipuolella sijaitseva maisemapuisto

Joen länsipuolen maisemapuisto on ensimmäisiä englantilaistyyllisiä maisemapuistoja Suomessa. Jo Adolph Busch näki 1770-luvulla alueen antamat mahdollisuudet luoda paikalle englantilaistyylinen huvitarha. Alueen kauneus ja siellä alunperin kasvaneet eri lajiset lehtipuut antoivat puiston perustamiselle luontaiset edellytykset. Kustaa Mauri Armfelt laajensi omana aikanaan puistoa ja vuoden 1810 asemakaavasuunnitelmassa näkyvät puistoon kohdistuvat mittavat suunnitelmat. Puiston kaarevat puistokäytävät toteutettiin, mutta lukuisat puistoon suunnitellut paviljongit jäivät luultavasti suurelta osin toteutumatta, myöskään puiston labyrintin omaisen käytäväsommitelman toteutumisesta ei ole varmuutta. Armfeltin aikana puistoon tehtiin suunnitelma myös kreikkalaista temppliä varten. Siitä onko nykyään puistossa oleva

yllä: Etupiha. PK 1997

alla: Näkymä päärakennukselle joen länsirannan maisemapuistosta. PK 1997

temppeli juuri tuo Armfeltin aikainen, ei ole tarkkaa tietoa. Temppelein takaseinä oli luultavimmin alunperin seinällinen, kuten vanhoista valokuvista³⁰ näkyy. Nykyään teppeli on joka sivulta avoin. Puistoon on istutettu lukuisia jalopuita., joista puiston perustamisvaiheessa osa tuotiin hollannista asti.³¹

Maisemapuisto on alkuperäistä luonnettaan paljon tiheämpi, se on kauttaaltaan metsittyä ja pensaskerros on kasvanut tiheäksi. Osa hiekkakäytävistä on kokonaan umpeutunut ja osa on avoimena, mutta heinittyneenä. Puistossa kasvaa edelleen jaloja lehtipuita, joista vanhimmat ovat 140 vuotiaita, sekä eri lajisia havupuita. Pyörötemppelein edusta on pidetty avoimena. Tämän aukion sivustoilla on tammirivistöt ja temppelein takana on jäänteitä kaarevaan muotoon istutetuista tuijista. Tämä säännönmukainen sommitelma on luultavasti istutettu vuosisadan alussa arkkitehtonisen tyylin innoittamana. Puistoa on laajennettu pohjoiseen uusilla istutuksilla joen varrella pitkin.

Nykytila

Kartanon nykyinen omistaja on Holger von Knorring ja kartano on yksityiskäytössä. Kohde on suojeltu seutukaavassa sekä Halikon osayleiskaavassa.

Toimenpidesuosituks

Koivukujat: Puiden kunto kartoitetaan ja harkitaan viljelyksille johtavan kujanteen uusimista.

Etupiha: Puiden kunto kartoitetaan ja pihan aikaisempia vaiheita tutkitaan tarkemmin.

Päärakennuksen ja joen välinen maisemapuisto: Alueen aikaisempia vaiheita tutkitaan tarkemmin maastossa, erityisesti päärakennuksen eteläpuolen käytävälinjauksia. Puiden kunto kartoitetaan.

Joen länsirannan maisemapuisto: Alueen historiallisia vaiheita ja käytävien linjauksia ja mahdollisten paviljonkien paikkoja tutkitaan tarkemmin

maastossa. Vielä avoimena säilyneet käytävälinjat pidetään avoimena. Alueen puutarhataiteelliset piirteet on huomioitava erityisesti.

Lähteitä

Dahl, Kaj ja C.J. Gardberg. Suomen kartanoita. Keuruu 1989.

Knapas, Rainer. Puutarhataide Suomessa 1750 - 1810. ARS - Suomen taide 2. Keuruu 1988.

Lounatvuori, Irma. Gustaf Mauritz Armfeltin Åminne. Käsikirjoitus 1997.

Nikander, Gabriel ja K.K. Meinander. Åminne. Herrgårdar i Finland II. Helsingfors 1928.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993. s. 28.

Suomen kartanot ja suurtilat II. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939 - 1945.

Suomen puutarhoja. Helsinki 1949.

Kartat, mittapiirroks

Asemapiirros vuodelta 1748. Åminne gårdsarkiv

Situationsplan av Åminne 1764. Herrgårdar i Finland II, s. 4

Asemapiirros vuodelta 1807. Suomen kartanot ja suurtilat II, s.408

Asemapiirros vuodelta 1808. Maanmittauslaitoksen maanmittausarkisto

Asemkaavasuunnitelma vuodelta 1810. Åminne gårdsarkiv, Kansallisarkisto, Museovirasto

Asemapiirros vuodelta 1823. Åminne gårdsarkiv

Asemapiirros 1910-luvulta. Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 408

Asemapiirros vuodelta 1923. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto

Ritning till trädgårdsanläggning å Åminne gård. Paul Olsson 1927. Olssonin arkisto

Kuvat

Herrgårdar i Finland II

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Rakennustaiteen museon arkisto

Suomen kartanot ja suurtilat II

Tammisaaren maakuntamuseo, Ranckenin kokoelma

Suullista tietoa antaneet

Kristoffer Rancken 7.8. 1997

Kenttäkäynti

7.8. 1997

¹ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 406

² Dahl, Gardberg, s. 102

³ Nikander, Meinander, s. 4

⁴ sama, s. 6

⁵ sama, s.20-21

⁶ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 406-411

⁷ sama, s. 20

⁸ Knapas, s. 239

⁹ Lounatvuori

¹⁰ Åminne gårdsarkiv

¹¹ Nikander, Meinander, s.21

¹² sama, s.21

¹³ Lounatvuori

¹⁴ Nikander, Meinander, s.21

¹⁵ sama, s.21

¹⁶ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 406-411

¹⁷ Olssonin arkisto

¹⁸ Lounatvuori

¹⁹ Åminnen gårdsarkiv

²⁰ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 20

²¹ sama, s. 408

²² postikorttikuva 1900-luvun alusta (ajoitus arvioitu). Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)

²³ Valokuva. Sveriges allmänna lantbrussällskaps studiefärd till Finland 1922.

MKA

²⁴ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 408

²⁵ Nikander, Meinander, s.9

²⁶ Valokuva vuodelta 1907 (ajoitus arvioitu). MKA

²⁷ Signe Branderin ottama kuva vuodelta 1911. MKA

²⁸ Valokuva. Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 407

²⁹ Suomen kartanot ja suurtilat, s. 408

³⁰ sama, s. 411 ja Nikander, Meinander, s. 12

³¹ Kristoffer Rancken 7.8. 1997

Katinen, Kattis

Hämeenlinna
Hämeen lääni
peruskartta 2131 09

Historiaa

Katisten kartanon kantatilana pidetään Kantolaa, joka lahjoitettiin vuonna 1563 allodiaaliehtolla Klaus Kristerinpoika Hornille.¹ Varsinaisesti Katisista alkoi muodostua kartano 1830-luvulla. Kunnallisneuvos J.F. Lönnholtzin ostettua tilan af Enehjelmin suvulta vuonna 1856 muodostuneeseen päätilaan yhdistettiin Ruunumyllyn yksinäinen perintötila sekä Katisten augementti Paavola.² Uusi päärakennus valmistui vuonna 1861 ja se rakennettiin arkkitehti Albert Edelfeltin piirustusten mukaan.³ Samaan aikaan perustettiin kartanoa ympäröivä englantilaistyylinen puisto.⁴ Tämän puiston tyyliisuutta ja perustamisajankohtaa koskevan maininnan lisäksi ei puiston luonteesta tai järjestelyistä ole löytynyt tietoa. Nälkävuosien aikana 1867-1868 rakennettiin kartanoa ympäröivät kiviaidat ja maisemapuistossa sijaitseva pyöreä kiviladelmä.⁵ J.F. Lönnholtz perusti kartanon yhteyteen kauppapuutarhan vuonna 1860,⁶ jolloin rakennettiin myös kartanon kasvihuoneet.⁷

Kunnallisneuvos Otto Johan Lönnholtz perusti kartanoon sähkölaitoksen.⁸ Hänen aikanaan vuosina 1896 - 1918 kartanon kauppapuutarhassa harjoitettiin laajaa puutarha- ja kukkaviljelyä ammattiinsa erikoisesti perehtyneiden puutarhureiden johdolla. Tuotteita myytiin Hämeenlinnan kaupungissa sekä kauppatorilla ja ne olivat saaneet hyvän maineen.⁹ Kauppapuutarha oli toiminnassa vielä vuonna 1974. Lönnholtzin vävy, kunnallisneuvos Erik Harald Grenman perusti myllyn yhteyteen lastuvillatehtaan, Hämeen lastuvillan, vuonna 1927. Hän toimi kartanon omistajana vuosina 1936 - 1964.¹⁰ Talvisodan aikana kartanosta johdettiin Imatran Voiman toimintaa ja jatkosodan aikana koko yläkerta toimi sotilassairaalana.

Kuvaus

Katisten kartano sijaitsee Katumajärven ja Vanajaveden väliin jäävällä alavalla kannaksella lähellä Hämeenlinnan kaupunkia, jonka läheisyys konkretisoituu kartanon toisesta kerroksesta näkyvänä kaupungin silhuettina. Kartano on jäänyt kolmen tien ja uuden asutuksen saartamaksi. Kartanolta tätä piiritystä tuskin huomaa ympärille kasvaneen tiheän metsän ansiosta. Mutta niinkuin metsä suojaa kartanoa, se estää myös näkymät ympäröivään maisemaan.

Puistosta kaupungin silhuetista näkyy vain pilkkaus kirkon tornia. Ohikulkevalta maantieltä lähtee kartanoa kohti koivukujan ja kivimuurien reunustama sisääntulotie (1), joka lähestyy vinottain kartanon päärakennusta. Päärakennusta ympäröivä puisto koostuu etupihasta (2) ja päärakennuksen länsipuolella sijaitseva puisto-osuudesta (3), jotka on käsitelty ympäröivää maisemapuistoa (4) puutarhamaisemmin. Kaikki tämä on ympäröity luonnonkivistä ladotulla kiviaidalla. Kartanon puistoon on aikaisemmin liittynyt myös kauppapuutarha-alue (5). Entisen päärakennuksen yhteydessä on talousrakennusten rajaama pihapiiri, jossa on havaittavissa puutarhamaisia osuuksia kuten esimerkiksi rakennuksen itäpuolella sijaitseva syreenimaja. Kivimakasiinin edustan käsittelystä ja mahdollisesta liittymisestä puistoon ei ole löytynyt mitään mainintaa.

1. Sisääntulotie

Kartanon sisääntulotie lähestyy päärakennusta idästä. Ohikulkevalta maantieltä sisääntulotien aloittavat kaksi tiilipilaria, joiden jälkeen tietä reunustaa molemminpuolin ladotut kivimuurit ja jo harventunut koivukujanne. Osittain kujannepuina on myös lehmuksia. Kiviaita on sammaloitunut, mutta muutoin kohtuullisessa kunnossa. Sisääntulotien molemminpuolin kasvaa tiheää lehtomaista metsää.

2. Etupiha

Vanhojen lehtipuiden reunustamalta sisäänajotieltä päästään kahden komean tiilipatsaan muodostaman portin kautta etupihalle. 1920-luvulla otetuista kuvissa¹¹ näkyvät päärakennuksen edustan kaarevareunaiset nurmialueet, joissa oli portin läheisyydessä rehevät puu- ja pensasistutukset. Nurmialueiden reunoilla oli kukkaryhmiä, joiden keskelle oli tuotu kesäksi palmuja. Päärakennuksen seinustalla oli runkopuiden rivistö ja kukkaistutuksia. Portaiden juurelle oli tuotu laakeripuut ruukuissa, jotka oli osittain kaivettu maan sisään. Vanhassa valokuvassa¹² laakeripuut oli sijoitettu myös vanhalta päärakennukselta tulevan portin pihan puolelle. 1960-luvulla päärakennuksen seinustalla runkopuiden tilalla kasvoi pensasrivistö ja keskiosaa peitti köynnös¹³, mitä ei näy aikaisemmissa kuvissa.

Kartta vuodelta 1886. Päärakennusta ympäröivä alue merkitty karttaan kiviseksi metsäiseksi niityksi. Hämeen maanmittauslaitoksen arkisto

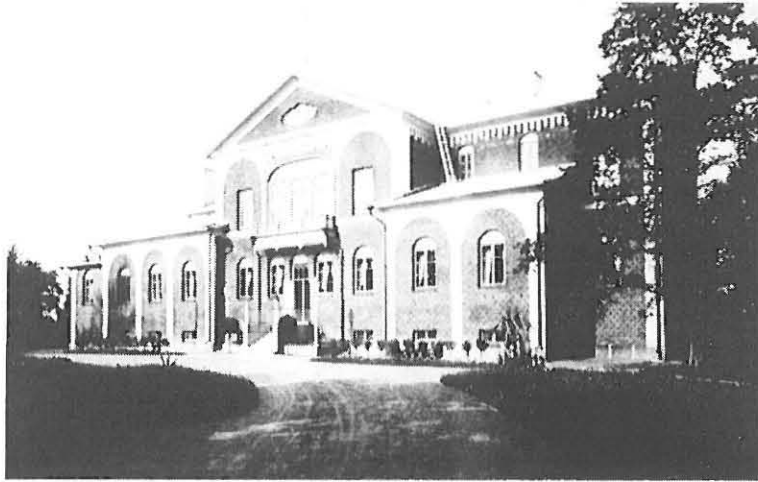
Kartanon etupiha. PK1997

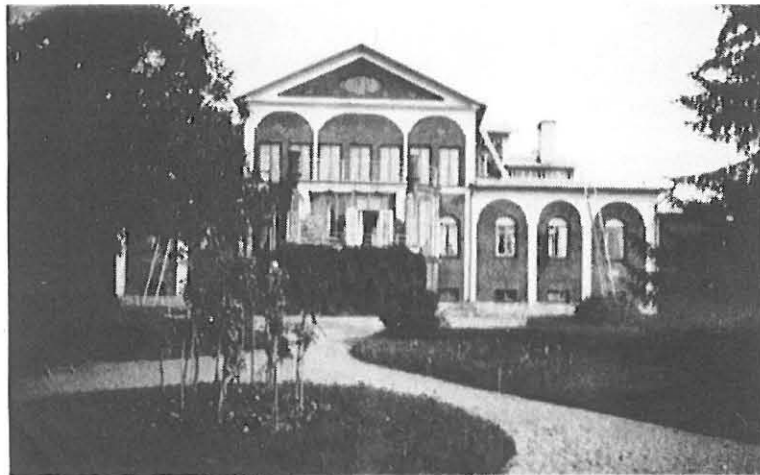
yllä: Päärakennuksen länsipuolella sijaitseva puisto-osuus. PK 1997

alla: Näkymä maisemapuistosta päärakennukselle. PK 1997

Kartanon etupiha 1920-luvulla (arvioitu ajoitus). Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Päärakennuksen länsipuolinen puisto-osuus 1920-luvulla (arvioitu ajoitus). Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Nurmialueiden muoto on kutakuinkin säilynyt valokuvien perusteella entisellään 1920-luvulta, rakennuksen seinustan järjestely taas vastaa 1960-luvun tilannetta. Päärakennuksen sivuosien seinustalla kasvaa pensasaidanne ja sisäänkäynnin molemminpuolin on kaksi tuijaa, jotka näkyvät myös 1960-luvun kuvassa, sekä kesäkukkia. Pihan keskellä olevaa nurmialuetta kiertää hiekkatie, jonka muurin viertä kiertävän osuuden varrelle on sijoitettu puupenkki. Nurmialueen keskelle on sijoitettu pieni pyöreä kukkaistutus. Kaksi suurta ja vanhaa lehtikuusta kasvavat molemminpuolin etupihaa. Etupihan luonne on lehtikuusia lukuunottamatta hyvin avoin.

3. Päärakennuksen länsipuolella sijaitseva puisto-osuus

Päärakennuksen läntinen puisto-osuus koostui päärakennuksen edessä olevalta puolipyörämuotoiselta hiekkalueelta lähtevän ja aksiaalisesti kohti länttä kulkevan puutarhakäytävän ja nurmialueiden muodostamasta sommitelmasta. Käytävä jakaantui kulun keskivaiheilla kahdeksi ja kiersi pyörämuotoisen nurmialueen. Vanhan valokuvan¹⁴ mukaan ympäröivillä nurmialueilla oli vapaasti sijoitettuja puu- ja pensasryhmiä sekä keskellä olevassa pyöreässä nurmialueessa oli kukkaistutuksia ja runkopuita. Päärakennuksen keskellä olevan terassin alaosaa peitti köynnös. Jatkosodan aikana otetussa kuvassa¹⁵ näkee, että puutarhan sommittelu oli 1940-luvulla entisellään. Käytävän ja nurmialueiden muodostama kuviota ollaan nyt poistamassa ja nurmettamassa. Puisto-osuuden reunoilla sijainneet, nykyään osittain huonokuntoiset puut ovat kasvaneet suuriksi ja antavat alueelle pimeän ja sulkeutuneen luonteen.

4. Maisemapuisto

Kartanon ympärille levittäytyy kivimuurein rajattu maisemapuisto. Tasaisella nurmikentällä kasvaa suuria, nykyään osittain huonokuntoisia puita. Puiston perustamisen aikaisesta ulkoasusta tai mahdollisista käytäväverkoista ei ole löytynyt tietoa. Vuoden 1886 kartassa¹⁶ puiston alue on merkitty kiviseksi metsäiseksi niityksi, mikä on varmasti ollut lähtötilanne kun puistoa on lähdetty rakentamaan. Kivisyydestä todistavat kartanon kiviaidat sekä puiston keskellä sijaitseva pyöreä kiviladelmä, jolla ei ilmeisesti ole mitään käyttötarkoitusta. Puistosta on kapea näkymä Hämeenlinnan

kaupunkiin, ainoastaan kirkon tornin huippu on nähtävissä. Puistossa ei ole nykyään puistokäytäviä. Ympäröivät kivimuurit ovat sammaloituneet, mutta muutoin kohtuullisessa kunnossa ja osa tiilisistä portin pilareista on rapautunut.

5. Kauppapuutarha

1950-luvulla otetussa ilmakuvassa¹⁷ näkyvät laaja kauppapuutarhan alue sekä kartanon kasvihuoneet. Kauppapuutarhan ja kartanon puiston välissä oli ja on edelleen ladottu kiviaita ja lännessä puutarhan ja kasvihuoneiden välissä oli leikattu pensasaita. Vuonna 1860 perustetun kauppapuutarhan paikalla on nykyään heinäniitty ja laaja marjapensas rivistöistä muodostuva ruohokenttä. Läntinen pensasaita on kasvanut ulos mallistaan korkeaksi pensasmuuriksi ja kasvihuoneiden paikalla kasvaa koivikko.

Nykytila

Harald Grenmanin lesken Margit Germanin kuoleman jälkeen kartanon peri vuonna 1966 Harald Grenmanin sisarenpoika Lars B. Krogius, joka omistaa kartanon edelleen Nykyisin kartano toimii omistajaperheen asuntona ja tiloja vuokrataan myös juhla- ja kokouskäyttöön. Kartanossa on myös museotoimintaa. Nykyinen ja entinen päärakennus, kivinen viljamakasiini sekä rakennuksiin liittyvä puistoalue on suojeltu rakennussuojelulain nojalla vuonna 1990. Puiston hoidossa on pyrittävä sen nykyisen tai alkuperäiseksi katsottavan muodon säilyttämiseen.

Toimenpidesuosituksukset

Sisääntulotie: Puiden kunto kartoitetaan ja selvitetään tarkemmin tietä ympäröivien alueiden aikaisempia vaiheita.

Etupiha: Alueen aikaisemmista vaiheista ja sommittelusta tehdään tarkempia selvityksiä.

Päärakennuksen länsipuoleinen puisto-osuus: Puiden kunto kartoitetaan ja alueen aikaisemmat vaiheet selvitetään tarkemmin.

Maisemapuisto: Puiden kunto kartoitetaan. Näkymää Hämeenlinnan kaupunkiin päin avataan varovasti niin, ettei kuitenkaan lähistön maantie häiritse kartanomiljöötä. Mahdollisia käytävälinjauksia kartoitetaan maastossa.

Kauppapuutarha: Alue pidetään avoimena historiallisen luonteensa mukaisesti.

Lähteitä

Hämeenlinnan liike-elämä ja liikkeet - 28.6. 1911. Ote. Museoviraston rakennushistorian osasto.

Katisten kauppapuutarha. Esite. sl.sa.

Palmunen, Einar. Katisten kartanon vaiheita. Hämeen Sanomat 12.2. 1974.

Palmunen, Einar. Välähdyksiä Ruunumyllyn historiasta. Museoviraston rakennushistorian osasto.

Rytkönen, Raili. Vanajan historia II. Jyväskylä 1992.

Suomen kartanot ja suurtilat III. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939 - 1945.

Kartat, mittapiirroksukset

Kartta vuodelta 1886. Hämeen maanmittauslaitoksen arkisto.

Kartta vuodelta 1950. Hämeen maanmittauslaitoksen arkisto.

Kuvat

Vanajan historia II

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto.

Suomen kartanot ja suurtilat III

Suullisia lähteitä

Lars Krogius 24.6. 1997

Kenttäkäynti 24.6. 1997

¹ Suomen kartanot ja suurtilat III, s.374 - 376

² Palmunen, Välähdyksiä Ruunumyllyn historiasta

³ Palmunen, Hämeensanomat 12.2. 1974

⁴ Palmunen, Välähdyksiä Ruunumyllyn historiasta

⁵ Krogius, 24.6. 1997

⁶ Katisten kauppapuutarha, esite

⁷ Suomen kartanot ja suurtilat III, s. 374-376

⁸ Palmunen, Välähdyksiä Ruunumyllyn historiasta

⁹ Ote: Hämeenlinnan Liike-elämä ja liikkeet

¹⁰ Palmunen, Välähdyksiä Ruunumyllyn historiasta

¹¹ Valokuvat 1920-luvulta (arvioitu ajoitus). Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)

¹² Suomen kartanot ja suurtilat III, s. 375

¹³ Valokuva 1960-luvulta (arvioitu ajoitus). MKA

¹⁴ Valokuva 1920-luvulta (arvioitu ajoitus). MKA

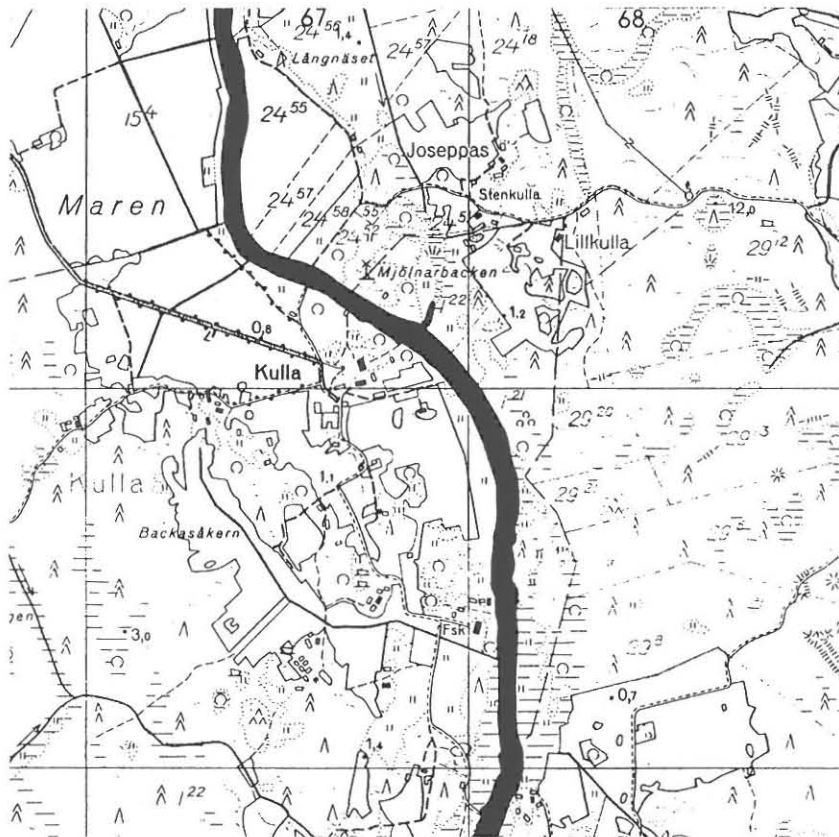
¹⁵ MKA

¹⁶ Hämeen maanmittauslaitoksen arkisto

¹⁷ Ajoitus on arvioitu. MKA

Näkymä Taasianjoen saaresta 1910-luvulta. Rakennustaiteen museon arkisto

Kulla

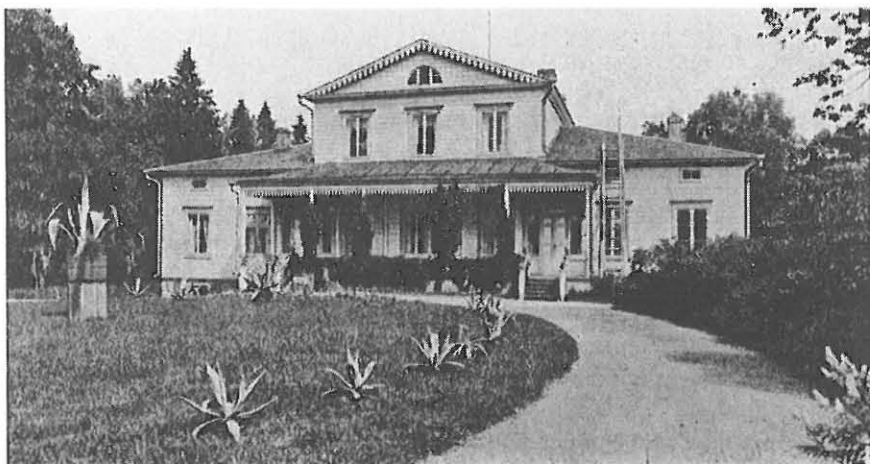
Ruotsinpyhtää
Uudenmaan lääni
peruskartta 3023 03

Historiaa

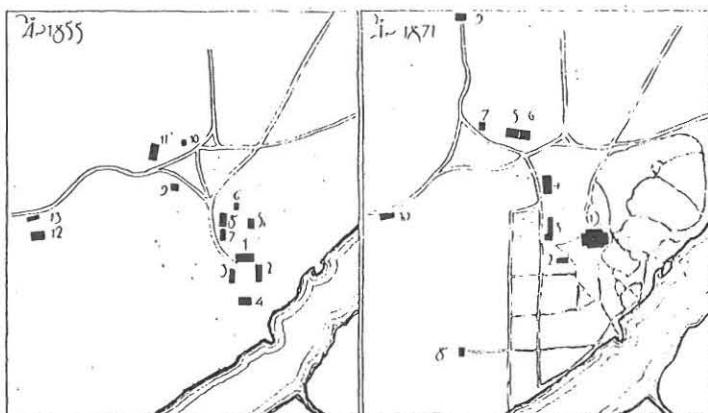
Vaikka Kullaan kartano mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1530, on mahdollista, että paikalla on ollut aateliskartano jo keskiajalla. Kartano on saanut nimensä sijaintipaikkansa mukaan: kartano sijaitsee Taasianjoen rannalla mäellä, josta on näkymät yli laajojen peltoaukeiden.¹ Kartanon kukoistuskautta alkoi Carl Johan Posen myötä vuonna 1753.² Hänen aikanaan Kullaan kartanossa alkoivat laajat kunnostustyöt. Vuonna 1756 hän rakennutti uuden päärakennuksen ja vuonna 1785 toisen yhtä ison rakennuksen entisen vaatimattoman rakennuksen lisäksi. Uuden päärakennuksen viereen hän rakennutti erillisen keittiörakennuksen. Puiston vanhin osa on peräisin 1700-luvun puolivälistä.³ Tarkempia tietoja tuon aikaisen puiston sommittelusta ja vaiheista ei ole löytynyt, mutta luultavasti ne ajoittuvat Posen isännöintiin.

Vuonna 1801 Pose myi kartanon kauppias Clayhillsille, joka jatkoi kartanon täydennysrakentamista. Hänen aikanaan rakennettiin esimerkiksi navetta ja navetan keittiö, joiden välissä sijaitsee kartanon kaksi kaivoa. Niiltä osin kuin asuinpihaa ei ympäröinyt rakennukset, sitä suojasi lankkuaita, joka oli rakennusten mallin mukaan maalattu puna-valkoiseksi. Pihan eteläpuolella oli isompi ja pohjoispuolella pienempi yrttitarha. Pihan länsipuolella sijaitsi perunamaa. Anton Clayhills antoi istuttaa sisäntulotienä käytetyn, kartanolle johtavan kilometrin pituisen koivukujan⁴ heti sodan 1808 - 1809 jälkeen.⁵

Clayhillsin jälkeen kartano siirtyi Tesche suvun omistukseen vuonna 1811 ja varsinaisen muotonsa puisto sai juuri Teschien omistuskautella 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Lorenz H. Teschen aikana 1815 - 1850 puiston viereen rakennettiin Taasianjoen rantaan pieni saari, jossa oli lepästä ja koivusta muodostettu lehtimaja. Saari oli suosittu oleskelupaikka kartanon väen keskuudessa. Sinne johti silta, jonka kaidepuut olivat auringonkukan muotoisia ja saarella kasvoi kurjenmiekköjä. Myös "Gröналundin" terassi ja tammikuja ovat Lorenz Teschen aikaisia⁶ ja tuolloin vanha hyötynuutarha päärakennuksen pohjoispuolella muutettiin tuolloin puistomaiseksi.⁷ Leppää kasvoi yleisesti joen rannassa, muualla puutarhassa oli myös koivua ja tammia.⁸

Kartanon etupiha. Herrgårdar i Finland I, s. 146

1 Karaktärshus (kök, matsal, tjänstherum).	6 Spannmålsbod.	1 Karaktärshus.	5 Stall.
2 Karaktärshus (sovrum, vardagsrum).	7 Stall.	2 Mjölkammare o. hus-hälsbod.	6 Vagnsläder.
3 Bostad för tjänstefolk o. bagerstuga.	8 Vagnsläder.	3 Bagerstuga & bostad för tjänare.	7 Spannmålsläder.
4 Tvättstuga & hönshus.	9 Badstuga.	4 Ladugård.	8 Bad- o. tvättstuga.
5 Vedbod.	10 Kokhus (bränneri).		9 Smedja.
	11 Ladugård.		10 Halmlada.
	12 Rån.		
	13 Halmlada.		

Kullaan kartanon asemapiirroksat vuosilta 1855 ja 1871. Herrgårdar i Finland I, s. 148

Knut Munck osti kartanon vuonna 1855 ja hänen vaimonsa Charlotte von Born oli erityisen kiinnostunut puutarhanhoidosta. Hän siirsi keittiöpuutarhan päärakennuksen kaakkoispuolelle.⁹ Hedelmäpuiden määrästä ei ole tietoa, mutta mm. Loviisaan myytiin omenoita, marjoja ja vihanneksia.¹⁰ Knut Munck istutti timotei-niityn taakse kuusia ja sembramäntyjä.¹¹ Tuon niityn tarkemmasta sijainnista ei ole löytynyt tietoa. Vuonna 1863 hän rakennutti uuden päärakennuksen, joka rakennettiin Charlotte von Bornin veljen Carl Fredrik von Bornin piirustusten mukaan¹², ja uusia talusrakennuksia esimerkiksi orangerian. Charlotta von Bornin väyn isännöintikaudella 1871 - 1877 niin kutsuttuun Lilläkerniin istutettiin lehtikuusta, sembramäntyä ja kuusta, näin muodostui niinkutsuttu Granlund.¹³

Kuvaus

Kullaan kartano sijaitsee kukkulalla Kymijoen läntisen suuhaaran, Taasianjoen länsipuolella. Kartanon pohjoisosassa sijaitsee puiston pääosa ja etelässä, kukkulan alapuolella on talusrakennusalue. Maan puolella kartanoa ympäröivät viljelykset. Ohi virtavaa jokea reunustavat lepät. Pohjoisesta, lännestä ja luoteesta johtaa kartanolle säteittäiset koivukujat (1), jotka muodostavat hanhenjalkakuvion. Päärakennusta ympäröi 1800-luvun lopun maisematyylinen puisto (3), eri luonteisena alueena erottuu kuitenkin päärakennuksen etupiha (2), joka on sommittelultaan melko säännöllinen. Kartanokokonaisuuteen on vielä kuulunut joen rannassa kartanon kaakkoispuolella sijainnut talouspuutarha (4).

1. Säteittäiset koivukujat

Kartanolle johti alunperin kolme säteittäistä koivukujaa, joista pääsisääntulotienä käytetty keskimäinen kuja on istutettu 1800-luvun alussa. Idänpuoleinen koivukuja johtaa kartanon torpille ja lännenpuoleinen seuraili joen vartta kohti pohjoista, tätä kujannetta kutsuttiin nimellä "sjöallén".¹⁴ Nämä kolme kujannetta halkovat avointa viljelymaisemaa. Luultavimmin 1700-luvulla kartanolle saavuttiin jokea pitkin tai pohjoisesta joen rantaan pitkin. Tähän viittaavat se, että tuolloin päärakennuksen sisäänkäynti oli joelle päin ja että kuninkaan kartastossa kartanolle kulkeva tie on merkitty joen

Asemapiirros vuodelta 1928. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto

yllä: Kartanon etupiha. PK 1997

alla: Näkymä päärakennukselta itään kohti joen rantaa. PK 1997

varteen.¹⁵ Torpille johtava ja keskimäinen kujanne ovat vielä jäljellä, mutta ”sjöallén” on umpeutunut. Pääsisääntulotien koivut on 1800-luvun alun jälkeen uusittu ja 1920-luvulla siihen on koivujen lisäksi istutettu tammia.¹⁶ Tämän keskimäisen kujanteen koivut ovat vanhoja ja tammet huonokuntoisia. Kuten vuoden 1922 kartassakin¹⁷ kujanne päättyy puistoa reunustavaan kuusiaitaan eikä jatku päärakennukselle tai etupihalle asti.

2. Etupiha

1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa etupiha oli kirjallisten lähteiden ja vuoden 1855 kartan¹⁸ mukaan rakennuksien reunustama umpipiha. Mutta vuoden 1871 kartassa¹⁹ kartanon sisäänkäynnin eteen on merkitty soikea nurmialue. Vanhassa valokuvassa²⁰ näkyy, että nurmialueelle oli tuotu kesäksi agaaveja, joita oli sijoitettu kehäksi nurmialueen reunoille. Nurmialueen keskellä oli jalustan päällä suuressa ruukussa kasvava agaave. Hiekkakäytävät kiersivät molemmin puolin nurmialuetta kohti sisäänkäyntiä. Käytävien ulkoreunoja reunusti rehevät pensas- ja puuistutukset, edellä mainitussa kuvassa näkyy angervoja ja terassia peitti köynnös. Kuten päärakennuksen julkisivukin on etupiha säilynyt edellä mainitun kuvan mukaisena. Nurmella on edelleen agaaveja ja pihaa reunustaa tiheät syreenipensaat. Rakennuksen seinustalla on edelleen villiviiniä. Etupihalta johtaa tiheään pensaiston lävitse käytävä mukavuuslaitokselle. Pihalla nykyään olevat agaavet ovat uutta kantaa, koska alkuperäinen kanta paleltui sotavuosina.²¹

3. Maisemapuisto

Kartanon päärakennuksen ja joen välissä on laaja englantilaistyylinen maisemapuisto, jonka käytäväverkosto mutkittelee vapaamuotoisesti. Käytäväverkosto on melko samanlainen kartoissa vuosilta 1871, 1878²² ja 1922. Karttojen mukaan englantilaistyylinen maisemapuisto alkoi heti rakennukselta ja jatkui päärakennuksen itä- ja pohjoispuolella joelle asti. 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa päärakennuksen molemmin puolin joelle päin sijaitsivat kaksi siipirakennusta, jotka muodostivat päärakennuksen ja joen puolella sijainneen neljännen rakennuksen kanssa suljetun pihan.²³ Mutta vuoden 1871 kartassa päärakennus seisoo ilman siipirakennuksia puiston

ympäröimänä. Vanhassa valokuvassa²⁴ näkyy, että päärakennuksen itäpuolelle rakennuksen lähistöön oli istutettu kukkaryhmiä. Rakennukselta etelään päin haarautuvien käytävien väliin jäi nurmialueet, joissa oli myös eri muotoisia kukkaistutuksia. Osassa kukkaryhmistä kasvoi runkopuita. Aivan rakennuksen edessä oli pyöreä kukkaistutusalue keskellä hiekka-aukiota. Rakennusta peitti köynnös. Osa puistokäytävistä on nykyään umpeutunut pensaiden ja nurmen alle, mutta päärakennukselta johtaa edelleen käytävä rannassa sijaitsevalle laiturille. Rantaan johtavan tien varrella sijaitsee leikkimökki, jonka rannanpuolella on nykyään avoin alue.

Lorenz Teschen aikainen Gröналundin terassi sijaitsee päärakennuksen koillispuolella. Se oli pengerretty kivimuurin avulla joelle laskeutuvaan rinteeseen ja se on mahdollisesti toiminut näköalapaikkana. Terassin kivimuuri on vielä osittain jäljellä, mutta sen ympäristö on metsittynyt ja umpeutunut. Myös Gröналundiin liittyvät Lorenz Teschen aikainen tammikuja ja Hisingerin kuuseksi kutsuttu kaksilattvainen kuusi ovat tallella. Vanhassa valokuvassa²⁵ näkyy rannan tammikujan avoin ympäristö. Nykyään kujanteen ympäristö on metsittynyt ja osa tammista kaatunut. Hisingerin kuusi kasvaa edelleen avoimella nurmella. Alueella oli 1770-luvulla hyötypuutarha.²⁶ Aivan Gröналundin terassin vieressä oli, edelleenkin paikalla oleva, tekoraunio.

Lorenz Teschen aikaiseen, rantaan rakennettuun pieneen saareen johtaa mantereelta silta. Alunperin saarella oli koivuista ja lepistä muodostettu lehtimaja ja siellä kasvoi iiriksiä. Vanhassa valokuvassa²⁷ näkyy millainen saarelle johtava silta oli 1800-luvulla. 1910-luvun valokuvassa²⁸ sillan kaide on muuttunut kaarevaksi ja saarella näkyy istuinryhmä. Kuvassa näkyy myös vastarannan avoimuus nykyiseen tiheään tervalepikköön verrattuna. Saari on edelleen paikallaan ja siellä on edellä mainitun kuvan kaltainen istuinryhmä. Lehtimaja on osittain hävinnyt ja rannat ovat umpeutumassa.

Päärakennuksen luoteispuolella sijaitsevaan Lillåkerniin istutettiin 1870-luvulla lehtikuusia, sembramäntyjä ja kuusia, ja aluetta kutsuttiin nimellä ”Granlundin”. Alueella kasvaa edelleenkin suuria kuusia ja lehtikuusia 1910-luvulla otetussa valokuvassa²⁹, joka on luultavimmin otettu Granlundista näkyy kuusien muodostama kujanne ja alueen puoliavoin luonne. Nykyään paikalla kasvaa tiheää pensoitunutta metsää ja runsaasti kieloja maanpeitekasvina. Puiston pohjoisin osa oli alunperinkin metsäisempi kuin

edellä mainitut alueet. Vanhojen karttojen mukaan siellä on kulkenut puistokäytäviä. Nykyään alue on tiheän metsän peitossa ja käytävät ovat umpeutuneet. Aivan luonnonpuiston pohjoiskulmassa on joen rannassa ollut lauttaranta, nykyään paikalla on vain laituri. Puiston lännestä kiertävä tie on edelleen avoimena ja johtaa tälle laiturille. Vanhan lauttarannan lähistöllä on saksalaisten 1918 kaivamat kaksi tekolampea ja pieni saari.³⁰ Kuivan kesän 1997 johdosta ei niitä pystynyt paikallistamaan.

Vanhojen valokuvien mukainen puiston puoliavoin luonne on muuttunut: Maisemapuisto on metsittyä ja suuriosa alunperin tiheästäkin käytäväverkosta on umpeutunut. Myös päärakennukselta ja Grönlundin terassilta avautuvat näkymät ovat sulkeutuneet. Puistoa reunustaa länsipuolella kuusiaita, joka on osittain huonokuntoinen ja eteläpuolella orapihlaja-aita. Päärakennuksen idänpuoleisella edustalla on edelleen koholla oleva kukkaistutus, jossa on kukin muodostettu tähtikuvio, ja jota reunustaa simpukankuoret. Myös kukka-asetelmaa kiertäviä hiekkakäytäviä reunustaa kaarevat kukkapenkit.

4. Talouspuutarha

Päärakennuksen koillispuolella on sijainnut kartanon talouspuutarha, Charlotte von Born siirsi nykyiselle paikalleen 1800-luvun puolivälissä. Puutarha on nykyään osittain metsittyä, mutta puutarhan reunalla sijainnut vanha orangeria on vielä tallella. Se oli vielä 1920-luvulla käytössä ja aikanaan siellä kasvatettiin mm. viinirypäleitä.³¹

Nykytila

Kullaan kartanon nykyinen omistaja on Anna-Ulla Grahn-Wallen, joka on kartanon 1886 ostaneen Gustaf Simolinin tyttären Gerda Grahnin tytär. Kartano on yksityiskäytössä. Kartano on suojeltu rakennussuojelulain nojalla vuonna 1987. Suojelun piiriin kuuluvat päärakennus, vanha päärakennus, maito huone, liiteri, viljamakasiini, mukavuuslaitos ja leikkimökki (suunnitellut Eva Kuhlefelt-Ekelund) sekä kartanon puisto. Toimenpidesuosituks

Säteittäiset koivukujat: Puiden kunto kartoitetaan. Tammet korvataan koivuilla, kun kujannetta uudistetaan.

Etupiha: Alue on säilynyt hyvin vuosisadan alun mukaisessa asussaan.

Maisemapuisto: Puiden kunto kartoitetaan. Tarkempien tutkimusten jälkeen on mahdollista avata näkymiä kartanolta joelle ja harventaa puustoa. Puistossa sijaitsevien kivrakennelmien kunto puistokäytävien linjauksia tutkitaan maastossa.

Talouspuutarha: Alue pidetään avoimena historiallisen luonteensa mukaisesti.

Lähteitä

Allardt, Anders. Kulla gård. Herrgårdar i Finland I. Helsingfors 1928.

Allardt, Anders. Stromfors socken. Helsingfors 1923.

Lönnqvist, Bo. Kulla i Strömfors- herrgårdsmiljö från flera sekler. 25.8. 1987. Museoviraston rakennushistorian osasto.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

Suomen kartanot ja suurtilat I. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939-45.

Kartat, mittapiirroks

Kartta vuodelta 1759. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto

Planer över gårdstomten på Kulla gård åren 1855, 1871 och 1878. Herrgårdar i Finland I, s. 148

Planritning över gårdstomten år 1922. Herrgårdar i Finland I, s. 149.

Kartta vuodelta 1928. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto

Kuvat

Herrgårdar i Finland I

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Rakennustaiteen museon kuva-arkisto

Suomen kartanot ja suurtilat I

Suullista tietoa antaneet

Anna-Ulla Gran-Wallen 28.7. 1997

Bo Lönnqvist 28.7. 1997

Kenttäkäynti

28.7. 1997

¹ Lönnqvist

² sama

³ Suomen kartanot ja suurtilat I, s. 744

⁴ Allardt, Herrgårdar i Finland I, s. 152

⁵ Lönnqvist

⁶ Allardt, Herrgårdar i Finland I, s.152

⁷ Lönnqvist

⁸ Allardt, Herrgårdar i Finland I, s.152

⁹ sama, s.153

¹⁰ Allardt, Stromfors socken, s.144

¹¹ Allardt, Herrgårdar i Finland I, s. 153

¹² Lönnqvist

¹³ Allardt, Herrgårdar i Finland I, s. 153

¹⁴ Lönnqvist 28.7. 1997

¹⁵ sama

¹⁶ sama

¹⁷ Allardt, Herrgårdar i Finland I, s. 149

¹⁸ sama, s. 148

¹⁹ sama, s. 148

²⁰ sama, s. 146

²¹ Lönnqvist 28.7. 1997

²² Allardt, Herrgårdar i Finland I, s. 148

²³ sama, s. 152 ja vuoden 1855 kartta

²⁴ Allardt, Herrgårdar i Finland I, s. 150

²⁵ Valokuva luultavasti Signe Branderin ottama 1910-luvulta. (Rakennustaiteen museon arkisto (RTMA))

²⁶ Lönnqvist 28.7. 1997

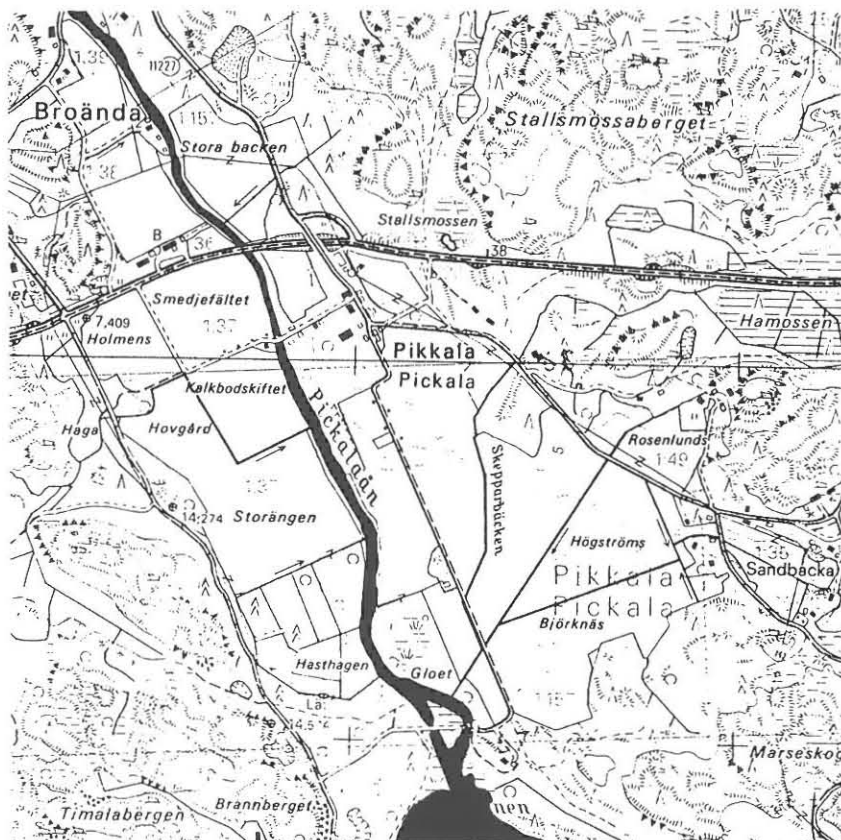
²⁷ Valokuva 1870-luvulta. Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)

²⁸ Valokuva luultavasti Signe Branderin ottama 1910-luvulta. RTMA

²⁹ Valokuva luultavasti Signe Branderin ottama 1910-luvulta. RTMA

³⁰ Lönnqvist 28.7. 1997

³¹ sama

Pikkala, Pikkala

Siuntio
Uudenmaan lääni
peruskartta 2032 05

Historiaa

Pikkalan kartano sijaitsee maantieteellisesti merkittävällä paikalla, meren läheisyydessä, Pikkalanjoen varrella. Jo Kustaa Vaasa olisi halunnut rakentaa paikalle linnoituksen ja kauppakaupungin.¹ Kartanosta kilometrin pohjoiseen on sijainnut Pikkalan maakuntasilta, jonka yli kulki vanha kuninkaantie.² Pikkalan kartano on vanhaa rälssiä ja se alkoi nauttia säteri-vapaudesta vuodesta 1590.³ Tästä vuodesta vuoteen 1814 Pikkala kuului Suitiaan ja vasta tuolloin vapaaherra Gustav Adolf Reuterholmin kuoltua Pikkala erotettiin Suitiasta omaksi tilakseen.⁴

1700-luvun lopulla kartanon puutarhatoiminta oli rajoittunut rakennuksien joen puolella sijainneeseen humalatarhaan ja etelässä olevaan kaalimaahan. Rakennusjärjestys on aivan toinen kuin nykyään. Asuntopihaa on reunustanut puurivistö, muutoin kartano on sijainnut avoimessa peltomaisemassa, joka on ulottunut joelle ja jopa merelle asti.⁵ Kartanon merkittävin rakennuskausi ajoittuu kenraali Silfverhjelmin omistuskauteen vuosiin 1847-81. Hän purki vanhan ja rakennutti uuden päärakennuksen A.F. Granstedtin piirustusten mukaan ja se valmistui vuonna 1850. Kaksi päärakennuksen pohjoispuolella sijainneesta lampuuti rakennuksesta hävitettiin ja yksi käännettiin pohjois-eteläsuuntaiseksi, jotta sisääntulotie voitiin johtaa suoraan kohti päärakennusta.⁶ Kartanoon perustettiin tuolloin myös laaja puisto ja puutarha.⁷ 1800-luvun lopun kartta⁸ kuvaa tuota Silverhjelmin aikaista puutarha- ja puistojärjestelyä. Puisto perustettiin avoimeen peltomaisemaan ja ainoa mahdollinen ennen Silfverhjelmin aikaa ollut ja nykyaikaan säilynyt puutarhan elementti on etupiha vanha tammi.⁹ Vuosina 1944 - 1956 kartano oli Pikkalan vuokra-alue.¹⁰ Puutarha vaurioitui pahoin tuona aikana, mutta 1960-luvulta lähtien rakennuksia ja puistoa on kunnostettu pikkuhiljaa.

Kuvaus

Kartanon päärakennus sijaitsee Pikkalanjoen itäpuolella, lähellä joen rantaa. Kartano on ympäröivää avointa peltomaisemaa hieman korkeammalla ja päärakennuksen eteläpuoleisesta puistosta on näkymät ympäröiville pelloille ja kapeana kiilana myös merelle. Lännessä puisto rajautuu Pikkalajokeen ja

pohjoisessa kartanoalueen kokonaisuutta rikkoo Hanko - Helsinki maantie. Näkymiä kartanolta ympäröivään maisemaan häiritsee maantien lisäksi sen varrella sijaitseva huoltoasema. Kartanoon johtaa kaksi sisääntulotietä (1), joista kokonaisuuden kannalta tärkein pohjoisesta kartanoa aksiaalisesti lähestyvä tie on 1960-luvulla rakennetun maantien vuoksi pois käytöstä. Päärakennuksen pohjoispuolinen etupiha (2) ja eteläpuolinen puisto-osuus (3) on käsitelty puutarhamaisemmin kuin niitä ympäröivä maisemapuisto (4). Entiseltä sisääntulotieltä alkava pohjois-eteläsuuntainen aksiaalisuus jatkuu etupihalla, rakennuksen eteläpuoleisessa puisto-osuudessa ja sen jälkeen vielä etelään johtavassa koivukujanteessa. Tätä akselia risteää suorassa kulmassa itä - länsi suuntainen akseli, joka alkaa idässä kiviporteilta ja jatkuu jokea lähestyttäessä lehmuskujanteena. Puistoon liittyy myös entinen talouspuutarha (5) sekä sisääntulotien itäpuolella sijainnut ja Silfverhjelmin aikaisessa kartassa mainittu ”lilla parken” (6).

1. Sisääntulotie

Silfverhjelmin aikaisen kartan mukaan sisääntulotie lähestyi kartanoa aksiaalisesti pohjoisesta. Tuolloin käännettiin idänpuoleinen siipirakennus, jotta tämä aksiaalisuus voitiin toteuttaa. Sisääntulotien linjaus kulki, nykytilaan perustuen, jokilaaksoon nähden huomattavasti korkeammalla, mikä lisäsi sen juhlallisuutta. Tieltä oli näkymät joelle, jokilaaksoon ja sen takana jylhänä nousevalle kalliolle. Vuonna 1967 rakennettu Hanko-Helsinki tie katkaisi tämän pohjoisesta tulevan tien ja esti sen käytön. Nykyään vanha sisääntulotie on umpeutunut ja puukujannetta ei enää ole. Uusi käytössä oleva sisääntulo kartanolle kulkee kivinavetan editse, talusrakennuksien ohi kartanolle. Toinen lännestä tuleva sisääntulotie kulki Pikkalajoen ylittävän sillan yli ja lähestyi kartanoa sivulta. Tie kulkee nykyäänkin samaa linjausta ja ennen siltaa sitä ympäröivät pellot molemminpuolin. Vuoden 1931 kartaan¹¹ merkitty puurivistö sijaitsee nykyään, vastoin kartan merkintöjä, tien pohjoispuolella ja se on osittain katkonainen. Sillan jälkeen kartanoa lähestyttäessä tie on kivipäälysteinen ja sitä reunustavat rehevät ja tiiviisti kasvavat pensaat ja puut. Vaikutelma on lähes metsänreunamainen. 1910-luvulla tietä reunusti molemmin puolin puuaita, jossa oli kiviset portinpielet pohjoisen sisääntulotien kohdalla ja etupihan sisääntulon kohdalla.¹² Etupihan puolella nämä kivipylväät ovat vielä jäljellä.

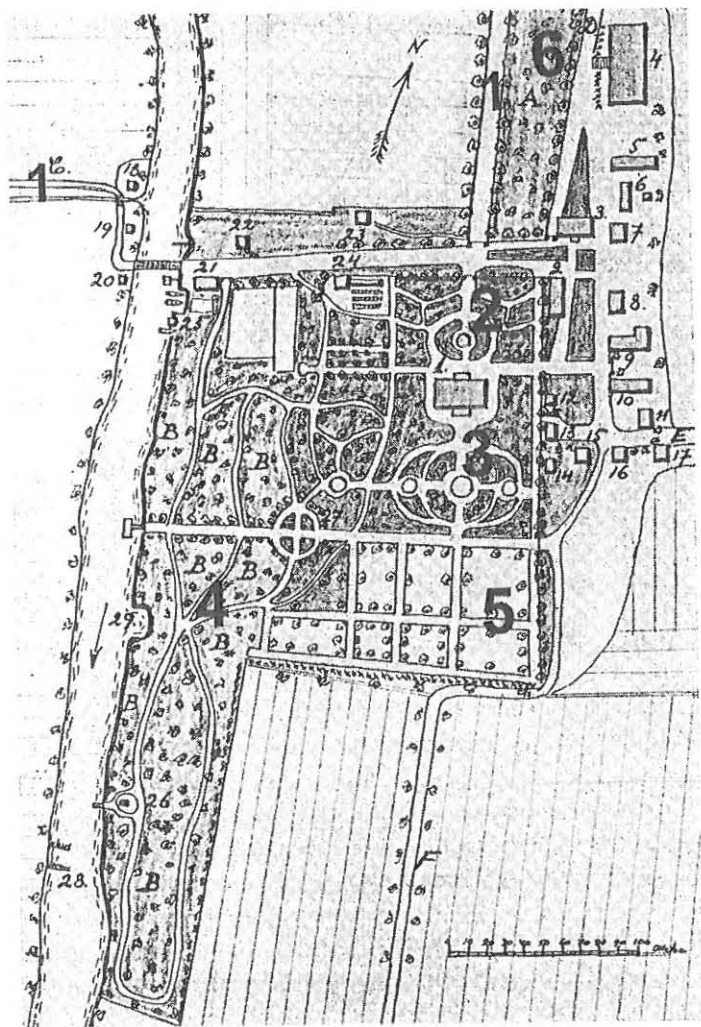
2. Etupiha

Etupihalla jatkuu vanhan, pohjoisen sisääntulotien aksiaalisuus. 1800-luvun lopun kartassa¹³ näkyy, että päärakennuksen edessä oli puoliympyrän muotoiset nurmialueet, joita ympäröivät käytäväverkoston jakamat nurmialueet. Niissä oli puu- ja pensasistutuksia. Vuoden 1931 kartassa¹⁴ alueen polusto on vähentynyt ja sitä kautta nurmialueiden muoto yksinkertaistunut. Myös istutuksia on merkitty vähemmän. Vuonna 1894 otetussa valokuvassa¹⁵ päärakennuksen edusta oli hyvin avoin ja pihan keskellä olevassa pyöreässä alueessa kasvoi kukkia. Samoin ympäröiviin nurmialueisiin oli sijoitettu ympyrän muotoisia kukkaistutuksia. Portaiden molemmin puolin kasvoivat pensaat, muutoin talon edusta oli aukeaa ja hiekka-alue rajautui suoraan päärakennuksen seinään. Kuvan nurmialueiden muoto tuntui vastaavan 1800-luvun lopun ja vuonna 1931 piirretyn kartan tilannetta. 1910-luvulla otetussa kuvassa¹⁶ näkyy, että keskellä sijainnut pyöreä perennaistutus oli korvattu vesialtaalla suihkulähteineen ja sen ympärillä oleville nurmialueille oli istutettu ruusupensaita.¹⁷ Nurmialueiden kaarevilla reunolla oli monilajiset kukkapenkit.¹⁸ Altaassa kasvoi iiriksiä, portaille ja nurmialueille oli tuotu palmuja ruukuissa. Etupihan reunaosuuksissa näkyivät jo kookkaiksi kasvaneet puut. 1910-luvulla etupihaa reunusti pohjoislaidassa puuaita, jossa oli kiviset portinpielet.¹⁹

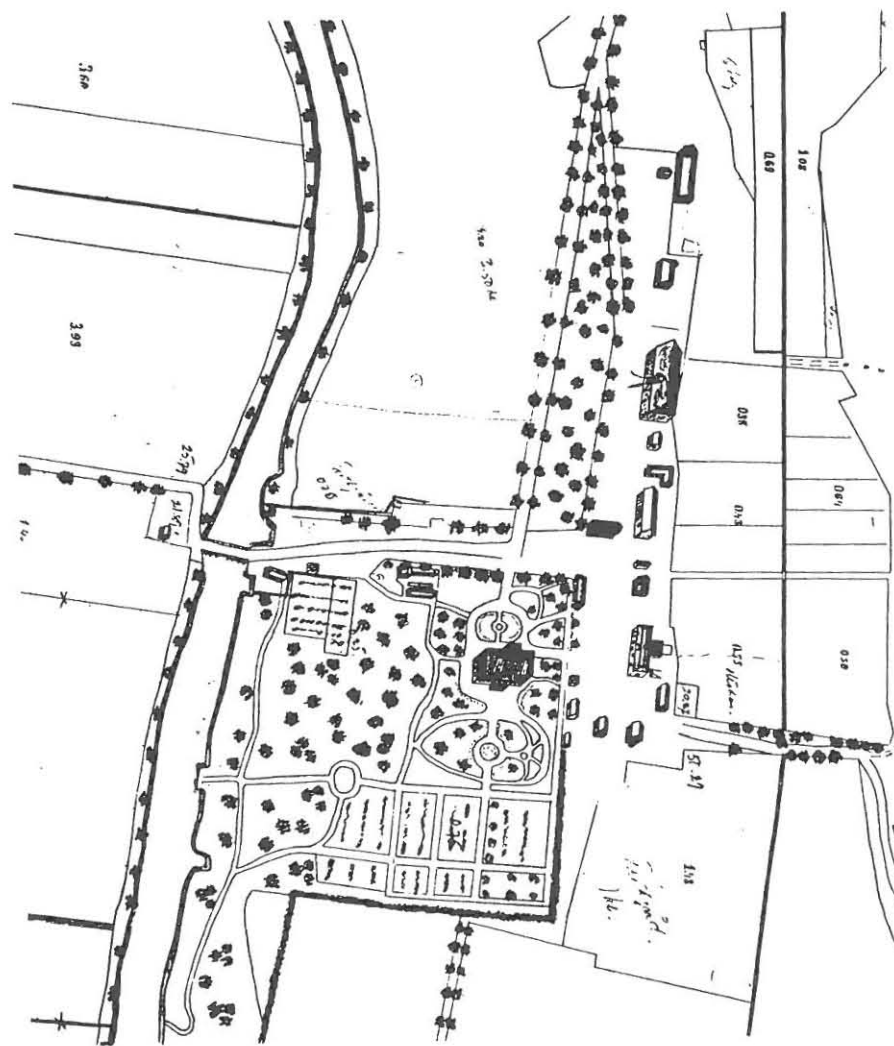
Nykyään alueen luonne on muuttunut vuosisadan alkuun verraten huomattavasti sulkeentuneemmaksi: keskellä olevaa nurmialuetta ympäröivien kaarevien alueiden puusto on kasvanut ja lännenpuoleinen alue on metsittynyt. Näillä reuna-alueilla ennen ollut polustoverkosto on hävinnyt. Suihkulähde on vielä paikallaan. Sitä ympäröiviä kahta puoliympyrän muotoista aluetta reunustaa kukkapenkit ja idänpuoleisella nurmialueella kasvaa hurmehappomarjaa. Näiden nurmialueiden muoto samoin kuin niitä kiertävien ja lävistävän käytävien muoto on säilynyt 1800-luvulta ennallaan. Rakennuksen seinustalla kasvaa nykyään rododenronit.

3. Päärakennuksen eteläpuolinen puisto-osuus

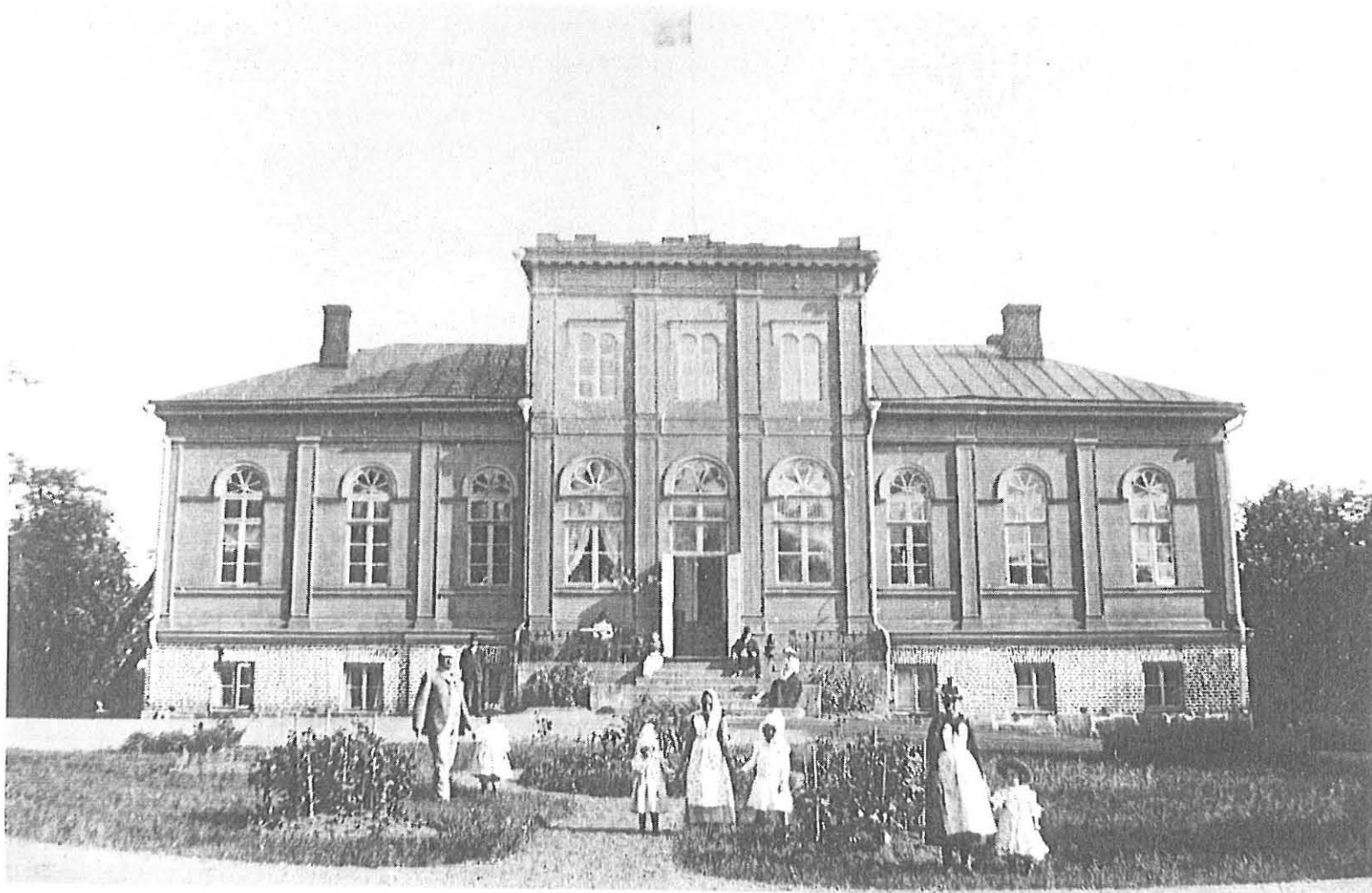
Tämä puisto-osuus noudattaa sommittelultaan samaa tyyliä kuin etupihakin. Päärakennukselta lähtee aksiaalisesti kohti etelää käytävä, joka laajenee

Pikkalan kartanon asemapiirros Silfverhjelmin omistuskaudelta 1847-1881. Sjundeå sockenhistoria II, s.433

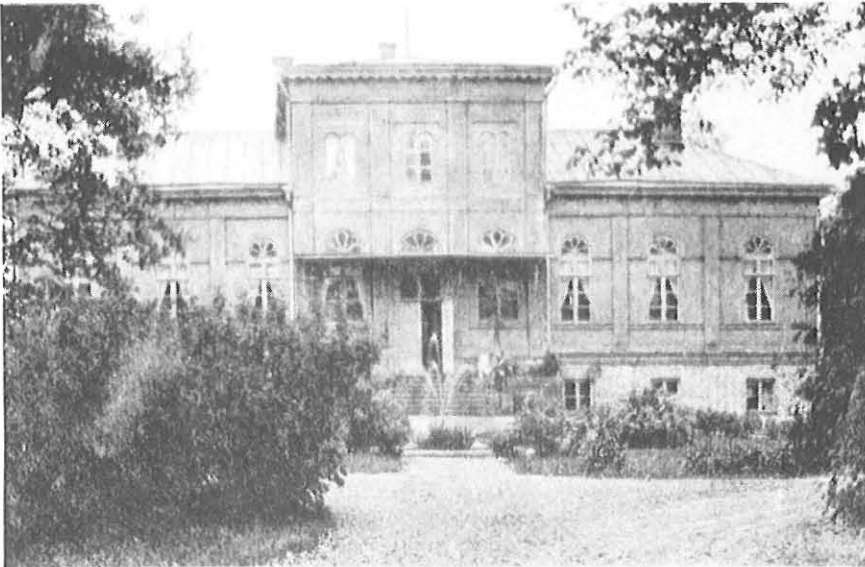
Odlingskarta över Pickala gård förstörd o. kompletterad med diken och nyodlingar från skogvakt K.B. Nystens karta över Pickala år 1915 och vile lantmät. Ernst Sagulins karta över hovgård och brända byar år 1853, utfört i november 1931 av agronomie kandidat Erik Blomqvist. Museoviraston rakennushistorian osasto

Kartanon etupiha vuodelta 1894. Museoiraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Näkymä päärakennuksen ylemmästä kerroksesta, H. Lindebergin piirros. *Sjundeå sockenhistoria II, s. 446*

Pohjoinen julkisivu ja etupiha 1900-luvun alusta, kuvannut Harry Hintze. *Sjundeå sockenhistoria II, s. 430*

keskellä pyöreäksi aukioksi. Silfverhjelmin aikana aukion keskellä oli nurmista istutusalue ja sitä ympäröi kaarevien käytävien ja nurmialueiden sommitelma. Tuon aikaisen kartan²⁰ mukaan nurmialueilla oli istutuksia. Vuoden 1931kartassa nurmialueiden muoto on hieman muuttunut epätäsmälliseksi ja osa käytävistä on poistettu. 1910-luvulla otetussa kuvassa²¹ näkyvät pyöreän keskiosan pensas- tai kukkaistutukset (saattavat olla ryhmäruusuja) ja aukiota reunustivat kukkapenkit, joiden takana kasvoivat korkeat pensaats. 1900-luvun alun valokuvassa²² näkyvät keskellä olevan pyöreän kukkaistutusalueen sommittelu ja aukiota reunustava kukkapenkki. Melko rehevät puut ja pensaats ympäröivillä nurmialueilla peittivät rakennuksen julkisivua, jonka keskellä olevan terassin sokkelissa ja parvekkeella kasvoi köynnöstä. Tältä puisto-osuudelta oli näkymä merelle. H. Lindebergin piirros²³ näkymästä kartanosta merelle näyttää hyvin merinäköalan merkityksen ja laajuuden. Näkymäkselin päätteenä oleva merenranta kuuluu Natura 2000 hankkeeseen.

Nykyään käytävistä on jäljellä vain etelään johtava pyöreäksi aukioksi laajentuva käytävä. Aukion keskellä on pyöreä perennaistutus, muutoin vanhoissa valokuvissa näkyvät kukkaistutukset ovat hävinneet. Ennen aukiota ja sen jälkeen kasvaa käytävän molemmiin puolin aksiaalisuutta korostavat suuret syreenit. Etelänpuoleisten syreeneiden kohdalta avautuu edelleen kapea näkymäkseli merelle, joka näkyy parhaiten toisen kerroksen parvekkeelta. Tämän puisto-osuuden itäsivustalla kasvaa nurmialueella suuria puita ja länsireuna on metsittyä. Pohjois-eteläsuuntaiselle akselille on kasvanut sommitelmaan kuulumaton lehtikuusi.

3. Maisemapuisto

Päärakennusta ja sen lähistön muodollisempien puisto-osuuksien länsipuolella on jokeen rajautuva maisemapuisto. Silfverhjelmin aikaisen kartan mukaan kaarevat käytävät risteilivät vapaasti sijoitettujen puuistutusten lomassa. Säännönmukaisuutta muutoin vapaamuotoiseen puistoon toivat kolme itä-länsisuuntaista akselia. Ensimmäinen liittyi rakennuksen etupihaan sommitteluun ja toinen rakennuksen etelänpuoleiseen muotopuutarhaan ja sen päätteenä oli pyöreä aukio maisemapuistossa. Kolmas akseli kulki muotopuutarhan ja talouspuutarhan välissä ja alkoi idässä kiviportista jatkuen

Kartta vuodelta 1770-72. Kartano on sijainnut avoimessa peltomaisemassa ja puutarhatoiminnasta kertovat humalatarha ja kaalimaa. Maanmittauslaitoksen maanmittausarkisto

Näkymäkseli merelle. PK 1997

K= humblegård

B= sjökren

2.= källand och humblegård (Selityksissä useita 2.-numeroita, joten hieman epävarma).

alla: Etupiha. PK 1997

yllä: Näkymä etelästä kartanolle päin. PK 1997

joen rannassa olevalle laiturille asti, rantaa lähestyttäessä puistokäytävää reunusti lehmuskuja.. Ennen kuin maasto lähtee laskeutumaan rantaan lehmuskujanne laajeni lehtimajaksi nk. ”templet”. Lehtimajan sisällä kiersi käytävä ja sen keskellä oli kaksi toisiaan risteävää käytävää. Lehtimajalta laskeutuivat, paikalla nykyäänkin olevat, kiviportaot rantaan vievälle käytävälle, myös lehtimajaa kiertävistä käytävistä oli mahdollisuus laskeutua, ilman porrastuksia, rantaa kohti vievälle käytävälle. Puiston etelälaidassa oli uimahuone ja lähellä siltaa sijaitsi rannassa ollut Silfverhjelmin aikainen venevaja.²⁴ Joen molemminpuolin oli edellä mainittuun karttaan merkitty puurivistöt. Puiston pohjoisreunassa lähellä siltaa sijaitsi kasvimaata, karttaan merkityn puutarhurinasunnon ja kasvihuoneiden vieressä. Vuoden 1931 kartassa polustoverkosto oli yksinkertaistunut ja suuri osa poluista oli hävinnyt. ”Templet”-n käytäviä sommittelun oli pelkistynyt ja lehtimajalta pohjoiseen ja etelään lähtevät käytävät olivat hävinneet.

Vanhojen valokuvien²⁵ perusteella puistossa oli 1910-luvulla osittain melko tiheästikin kasvavia suuria puita. Pensaista ei kuvissa näy, vaan puut kasvoivat kumpuilevasta nurmialustasta. Päärakennuksen ja joen välinen puisto on nykyään kaunista rantalehtoa, jossa on paikoin tiheäkin aluskasvillisuus. Polustot ovat lehtimajan läpi kulkevaa akselia lukuunottamatta kasvaneet umpeen. Puiston lehmuskujanne on vielä tallella samoin lehmuskujen muodostama lehtimaja, jonka keskellä on nykyään kivinen pyöreä pöytä. Lehtimajan sisäiset polut ovat kadonneet. Lehtimajalta laskeutuu edelleen kiviportaot rantaan johtavalle käytävälle. Myös rakennuksen länsipuolella metsän siimeksessä on kivinen pöytä ja tuoli. Uimahuonetta ja venevajaa ei enää ole. Joen molemmin puolin kasvaa tiheänä kasvustona tervaleppää.

4. Talouspuutarha

Talouspuutarha sijaitsi etelänpuoleisen puisto-osuuden eteläpuolella. Silfverhjelmin aikaisessa kartassa puutarha oli jaettu kortteleihin, joita reunustivat puu- tai pensasistutukset. Talouspuutarhaa rajasivat sekä idässä ja etelässä puu- ja pensasrivistöt. Puutarhan keskiakseli jatkui puukujanteena kohti etelää. Vuoden 1931 kartan mukaan talouspuutarhan sommittelu oli samanlainen kuin 1800-luvulla. Talouspuutarhassa kasvoi omenapuita, viinimarjoja, jotka reunustivat käytäviä, mansikoita, vadelmia, erilaisia

keittiövihanneksia, parsaa ja raparperia. Talouspuutarha oli reunustettu leikatulla kuusiaidalla²⁶ Nykyään alue on avoimena muutamaa myöhemmin paikalle tullutta puuta lukuun ottamatta.

5. Lilla parken

Pohjoisen sisääntulotien itäpuolella sijaitsi puurivistöjen reunustama pitkulainen puisto. Kartoista ei selviä täysin alueen luonne ja nykyään paikalla kasvaa tiheä koivikko.

Nykytila

Nykyisellä Lindebergin omistajasuvulla tila on ollut vuodesta 1887.²⁷ Nykyään Pikkalan kartanoa isännöi Thure Lindeberg ja kartano on yksityiskäytössä. Kartanon päärakennus, 9 talousrakennusta, vanha silta ja puisto ovat suojeltu rakennussuojelulaille vuonna 1987.

Toimenpidesuosituksukset

Sisääntulotiet: Nykyisen pääsisääntulona käytetyn tien luonnetta tulisi kehittää kartanon arvoa vastaavaksi. Harkitaan läntisen sisääntulotien puukujanteen uudistamista.

Etupiha: Puuston kunto kartoitetaan ja etupihan aikaisemmat vaiheet selvitetään tarkemmin.

Päärakennuksen eteläpuolinen puisto-osuus: Puutarhan aiemmat vaiheet selvitetään tarkemmin aikaisemman luonteen ja käytävälinjauksien osalta. Näkymä merelle tulee pitää avoimena.

Maisemapuisto: Vanhojen puistokäytävien linjauksia ja puiden kunto kartoitetaan maastossa. Ainakin lehtimajan läpi kulkeva käytävä tulisi pitää avoimena. Lehtimajan osalta tulisi kartoittaa tarkemmin sen aikaisempia vaihteita sisäisten puistokäytävien osalta.

Talouspuutarha: Alue säilytetään avoimena historiallisen luonteensa mukaisesti.

"Lilla parken": Aikaisempien vaiheiden tarkemman selvityksen jälkeen puustoa harvennetaan. Alueen luonteenmuutoksella mahdollista tehdä nykyisestä sisääntulosta arvokkaampi.

Lähteitä

Brenner, Alf. Sjundeå sockenhistoria. Hangö 1955.

Favorin, Martti. Siuntion historia. Tammisaari 1986.

Gardberg, C.J. ja Kaj Dahl. Suomen kartanoita. Keuruu 1989.

Ojala, Susanne. Parken och trädgård vid Pickala gård. Examensarbete Överby 1994.

Pickala gårds miljö fredades. Huvudstadbladet 4.8. 1987

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

Suomen kartanot ja suurtilat I. Toim. Eino jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939 - 1945.

Kartat, mittapiirrokset

Kartta vuodelta 1770-72. Maanmittauslaitoksen maanmittausarkisto.

Kartta vuodelta 1853. Maanmittauslaitoksen maanmittausarkisto.

Plan av gårdsanläggningen. Silfverhjelmin aikana 1847-81. Sjundeå sockenhistoria II, s. 433.

Kartta vuodelta 1921. Maanmittauslaitoksen maanmittausarkisto.
Odlingskarta över Pickala gård vuodelta 1931. Museoviraston rakennushistorian osasto.

Kuvat

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto.

Sjundeå sockenhistoria II

Suullista tietoa antaneet

Anna-Liisa Lindeberg 8.7. 1997

Muita lähteitä

Cris Zittingin dokumentti Sjundeå å. 1985. (ei käyty läpi tämän työn puitteissa)

Kenttäkäynti

12.6. 1997 ja 8.7. 1997

- ¹ Huvudstadbladet, 4.8.1987
- ² Gardberg, Dahl, s. 158
- ³ Suomen kartanot ja suurtilat I, s.260
- ⁴ Gardberg, Dahl, s.158 - 159
- ⁵ Kartta vuodelta 1770-72. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto (MMA)
- ⁶ Suomen kartanot ja suurtilat I, s.261
- ⁷ Favorin, s. 123
- ⁸ Brenner, s. 433
- ⁹ Ojala Susanne, examensarbete
- ¹⁰ Huvudstadsbladet, 4.8. 1987
- ¹¹ Museoviraston rakennushistorian osasto
- ¹² B. Åströmin ottama valokuva 1910-luvulta. Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)
- ¹³ Brenner, s. 433
- ¹⁴ Museoviraston rakennushistorian osasto (MRHO)
- ¹⁵ MKA
- ¹⁶ B. Åströmin ottama valokuva 1910-luvulta. MKA
- ¹⁷ Anna-Liisa Lindeberg 8.7. 1997
- ¹⁸ sama, (Lajeista lista ja kuvaus Pikkalan kartanossa)
- ¹⁹ B. Åströmin ottama valokuva 1910-luvulta. MKA
- ²⁰ Brenner, s. 433
- ²¹ B. Åströmin ottama valokuva 1910-luvulta. MKA
- ²² Harry Hintzen ottama valokuva 1900-luvun alusta. Brenner, s. 431
- ²³ Brenner, s. 446
- ²⁴ sama, s. 447
- ²⁵ B. Aströmin ottamat valokuvat puistosta 1910-luvulla. MKA
- ²⁶ Ojala Susanne, examensarbete
- ²⁷ Suomen kartanot ja suurtilat I, s.261

Saari, Saaris

Mietoinen
Turun ja Porin lääni
peruskartta 1044 02

Historiaa

Ensimmäiset merkinnät Saaren kartanosta ovat vuodelta 1295, jolloin Iso-Saaren maatila luovutettiin Turun tuomiokirkolle. Maatila siirtyi kruunun omistukseen vuonna 1529 ja Kustaa Vaasa möi sen Joakim Flemingille.¹ Vuonna 1563 tila siirtyi takaisin kruunulle ja oli sen jälkeen pantattuna, läänitettyä tai lahjoitettuna eri henkilöille.² Saaren tilan rakentaminen tapahtui Juhana III:n hallituskaudella. Rakennuksien laadusta ei ole tietoa. Alueella sijaitsevan muinaisjäännöksen ”Muurimäenrinta” oletetaan olevan peräisin tuolta ajalta.³ Vanhin rakennuksia koskeva asiakirjatieto on vuodelta 1692 ja vuotta myöhemmin on kartanon alueesta piirretty asemapiirros.⁴

Saari muutettiin säteri-luontoiseksi Turun läänin ratsuväkirykmentin everstin kruununvirkataloksi vuonna 1681. Vuoden 1693 kartassa ei näy nykyisellä paikalla sijaitsevaa päärakennusta, mutta paikalle on merkitty kivikellarit. Kellareiden ja sivurakennusten väliin jää asuinpiha. Kartan mukaan pihan pohjoispuolella on sijainnut yrttitarha ja kauempana pihapiiristä on ollut kaalitarha sekä karjapiha.⁵ 1790-luvulla kartano muutettiin Porin rykmentin everstin virkataloksi.⁶

Kenraaliluutnantti Robert Muhlin, joka isännöi kartanoa vuosina 1740 -60, tiedetään perustaneen pihamaalle johtavan tien länsipuolelle humalatarhan. C.N. Clerckin laatimassa asemapiirroksessa vuodelta 1763⁷ näkyvät myös humalatarhaa vastapäätä oleva puutarha sekä pihapiirin eteläpuolella sijaitseva kaalitarha. Ehrensvärd muutti omana isännöintiaikanaan vuosina 1762 - 72 Muhlin perustaman humalatarhan puutarhaksi, yhtäläiseksi tien toisella puolella olevan alueen kanssa. Hänen ajoiltaan ovat peräisin myös puutarhaan istutetut syreenit. Lisäksi hän rakensi päärakennuksen viereen koristepuutarhan.⁸ Ehrensvärd ei ollut tyytyväinen vuonna 1729 rakennettuun kartanon päärakennukseen⁹, vaan hän laati ehdotuksen uudeksi pihamaan järjestelyksi. 1760-luvulla laaditussa uudessa asemapiirroksessa¹⁰ pihaa olisi siirretty hieman itäänpäin ja uusi päärakennus olisi rakennettu tontin pohjoisosassa sijaitsevalle vuorelle, jolloin rakennuksen korkea sijainti yhdessä suunnitellun valeperspektiivin kanssa olisi korostanut rakennuksen komeutta. Tätä ehdotusta ei toteutettu.¹¹ Vuonna 1773 tulipalo tuhosi asuinpihan laidalla

sijainneen päärakennuksen, 26 muuta rakennusta sekä osittain päärakennuksen pohjoispuolisen koristeputarhan.¹²

Vapaaherra Armfeltia varten, joka isännöi kartanoa vuosina 1778 - 82, rakennettiin nykyinen päärakennus Turun kaupunginarkkitehti C.F. Schröderin suunnitelmien mukaan vanhojen kivikellareiden päälle entisen päärakennuksen paikalle.¹³ Samanaikaisesti päärakennuksen kanssa rakennettiin asuntopihan itäisivulle keittiösiipi. Länsilaidan ”lakeijasiiven” rakennutti kenraalimajuri Leijonhielm.¹⁴ Kartano toimi sotilasvirkatalona vuoteen 1810 asti, minkä jälkeen se oli Aminoff-suvun hallussa 1950-luvulle saakka. Nykyinen puutarhajärjetyks on perustettu 1800-luvun alussa kreivi J.F. Aminoffin aikana. Kartassa vuodelta 1825¹⁵ näkyy päärakennuksen pohjoispuolelle sijoitettu pieni ruutukaavainen puutarha ja pihapiirin eteläpuolella on ruutukaavaan sommiteltu talouspuutarha.¹⁶ Nykyään kartanoa ympäröivän maisemapuiston perustamisajankohdasta ei ole tietoa, mutta puiston puusto on osittain vanhaa. Saaren suuri tammimetsikkö on rauhoitettu.¹⁷

Kuvaus

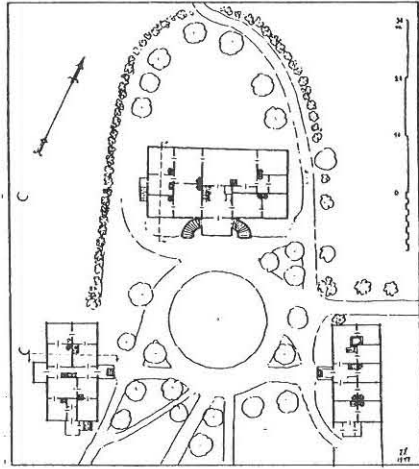
Kartano sijaitsee avoimen ja tasaisen peltoaukean keskellä olevassa saarekkeessa, Mynämäenlahden itäisellä rannalla. Kartanolta avautuvat näkymät etelässä ja lännessä ympäröiville pelloille sekä luoteessa pensoittuneen metsikön yli ja lävitse merelle. Pohjoisessa kartanoalue rajautuu tiheään haapavaltaiseen metsään ja idässä ohikulkevaan maantiehen, jonka toisella puolella on kartanoon liittyviä talousrakennuksia. Kartanon varsinainen sisääntulotie (1) lähestyy kartanoa etelästä. Tietä reunustava katkonainen kujanne laajentuu kahdesti vaahterametsiköksi, mikä antaa tielle oman erikoisen leimansa ja viehätöksensä. Toinen sisääntulotie (1) lähestyy kartanoa idästä. Päärakennus ja kaksi siipirakennusta rajaavat nykyään puistomaista asuinpihaa (2), joka liittyy tyyllisesti lähes saumattomasti asuinpihan itäpuoliseen maisemapuistoon (4). Päärakennuksen pohjoispuolella on sijainnut pieni koristeputarha (3) ja vuoden 1890 kartassa on merkintä länsipuolen peltojen reunassa sijaitsevasta puutarhasta (7). Päärakennuksen itäpuolella olevan nurmikentän (5) sommitelmallisesta osuudesta puistoon ei ole löytynyt tietoa. Ja vaikka varmaa tietoa ei ole löytynyt siitäkään, onko kartanoa pohjoisessa rajaava metsä kuulunut puistoon eräänlaisena

luonnonpuistona (6), on se osa puistoa toimien rajaavana elementtinä kahteen ilmansuuntaan.

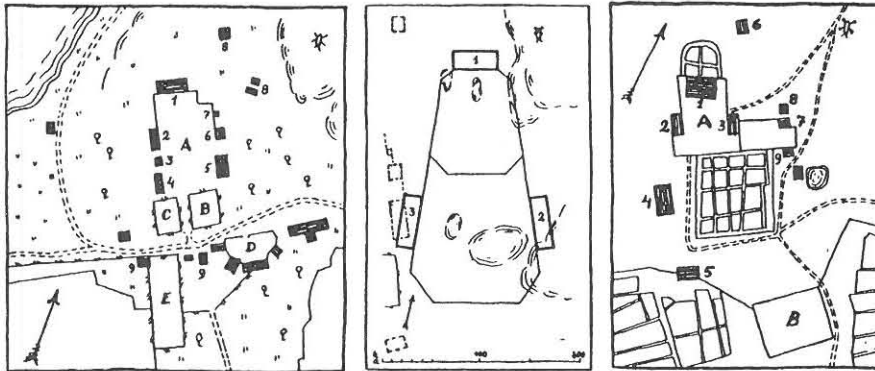
1.Sisääntulotiet

Sisääntulotien sijainti ja tulosuunta on ollut, kartta-aineiston perusteella, sama 1700-luvulta lähtien. Tien itäpuolella on ollut vuonna 1763 puutarha, jonka sommitelusta ei ole tietoa. Vuosien 1825 ja 1890 kartoissa¹⁸ paikalla on merkitty ruutukaavainen, luultavimmin talouspuutarha. Sisääntulotien länsipuolella on sijainnut Muhlinin perustama humalatarha, jonka Ehrensverd muutti puutarhaksi 1760-70-luvulla. Yleisesti virkatalojen puutarhat olivat tuolloin melko vaatimattomia ja ruututarha oli yleensä päärakennuksen yhteydessä tai sitten se saatettiin sijoittaa, kuten Saaressa, pihan aksiaalisen sommitelman jatkoksi siten, että puutarha johdatti siipirakennusten rajaamalle pihalle. Tätä sisääntuloa reunustavaa puutarhaosuutta Saaren kartanossa Ehrensverd laajensi marjapenssilla ja omenapuilla.¹⁹ Vuoden 1890 kartassa sisääntulotien länsipuolelle on merkitty siipirakennusten suuntainen rakennus, jonka edessä on puutarha. Se saattaisi sijaita juuri Muhlinin humalatarhan paikalla, mutta sen luonteesta ei ole löytynyt kartan lisäksi tietoa. Aikaisemmissa kartoissa sitä ei mainita. Vanhassa valokuvassa²⁰ näkyy, että tietä on reunustanut länsipuolella melko epämääräinen puurivistö ja itäpuolella puuaita, joita ei enää ole. Nykyään tietä reunustaa osittain katkonainen vaahterakuja, joka laajentuu tien alkupäässä ja keskellä vaahteraryhmiksi. Sisääntulotien alkupäästä avautuu näkymä merelle. Tien idänpuoleinen nurmialue on nykyään oikeastaan osa kartanon maisemapuistoa. Tällä nurmialueella on pystytetty rautapylväät peliverkkoa varten. Sisääntulotien molemminpuolin sijainneista aikaisemmista puutarhoista ei löydy nykyään mitään merkkejä.

Kartanoa lähestyy idästä toinen sisääntulotie, joka näkyy ensimmäisen kerran vuoden 1890 kartassa. Tie on luultavimmin ollut jonkinasteinen huoltotie. Juhlallisuutta sille kuitenkin antavat tien alkupäässä lyhyenä kujanteena seisovat suuret kuuset, joiden jälkeen tietä reunustavat osittain koivut ja osittain lehmukset. Kartanolta lähettäessä tien päätteeksi näkyy suuri kivinen navetta. Myös vuoden 1890 kartassa tie on merkitty päättyväksi navettaan.

Saaren kartanon asuinpiha. Irja Sahlberg 1944. Turun maakuntamuseo

Vas. C. N. Clerekin laatima asemakaavapiirros v:ltä 1763. A asuinpiha, B puutarha, C humalatarha, D navetta, E kaalimaa. 1 pää-rakenus, 2 keittiö, 3 pieni rakennus, 4 keuhon rakennus, 5 renkitupa, 6 aitta, 7 koivuvaja, 8 aittoja, 9 talli. — Kesk. Ehrenswardin 1760-luvulla laatima uusi asemakaavaehdotus. 1 pää-rakenus, 2 navetta, 3 talli. Entiset rakennukset on merkitty pisteiviivoilla (vrt. Clerekin piirrosta). — Oik. Asemakaava v:ltä 1818. A asuinpiha, B navetta, 1 pää-rakenus (1778), 2 lakeijasiisiipi (1788), 3 keittiösiipi (1778), 4 talli (1780), 6 härkätalli, 7 renkitupa, 8 vilja-aitta, 9 puutarhurinasunto.

Asemapiirroksat vuosilta 1763 ja 1818, keskellä Ehrenswardin asemakaavaehdotus. Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 131

2. Asuinpiha

Asuinpiha on ollut nykyisellä paikallaan 1500-luvulta lähtien ja säilynyt malliltaan melko samanlaisena. 1700-luvulla se sai nykyisen muotonsa ja piha muodostui päärakennuksen ja kahden siipirakennuksen rajaamaksi barokkipihaksi, court d'honour, joka avautui kohti ruutujakoista puutarhaa.²¹ 1890-luvun kartassa näkyy asuinpihan keskellä pyöreä nurmialue. Ivan Aminoffin (isännöi kartanoa 1887-1918) perheestä otetuissa kuvissa²² näkyy, että keskellä oleva nurmikenttä ei ollut aivan pyöreä muodoiltaan ja sen keskellä oli kukkapenkki, jonka keskellä kasvoi korkea perenna tai puutarhaan kesäksi tuotu isompi kasvi. Istutusta ympäröi matalampi reunuskasvi. Vuosisadan vaihteen postikortissa²³ ja vanhassa valokuvassa²⁴, joissa kartano on kuvattu talvella, päärakennuksen edusta on täysin avoin. Näiden kahden kuvan perusteella on keskellä kasvava korkea kasvi tulkittu perennaksi eikä pensaaksi. Aminoffin perheestä otetuissa kuvissa nurmialueen reunoilla on kukkaistutuksia, samoin talon portaiden läheisyydessä olevassa nurmialueessa. Päärakennuksen sivuosien edessä oli tuolloin kivireunaiset kukkapenkit, joista kasvoi myös rakennuksen sivuosien sokkelia peittävät villiviinit. Keskialuetta ympäröivillä nurmialueilla kasvava nurmi oli melko pitkä ja osittain siinä kasvoi vaaleaa kukkaa.

1920-luvun valokuvassa²⁵ päärakennusta peitti pihajulkisivussa villiviini. Toisessa saman ajan kuvassa²⁶ näkyy, että keskellä olevassa nurmialueessa kasvoi edelleen korkea perenna. Lisäksi pyöreällä nurmialueella oli koristekukkaistutuksia ja runkopuita. Nurmialue oli muuttunut pyöreäksi ja keskellä sijaitseva perennaistutus epätasemmaksi. Vanhoissa valokuvissa²⁷ näkyy myös keittiösiiven ja lakeijasiiven etupihojen käsittely. Lakeijasiiven edustalla kasvaa perennarivistö, samoin keittiösiiven, jonka seinustalla kasvaa lisäksi köynnöstä. Kuvissa etupihalla on lakeijasiiven puolella penkki. Vuoden 1944 asuinpihan asemapiirroksessa²⁸ on päärakennuksen edessä ympyrän muotoinen nurmialue, johon ei ole piirretty puita eikä kukkaistutuksia. Nurmialuetta kiersi tie ja pihan kolmessa kulmassa oli kolmion muotoiset nurmialueet, joissa oli puuistutuksia. Pihan etelälaidassa johti keskialueelta useita teitä etelään ja niiden väliin jäävissä nurmialueissa oli myös puuistutuksia. Vuoden 1972 kuvassa²⁹ näkyy, että kukkaistutukset ovat karsiutuneet pois nurmialueilta. Päärakennuksen sivuosien seinustalla kasvoi tuolloin pensaita ja keskellä rakennusta peitti villiviini.

yllä: Asuinpiha. PK 1997

alla: Etelästä kartanoa lähestyvä sisääntulotie. PK 1997

Kartta vuodelta 1825. Karttaan merkitty päärakennuksen pohjoispuolinen puutarha sekä asuinpihan eteläpuolella sijaitseva korttelijakoinen puutarha, luultavimmin talouspuutarha. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto

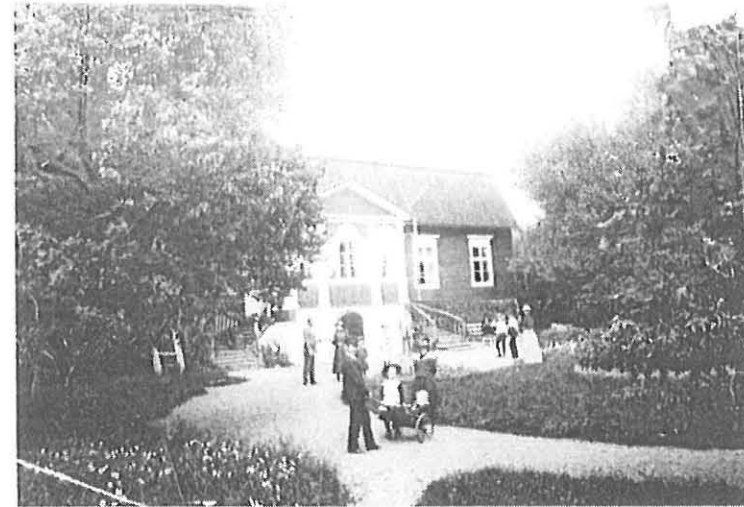

Vuoden 1890 kartassa näkyvät asuinpihan keskellä oleva pyöreä istutusalue sekä päärakennuksen pohjoispuolinen puutarha ja asuinpihan eteläpuolinen puutarha. Puistoksi on merkitty vain alueet numerolla 504. Alueet 565 ja 503 on me

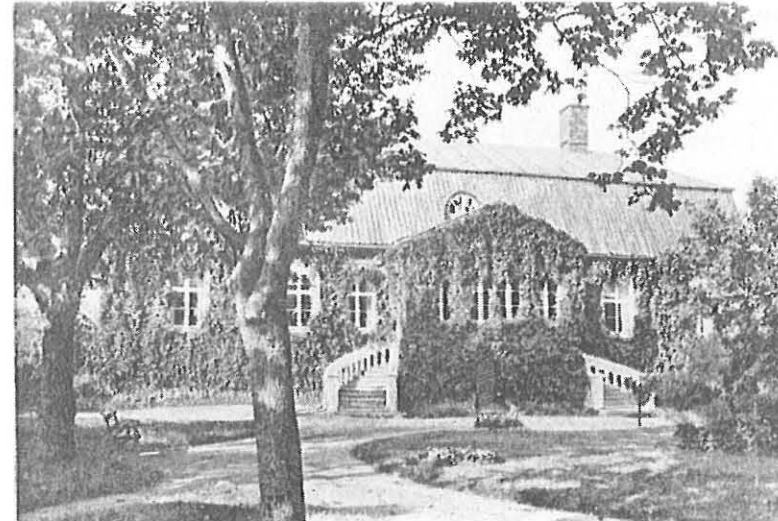
Nykyään asuinpihan nurmialue on yhtenäinen, eikä pihan keskellä ole erillistä hiekkakäytävän rajaamaa nurmialuetta. Pihalla kasvaa suuria puita ja kaarevassa nurmialueen reunassa on kukkapenkki. Pihan keskellä on edelleen kivi, joka on mahdollisesti toiminut 1720- ja 30-luvuilla aurinkokellon jalustana. Kiveä kutsutaan ”Muhlin kiveksi”, sillä lyhytkasvuisella Muhlilla kerrotaan olleen tapana nousta hevosen selkään kiveä astimena käyttäen.³⁰ Päärakennuksen edustalla on istutettu pensaita, hiekka-alustalle, sekä yksi puu. Lakeijasiiven edessä kasvaa puut sisäänkäynnin molemmin puolin ja toisella puolella myös huonokasvuinen pensas. Keittiösiiven edustalla on myös istutuksia. Päärakennuksen länsipuolella on kaarevan kivipenkereen ja ruusupensaiden reunustama tasanne, josta on ryteköityneen metsikön yli ja lävitse näkymät merelle. Ruusupensaiden takana on kallioalue, jossa kasvaa mm. maksaruohoa. Päärakennuksen edustaa käytetään yleisesti parkkipaikkana ja pihaan on tuotu hiekkalaatikko ja mattoteline.

3. Päärakennuksen pohjoispuolinen puutarha

Ensimmäiset merkinnät tämän alueen puutarhajärjestelyistä näkyvät vuoden 1818 kartassa³¹, jossa rakennuksen pohjoispuolelle on merkitty pieni kaareva reunainen ja ruutukaavainen puutarha. Vuoden 1944 asemapiirroksessa³² näkyy päärakennuksen pohjoispuolella kulkeva kaareva puurivistö ja pensasaidanne tai kukkapenkki. Ne reunustivat osittain päärakennuksen itäpuolelta pohjoisen johtavaa tietä. Pohjoispuolinen rajattu kaareva alue saattaa olla vuoden 1818 kartassa oleva koristepuutarhan alue. Nykyään alueella on nurmialue, joka on terassoitu rakennuksen vierestä korkeammaksi. Puutarhan 1818 kartassa näkyvää muotoa noudattelee vielä nykyäänkin ladotut kivikasat, joiden päällä kasvaa syreeniä. Syreenirivistön sisäpuolella kasvaa vaahterarivistö. Nurmelle on tullut runsaasti haavan juurivesoja. Kaarevalta nurmialueelta maasto laskeutuu jyrkästi kohti merta ja rinteellä kasvaa tiheästi haapaa ja vaahteraa. Rantaan johtaa umpeutumassa oleva polku. Alueelta on luultavimmin ollut näkymä merelle.

Ivan Aminoffin perhe Saaren päärakennuksen itäpuolella. Kuvannut Georg Nyblin, Turku. Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Saaren kartanon päärakennus ja asuinpiha. Herrgårdar i Finland II, s. 197

4. Maisemapuisto

Vanhoista kartoista tai valokuvista ei ole löytynyt tarkkaa tietoa maisemapuiston perustamisesta. Lammesta, joka näkyy jo vuoden 1818 kartassa, on merkintä myös vuoden 1890 kartassa, jossa sitä ympäröivät alueet ovat nimikkeellä ”kivinen kangas”. Ainoastaan aivan ruutukaavaisen talouspuutarhan tuntumassa on merkintä puistosta. Maisemapuisto nimike johtuukin lähinnä alueen nykyisestä luonteesta: laajalla nurmikentällä kasvaa vanhoja puita. Minkäänlaista puiston sisäistä käytäväverkostoa ei ole. Puistossa on edelleen lampi, joka on rehevöitynyt, ja jossa kasvaa iiriksiä. Etelässä ja idässä maisemapuisto rajoittuu kartanon ohi kulkeviin maanteihin ja pohjoisessa kartanoa idästä lähestyvään sisääntulotiehen. Puistossa sijaitsee rakennuksia mm. puutarhavajoja sekä sauna ja pesutuparakennus. Puutarhakellarin vieressä on etelä-pohjoissuuntainen syreeniaita, joka jatkuu itäisen sisääntulotien yli pohjoiseen.

5. Päärakennuksen idänpuoleinen nurmikenttä

Alueen liittymisestä puutarhan ja puiston muodostamaan kokonaisuuteen ei ole löytynyt tarkkoja tietoja. Ivan Aminoffin perheestä otetussa kuvassa³³ alue on kivikkoista heinikköä, joka on rajattu päärakennuksen lähiympäristöstä riukuaidalla. Nykyään alue on maisemapuistosta alkavaa syreeniaitaa lukuunottamatta avointa nurmea ja on kartanokokonaisuuden kannalta melko epämääräinen.

6. ”Luonnonpuisto”

Kartanoaluetta kiertää lännessä ja pohjoisessa metsäinen alue, jonka luonteesta ja osuudesta puutarhaan ja puistoon ei ole löytynyt tietoa. Vuoden 1890 kartan mukaan alue on ollut kallioista tai kivikkoista kangasta. Kartassa näkyy myös alueella kartanoa kiertänyt tie. Siitä onko tie ollut pelkkä huoltotie vai kävelyjä varten rakennettu ei ole löytynyt tietoa. Nykyään lännessä olevalla metsikkökaistaleella kasvaa tiheä pensaskasvusto ja paljon huonokuntoisia tai kuolleita vaahteroita. Pohjoisosan alue on tiheää haapa- ja vaahterametsää. Alueen luonne korostuu lähinnä puutarhaa ja puistoa rajaavana ja näkymiä

estävänä elementtinä. Läntinen pensoittunut metsikköä on ehdotettu kuuluvaksi Natura 2000 hankkeeseen.

7. Pellon reunassa sijaitseva puutarha

Vuoden 1890 kartan mukaan kartanon länsipuolella pellon reunassa on sijainnut alue, joka on merkitty nimikkeellä ”pelto, puutarha”. Sen sommittelusta tai alkuperästä ei ole löytynyt tietoa. Eikä paikalla ole nykyään merkkejä puutarhatoiminnasta.

Nykytila

Saaren kartanossa nykyään toimiva Maatalouden tutkimuskeskuksen Lounais-Suomen koeasema aloitti toimintansa vuonna 1959. Kartanon päärakennus, itäinen piharakennus, läntinen piharakennus, mukavuuslaitos sekä kartanon puisto on suojeltu 1994.

Toimenpidesuosituksukset

Sisääntulotiet: Puiden kunto kartoitetaan ja peliverkkoa varten pystytetyt tolpat siirretään muualle.

Asuinpiha: Parkkipaikat siirretään muualle samoin hiekkalaatikko ja mattoteline. Pihan aikaisempien vaiheiden ja sommittelun tarkemman tutkimuksen jälkeen alue kaipaa erillistä suunnitelmaa ja uusien istutuksien osittaista poistamista.

Päärakennuksen pohjoispuoleinen puutarha: Puutarhan aikaisempia vaiheita ja rakenteita selvitetään tarkemmin myös maastossa. Erityisesti syreenien lajistoa tutkitaan.

Maisemapuisto: Puiden kunto kartoitetaan ja lampi ruopataan. Syreeniaita hoitoleikataan. Alueen perustamisajankohta selvitetään.

Päärakennuksen idänpuoleinen nurmikenttä: Tarkempien historiallisten selvitysten jälkeen alue kaipaa suunnittelua.

Luonnonpuisto: Läntisen Natura 2000 alue ehdotuksen rajoitukset huomioiden puustoa harvennetaan niin, että merelle avautuu näkymiä sisääntulotieltä, asuntopihalta sekä pohjoisesta koristeputarhasta. Yleisesti metsää harvennetaan ja siistitään. Erityistä huomiota tulee kiinnittää pohjoisen koristeputarhan ympäristöön, jossa metsä vaikuttaa oleellisesti puutarhan luonteeseen. Tällä osuudella metsänhoito kaipaa erityistä puutarhaan liittyvää suunnitelmaa, johon liittyy myös pohjoiseen kulkevan umpeutuvan polun avaaminen. Puutarhan ja puiston läheisyydessä tehdään kasvillisuuskartoitusta. Maastotutkimus tekemättä.

Lähteitä

Lounatvuori, Irma. Mallin mukaan maan tavalla. Jyväskylä 1996.

Nikander, Gabriel. Saaris kungsgård. Herrgårdar i Finland II. Helsingfors 1928.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

Suomen kartanot ja suurtilat II. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939 - 1945.

Suomen maatilat III. Toim. Felix Johansson, Akseli Kivialho ja K. Kivialho. Porvoo 1932.

Kartat, mittapiirrokset

Karta över Saaris 1693. Herrgårdar i Finland II, s. 198.

Kartta vuodelta 1693. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto.

Ehrensärds förslag till gårdsanläggning. Herrgårdar i Finland II, s. 201.

Plankarta över Saaris 1763, uppgjord av C.N. Clerck. Herrgårdar i Finland II, s. 199.

Plankarta över Saaris 1818. Herrgårdar i Finland II, s. 201.

Kartta vuodelta 1825. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto.

Kartta vuodelta 1890. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto.

Asemapiirros Saaren kartanon asuinpihasta ja eteläisestä puutarhasta vuodelta 1944. Irja Sahlberg. Turun maakuntamuseo.

Kartta vuodelta 1994. MTT Lounais-Suomen tutkimusasema.

Kuvat

Herrgårdar i Finland II, s. 197 - 203.

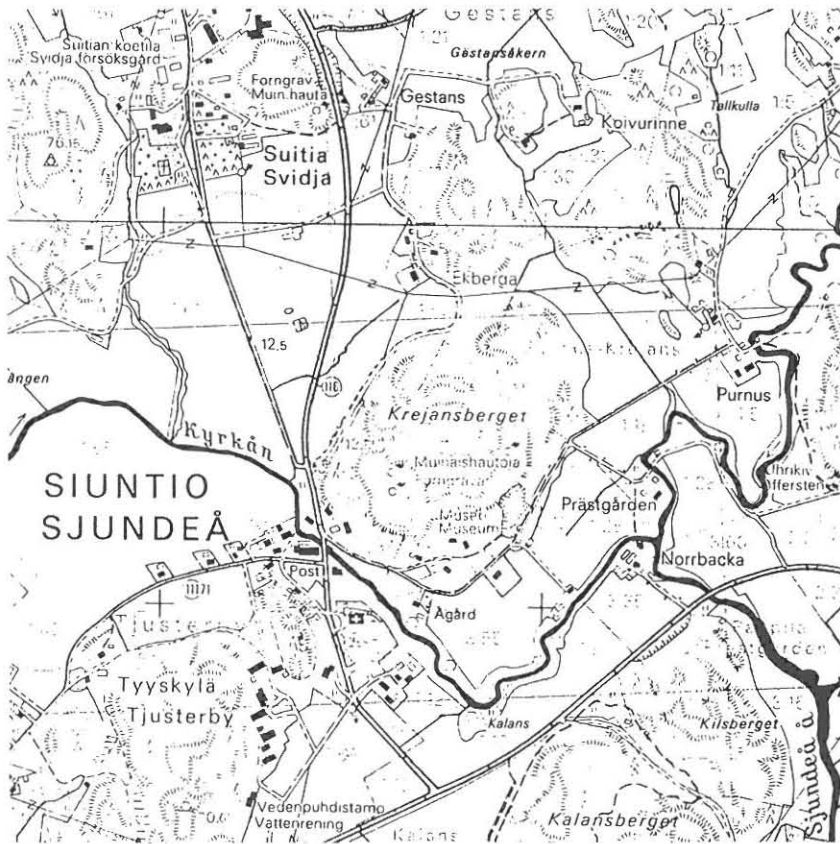
Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto.

Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 130 - 131.

Kenttäkäynti

2.6. 1997

- ¹ Nikander, s. 198
- ² Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 129
- ³ sama, s. 130-131
- ⁴ sama, s. 131
- ⁵ Nikander, s. 198
- ⁶ Suomen maatilat III
- ⁷ Nikander, s. 199
- ⁸ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 133
- ⁹ Lounatvuori, s. 49
- ¹⁰ Nikander, s. 201
- ¹¹ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 132
- ¹² sama, s. 133
- ¹³ Lounatvuori, s. 50
- ¹⁴ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 132-133
- ¹⁵ Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto (MMA)
- ¹⁶ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 133
- ¹⁷ Rakennettu kulttuuriympäristö, s. 35
- ¹⁸ MMA
- ¹⁹ Lounatvuori, s. 85
- ²⁰ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 131
- ²¹ Lounatvuori, s. 84
- ²² Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)
- ²³ MKA
- ²⁴ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 130
- ²⁵ Nikander, s. 197
- ²⁶ sama, s. 203
- ²⁷ Nikander, s. 202
- ²⁸ Irja Sahlberg 1944. Turun maakuntamuseo (TMA)
- ²⁹ MKA
- ³⁰ Suomen kartanot ja suurtilat II, s. 133
- ³¹ Nikander, s. 201
- ³² Irja Sahlberg 1944. TMA
- ³³ MKA

Siuntion vanha pappila, Gamla Prästgården

Siuntio
Uudenmaan lääni
peruskartta 2032 06

Historiaa

Pappilan maa-alue erotettiin Suitian kartanosta vuonna 1460, jolloin seurakunta sai ensimmäisen pappinsa.¹ Jokeen laskeutuva puisto on peräisin 1700-luvulta². Tuolloisista puisto- tai puutarhajärjestelyistä ei ole löytynyt tietoa. On kuitenkin hyvin luultavaa, että Siuntion pappilassa on 1700-luvun puutarhahanteiden mukaisesti ollut säännöllinen kortteleihin jaettu puutarha, joka on sijainnut tuolloisen päärakennuksen etelä- tai länsipuolella. Seuraavassa on kuvailtu 1700-luvun ihanteiden mukaista pappilan puutarhaa. Kalmin levittämän puutarhatietoiden ansiosta puutarhan hoito yleistyi Suomessa. Puutarhat, jotka olivat aiemmin olleet vain kartanoiden kaunistuksia siirrettiin pappiloihinkin. Ihanteena oli neljään suorakulmaiseen osaan jaettu suorakaiteen muotoinen puutarha. Yksi hedelmäpuukortteli, yksi kyökki-ryytimaa, yksi kukkaiskortteli ja yksi lääkekasvikortteli. Korttelit oli tapana reunustaa matalilla kirsikkapuilla sekä karvais- ja viinimarjapenssilla, hedelmäpuut sijoitettiin omassa korttelissaan säännöllisesti riveittäin joko viistoon tai suoraan. Yleisenä neuvona oli myös sijoittaa puutarha auringon noususta laskuun päin tai etelään päin. Ympäri tuli tuulen suojaksi istuttaa puita: pohjoiseen päin lehmuksia, pähkinäpuita, saarnia ja koivuja, samoin länteen, mutta tälle puolelle ei saanut istuttaa pyökkiiä, saksanpähkinää, tammea tai haapaa, sillä näiden varjo oli epäterveellinen ja voimakas. Pappiloiden puutarhat noudattivat tuolloin miltei poikkeuksetta edellä kuvattua mallia.³ Siuntion pappilan päärakennus on rakennettu vuonna 1814 ja sen vieressä sijaitseva aittarakennus on peräisin 1700-luvun lopulta.⁴ Varsinaisesti puisto on perustettu Bengt Olof Lillen ollessa kirkkoherra vuosina 1840-1875.⁵ Tuon aikaisen suunnitelman⁶ (ei ole varmaa tietoa kartan ajoituksesta) mukaan puisto oli 1800-luvun maisemapuistoksi. Siitä onko suunnitelma toteutettu juuri tuossa muodossa, ei ole löytynyt tietoa. Vuonna 1974 seurakunta möi pappilan yksityiselle henkilölle.

Kuvaus

Siuntion pappila sijaitsee Kirkkojoen ja Pikkalanjoen yhtymäkohdassa avoimen peltomaiseman ympäröimänä. Joen reunakasvillisuus on rehevöitynyt samoin puiston kasvillisuus. Ympäröivästä maisemasta katsoen pappila näyttää

*Puistokuja Siuntion pappilassa vuonna 1902 (ajoitus epävarma).
Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto*

Pappilan asuinpihan keskikäytävä. Reunoilla kukkivat syysleimut. Taustan pensaat ovat paikalla nykyäänkin kasvavat unkarinsyreenit. Oven molemminpuolin kaariportin muodostavat aitaorapihlajat. Sjundeå sockenhistoria I, s.65

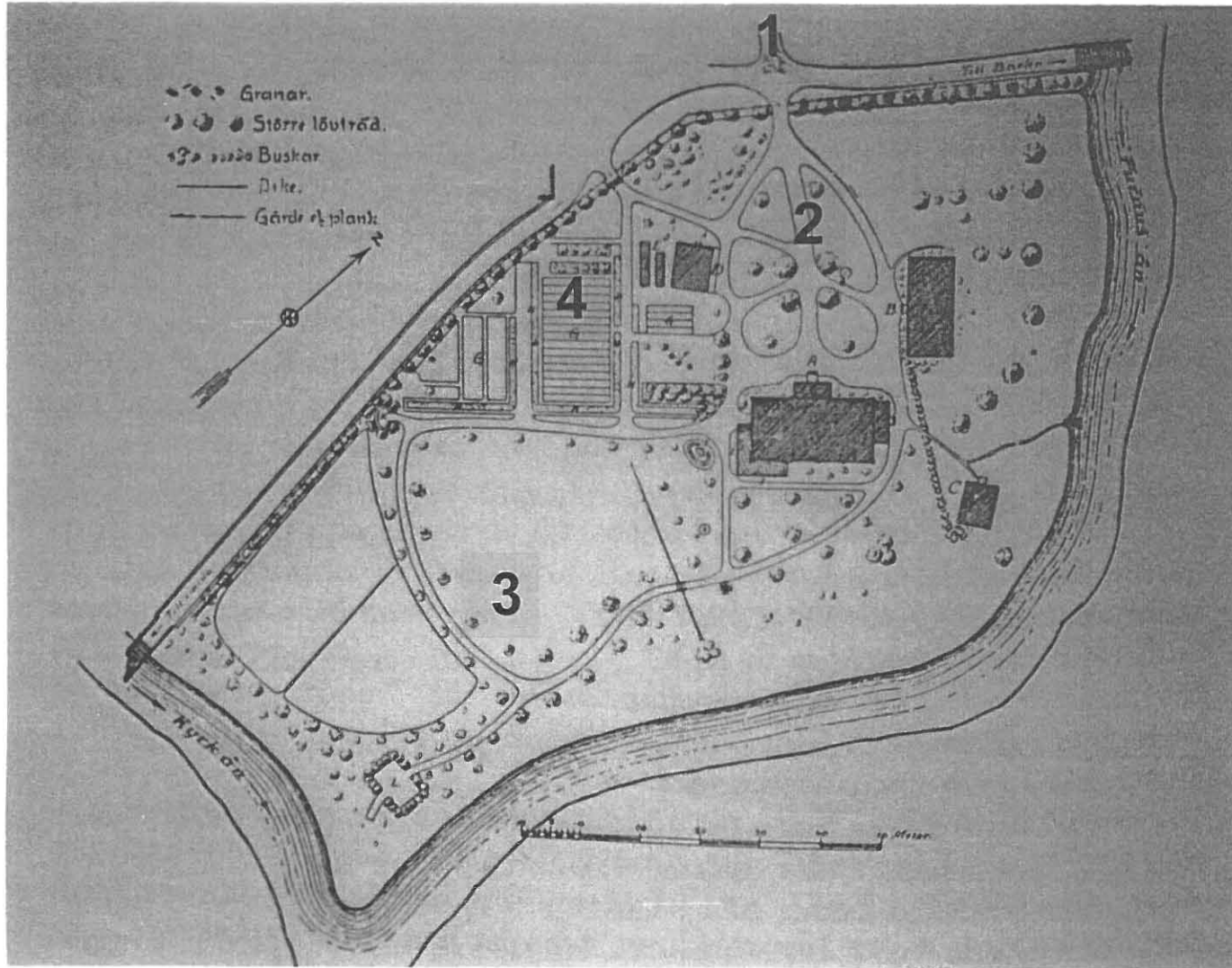
peltojen keskellä sijaitsevalta metsäsaarekkeelta, päärakennus ei kesäisin erotu maisemassa. Maantieltä avoimien viljapeltojen halki pappilaa lähestyy puukujanteen reunustama sisääntulotie (1). Päärakennus, luhtiaitta ja autotallirakennus rajaavat pappilan asuinpihaa (2), joka liittyy tyyllisesti melko saumattomasti ympäröivään maisemapuistoon (3). Lisäksi puistoon liittyy talouspuutarha (4).

1. Sisääntulo

Sisääntulotie lähestyy päärakennusta aksiaalisesti. Tietä reunustavassa kujanteessa vuorottelevat leikatut lehmukset ja koivut, mikä antaa kujanteelle oman luonteensa. Kujanteessa on nykyään aukkoja ja osa puista on huonokuntoisia. Tonttia on kiertänyt vanhan 1800-luvun suunnitelman⁷ mukaan maan puolella puurivistö. Portin koillispuolella rivistössä vuorottelevat havu- ja lehtipuut. Puiden lisäksi tonttia on saattanut rajata myös paikalla nykyään aidanteena kasvavat syreenit. Nykyisen puisen portin molemmin puolin on puuaita. Talouspuutarhan kohdalla on toinen portti kahden vaahteran reunustamana. Tämä portti näkyy myös edellä mainitussa 1800-luvun suunnitelmassa. Tuolloin pappilan länsisivulta on kulkenut tie, joka on jatkunut Kirkkojoen yli kohti etelää. Nykyään silta on romahtanut ja tietä ei enää ole.

2. Asuinpiha

1800-luvun suunnitelmassa ennen asuinpihan muodostavia rakennuksia tie haarautuu kolmeksi tieksi, joiden väliin jää moniosaiset nurmialueet, joiden keskialueella kohtaavissa kulmauksissa on puut. Muutoin nurmialueella kasvaa satunnaisesti pensaita. Suunnitelman toteutumisesta tuossa muodossa ei ole kuitenkaan löytynyt tietoa. Vanhassa valokuvassa⁸ näkyy, että rakennuksen sisäänkäynnin molemmin puolin kasvoi holvin muodostavat kaksi aitaorapihlajaa⁹. Rakennuksen seinustalla kasvaa pensaita tai perennoja. Lähellä rakennusta keskimmäistä puistokäytävää reunusti syysleimut ja niiden takana kasvoi suuret unkarinsyreenit, jotka ovat paikallaan nykyäänkin. Vuoden 1972 kartassa pihan nurmialueita oli yhdistetty kahdeksi isommaksi alueeksi ja nykyään on käytävistä jäljellä keskimäinen ja autotalleille vievä.

Pappilan puistosuunnitelma 1800-luvulta. Sjundeå sockenhistoria I, s. 74

yllä: Näkymä portilta päärakennukselle. PK 1997

alla: Näkymä etelästä pappilan puistoon. PK 1997

Nurmialueilla kasvaa suuria ja vanhoja lehtipuita. Rakennuksen seinustalla on rehevät pensas ja perennaistutukset. Päärakennuksen pohjoisnurkkauksen kohdalla on kaareva kivireunus ja samaa muotoa noudatteleva syreenirivistö.

3. Maisemapuisto

Rakennuksia ympäröi 1800-luvun suunnitelman mukaan kaareutuvien käytävien ja niitä reunustavien puuistutusten muodostama maisemapuisto. Puiston etelälaidassa on sijainnut peltoalue. Pikkalanjoen ja Kirkkojoen yhtymäkohdassa on ollut pensasistutuksin reunustettu nelikulmainen alue. Pensaat ovat olleet siperianhernepensasta ja niiden sisällä on sijainnut uimahuone, jokien yhtymäkohta on käytetty ennen uimapaikkana.¹⁰ Rakennuksen lähellä nurmialueen nurkkauksessa on ollut luultavasti kuvioon istutettu kukkapenkki, jonka paikalla on kasvanut myöhemmin myös ruusuja.¹¹ 1800-luvun kartassa näkyy talouspuutarhan tuntumassa sijainnut lehtimaja, josta on vielä jäljellä paikalla kasvavia syreeneitä. Vuoden 1972 kartassa käytävien linjauksia on suoritettu ja pensaiden reunustaman nelikulmainen alue on poissa, mutta jokien yhtymäkohtaan, entiseen uimapaikkaan, vie edelleen käytävä.

Aikaisemmat kartat eivät tarkasti paljasta puiston luonnetta ja puiden istutustiheyttä. Vuosisadan alun kuvan¹² perusteella puisto on ollut puukujanteita ja puuryhmiä lukuunottamatta avointa nurmea. Nykyään puistossa kasvaa osittain hyvinkin vanhoja suuria lehtipuita yhtenäisellä nurmialueella, puistokäytäviä ei enää ole nähtävissä. Nurmialueelle on sijoitettu yksittäisiä perennaryhmiä. Joen rannassa kasvaa rehevä rantalehtomainen kasvillisuus, päärakennuksen kohdalla rannassa on hopeapajurivistö. Eteläinen, 1800-luvun suunnitelmassa näkyvä, pelto on umpeutunut.

3. Talouspuutarha

Asuntopihan luoteispuolella on sijainnut pappilan talouspuutarha. Paikalla on nykyäänkin talouspuutarha, jossa kasvaa mm. vanhoja viinimarjoja. Alueen luonne on siis säilynyt entisellään.

Nykytila

Siuntion pappila on nykyään yksityiskäytössä. Pappila on suojeltu 1983 kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta annetulla lailla. Suojelun piiriin kuuluvat asuinrakennus, aittarakennus ja ympäröivä piha- ja puistoalue. Suojeltavaksi tarkoitettua puistoaluetta tulee hoitaa entisen kaltaisena, etteivät vanhat puut ja istutukset pääse turmeltumaan, eikä puiston luonnetta muuteta.

Toimenpidesuosituksukset

Sisäntulotie: Puiden kunto kartoitetaan.

Asuinpiha: Asuinpihan aikaisempia vaiheita tutkitaan tarkemmin ja puiden kunto kartoitetaan.

Maisemapuisto: Puiston aikaisempia vaiheita, poluston linjauksia ja luonnetta tutkitaan tarkemmin maastossa ja puiden kunto kartoitetaan.

Talouspuutarha: Ei toimenpiteitä, alue on säilynyt nykyisessä käytössään.

Lähteitä

Aloite Siuntion pappilan saattamiseksi suojelluksi. Museoviraston rakennushistorian osasto.

Brenner, Alf. Sjundeå sockenhistoria I. Hangö 1955.

Favorin, Martti. Siuntion historia. Tammisaari 1986.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993. s. 59.

Kartat, mittapiirrokset

Plan av prästgården med trädgård och park 1800-talet. Sjundeå sockenhistoria I, s. 74

Asemapiirros vuodelta 1972. Museoviraston rakennushistorian osasto

Kuvat

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Museoviraston rakennushistorian osasto

Sjundeå sockenhistoria I

Suullista tietoa antaneet

Anna Gullichsen 8.7. 1997

Kenttäkäynti

8. 7. 1997

¹ Aloite Siuntion pappilan saattamiseksi suojelluksi

² Rakennettu kulttuuriympäristö, s. 59

³ Suolahti, s. 149-153

⁴ Aloite Siuntion pappilan saattamiseksi suojelluksi

⁵ Favorin, s. 84-85 ja Brenner, s. 124

⁶ Brenner, s. 74

⁷ sama, s. 74

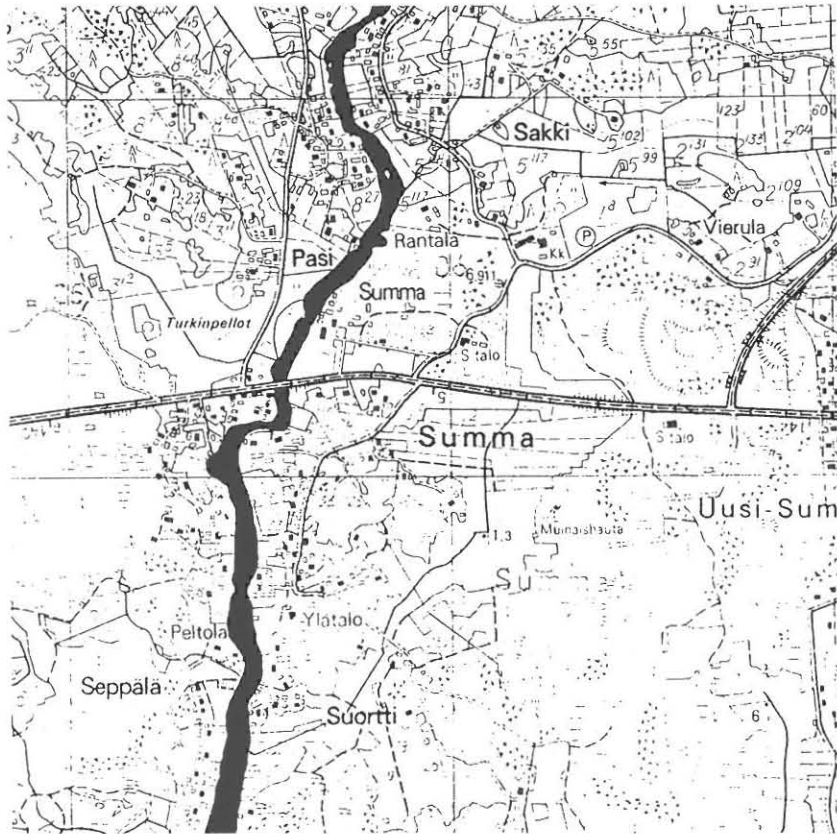
⁸ sama, s. 65

⁹ Gullichsen 8.7. 1997

¹⁰ sama

¹¹ sama

¹² Kuvan ottamisajankohta arvioitu, Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)

Summa

Vehkalahti
Kymen lääni
peruskartta 3042 01

Historiaa

Pikkalan ja Halikon Joensuun tapaan Summan kartano sijaitsi paikassa, jossa kuninkaan tie ylittää joen. Ruotsin ja Venäjän rajalinjalla sijainnin vuoksi se sai usein tuntea sodan vaivat. Varmaa tietoa Toikan tilan, myöhemmin kutsuttu nimellä Summa, rälsstitilaksi muodostumisen ajankohdasta ei ole. Vuonna 1463 Toikan tila mainitaan yhtenä tiloista, jotka annettiin Nils Poitzille palkinnoksi uskollisuudesta ja palveluksista sodissa.¹ Vasta isonvihan jälkeen tila muodostui varsinaiseksi kartanoksi Torsten Torwiggen ostettua tilan. Hän teki Toikan lampuottilasta itsenäisen kartanon ja antoi sille nimeksi Summa.²

Päärakennuksen etelä ja länsipuolella on rehevä puisto, joka on luultavimmin perustettu jo ennen 1700-luvun puoliväliä.³ Osin joen varren puisto on peräisin 1600-luvulta,⁴ jolloin päärakennuksen nurkalla kasvavan tammen epäillään istutetun.⁵ Tuon aikaisista puutarhan tai puiston luonteesta tai sijainnista ei ole löytynyt tarkkaa tietoa. 1700-luvun puolivälissä Arvid Rennerin tultua kartanon omistajaksi tila kunnostettiin ja kartanoon perustettiin barokkityylinen puisto. Perimätiedon mukaan rakennusten piiriin muodostettiin kolme eri pihaa. Päärakennuksen tuli siperianhernepensasaidan ympäröimä esipiha ja sen taakse talousrakennusten ympäröimä keskipiha sekä karjarakennusten ympäröimä karjapiha. Päärakennuksen ja joen välinen puisto-osuus pengerrerrettiin ja koristeltiin kukka- ja pensasistutuksin. Rakennusten ja maantien väliin perustettiin puisto, jossa puistokäytävät olivat viivasuoria. Päärakennuksen lähellä kasvava vanha tammi sai uusista suunnitelmista huolimatta jäädä paikalleen, vaikka sen sijainti niin lähellä rakennusta ei soveltunut barokin ihanteisiin.⁶ Vuoden 1833 kartassa⁷ kartanon eteläpuolelle merkitty laaja alue puutarhaksi, mutta sen sommittelu ei näy kartassa. Muita puutarhatoimintaan viittaavia alueita kyseisessä kartassa ovat sisääntulotien molemminpuolin sijaitsevat yrttitarhat.

Mutta vasta viimevuosisadan puolivälissä puisto sai nykyisen muotonsa kaareutuvine käytävineen, lehtimajoineen ja puu- ja pensasryhmineen, englantilaisen maisematyylin mukaisesti. Vuonna 1824 kartano siirtyi Anton Bruunin omistukseen ja hänen kuoltuaan kartanoa isännöi hänen leskensä Jakobine Bruun, joka oli kasvitieteilijä Christian Stevenin sisar ja erityisen

innostunut puutarhan hoidosta. Jakobine Bruunin aikana yhteydet Pietariin olivat vilkkaat ja sieltä tuotiin paljon kasveja puistoa varten.⁸ Suunnitelma puistoon tilattiin Traskojen Alexander-lyseon johtajan Engelhardtilta 1840-luvulla. Paikalla olleista kiviröykkiöistä rakennettiin terasseja ja osittain kiviä piilotettiin puuistutuksin tai pensasaidoin. Puistoa jatkettiin nyt myös joen toiselle puolelle ja joen yli oli rakennettu kapeita siltoja.⁹ Engelhardtin aikaisista puiston elementeistä mainittakoon päärakennuksen lähistöllä pienellä kumpareella neliössä kasvavat lehmukset, jotka ovat muodostaneet krokettikentän keskiportin.¹⁰

Kartano koki uuden kukoistuskautensa Theodor Bruunin aikana (1853-1883). Tuona aikana kartanossa tehtiin runsaasti uusia istutuksia ja sisääntulotien koivukuja uusittiin tammikujaksi.¹¹ Hänen aikanaan istutettiin myös kartanon läheisyyteen tammi- ja lehtikuusimetsät. Tuolloin on myös istutettu kuusiaita, joka ulottui maantielle asti ja kulki osittain tien molemmin puolin,¹² viime sotien jälkeen aidat on hävitetty.¹³ Puiden istutus ulotettiin myös joen toiselle puolelle ja joessa olevalle pikku saarelle istutettiin pajuja. Maantien laidan siperianhernepensasaita korvattiin tuolloin angervolla ja myös muita pensasistutuksia lisättiin. Myöhemmin joen puoleiset terrassin hävitettiin ja rinteeseen istutettiin useita kukkaryhmiä. Nykyinen päärakennus on Theodor Bruunin rakennuttama ja se valmistui vuonna 1893 arkkitehti K.A. Wreden suunnitelmien mukaan.¹⁴

Koko historiansa ajan Summaan on tuotu runsaasti kasvilajeja sekä Venäjältä että Keski-Euroopasta. Jo Engelhardtin aikana kartanoon tuotettiin Keski-Euroorasta englantilaiseen puistoon soveltuvat heinänsiemenet. Toisena esimerkkinä mainittakoon päärakennuksen katoksessa vieläkin kasvava, Pietarista 1800-luvun lopulla tuotu köynnös *Actinidia kolomikta*.¹⁵ Tämä uusien kasvilajien istutus Summan kartanoon jatkui pitkälle 1900-luvun puolelle, osa kasveista paleltui vuoden 1940 kovana pakkastalvena.

Kuvaus

Summan kartano sijaitsee suuren rantatien varrella Haminan kaupungista seitsemän kilometriä pohjoiseen. Päärakennuksen alapuolella virtaa Summajoki ja kartanoa aikaisemmin ympäröineet avoimet niityt ja pellot ovat

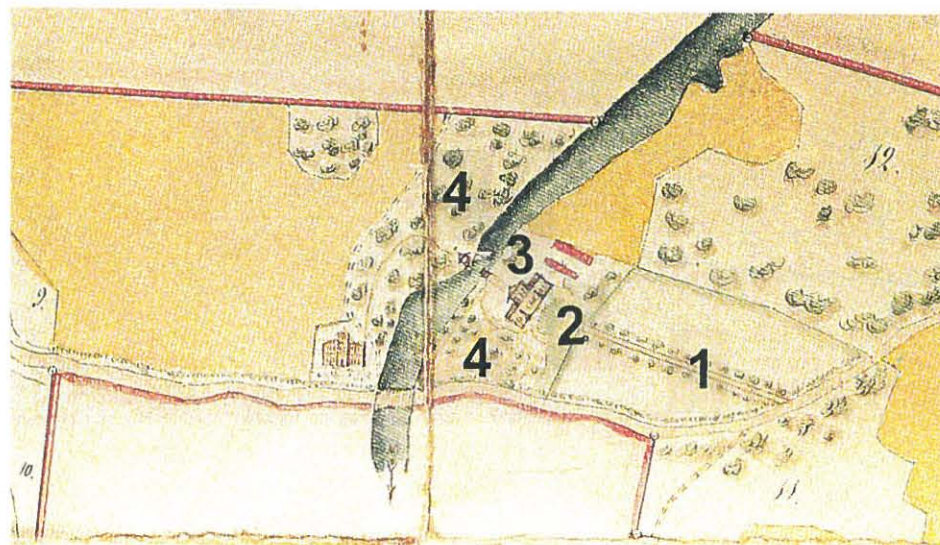
nykyään uusien teiden halkomia ja myös asutus on lisääntynyt kartanon ympäristössä. Kotka Hamina välinen maantie kulkee Summan kartanon kohdalla suunnilleen suuren rantatien vanhaa linjausta pitkin. Tämän maantien suuntaisesti kulkee tammikujan reunustama sisääntulotie (1) kohti kartanon päärakennusta ja sen edessä olevaa etupihaa (2). Päärakennuksen ja joen välinen puisto-osuus (3) on avoin ja päärakennuksen eteläpuolella ja joen länsirannalla sijaitsevat metsäiset maisemapuistot (4). Sisääntulotien molemmin puolin ovat sijainneet kartanon talouspuutarhat (5).

1. Sisääntulo

Sisääntulotie kulkee Hamina-Kotka maantien suuntaisesti ja lähestyy kartanoa idästä. Sisääntulotie on kulkenut halki avoimien talouspuutarhojen. Alunperin koivujen reunustaman tien kujannepuut vaihdettiin tammiksi 1800-luvun lopussa. Nykyään kujanteen tammot ovat uudistuksen tarpeessa.

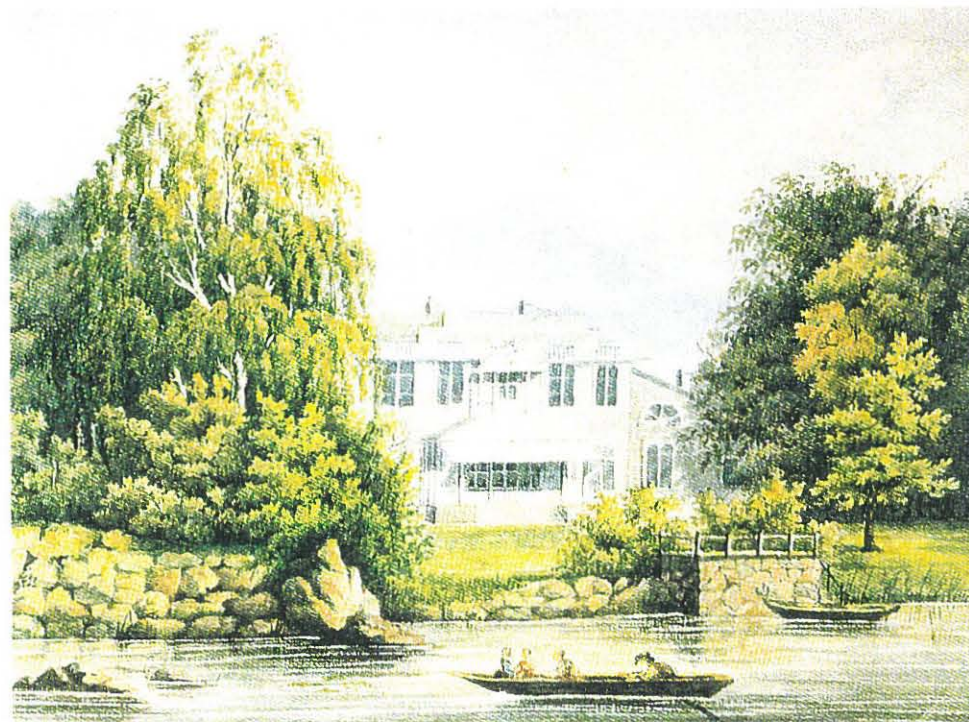
2. Etupiha

1800-luvun puolivälin kartassa¹⁶ etupiha muodostui soikeasta nurmialueesta ja sitä kiertävästä käytävästä. Vanhojen valokuvien¹⁷ mukaan keskellä oleva nurmialue oli sydämen muotoinen ja siinä ei ollut istutuksia. Talouspuutarhojen ja etupihan välissä on ollut leikattu pensasaita. Tämä siperianhernepensasaita on nykyäänkin paikallaan, joskin muodostaan villiintyneenä. Tämä aita muodostaa etupihalle suorakulmaisen kehän, joka on peräisin 1700-luvun barokkisommittelusta. Myös Augustine von Reuternin piirroksessa¹⁸ näkyvät etupihaa itäpuolella reunustavat pensasaidat. Päärakennuksen katoksessa on kasvaa edelleen Pietarista 1800-luvun lopulla tuotua köynnöstä, *Actinidia kolomikta*. Pihan reunustan nurmialueilla on ollut ja on edelleen puu-istutuksia, suuria tammia ja lehmuksia. Keskeistä ja reunojen nurmialeita lukuunottamatta piha on kivetty rakennuksen julkisivuun asti. Etupiha on säilyttänyt historialliset pääpiirteensä.

S U M M A G Å R D

Kartta 1800-luvun puolivälistä. Kartta kuvattu postikorttiin. Museoviraston rakennushistorian osasto

Anton Jakowleffin maalaus Summan kartanosta joelta katsottuna. Maalauksessa näkyy vanha päärakennus. Kuvattu postikorttiin. Museoviraston rakennushistorian osasto

yllä: Näkymä sisääntulotieltä päärakennukselle. PK 1997

alla: Näkymä päärakennuksen terassilta joelle. PK 1997

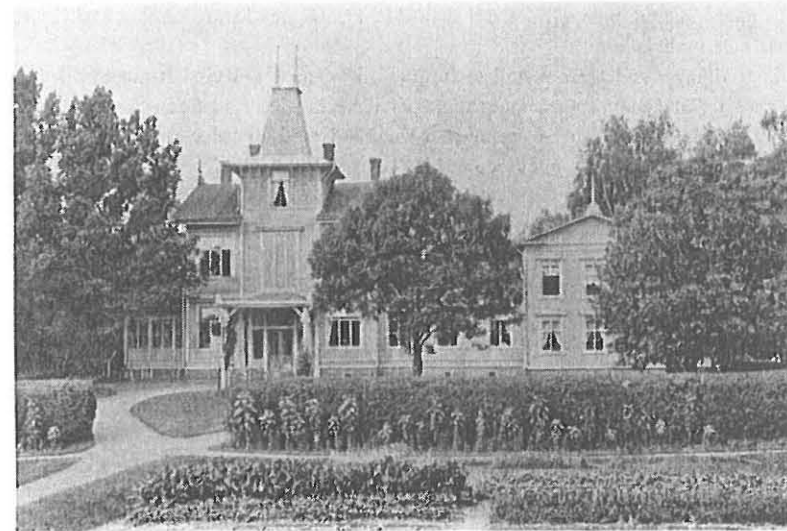

3. Päärakennuksen ja joen välinen puisto-osuus

Tällä puisto-osuudella on säilynyt 1700-luvun barokkipuutarhan pengerryksiä, mutta ne ovat peittyneet rehevän kasvillisuuden alle. 1800-luvun puolivälin kartan¹⁹ mukaan päärakennukselta joen rantaan on vienyt suora tie, mutta 1910-luvun kuvassa²⁰ käytävät kiertävät kaarevasti keskialueen jyrkän nurmipenkereen. Kirjallisten lähteiden mukaan tällä alueella on ollut myös kivistä rakennettuja terasseja, jotka on myöhemmin poistettu.²¹ Vuoden 1860 maalauksessa²² näkyvät rannan kivipengerrykset sekä päärakennuksen länsipuolinen avoin nurmikenttä, puustutukset sijaitsivat reunoilla. Tarkoituksena on ollut säilyttää näkymäakseli joelle. Päärakennuksen keskiakselilla rannassa oli kivinen venelaituri, siltaa ei näy. Toisin kuin vanhassa piirroksessa²³, jossa on kuvattu näkymä terassilta joelle. Tässä piirroksessa näkyy joen ylittävä silta ja keskeisen nurmialueen kukkaistutukset. Myöhemmin silta korvattiin lautalla.²⁴ Piirroksessa kuistille oli tuotu ruukuissa kasveja. 1910-luvulla rannan kivipengerrykset eivät ole enää niin täsmällisiä kuin edellä mainitussa 1860-luvun maalauksessa ja keskeisen nurmialueen reunoilla on kukkaistutuksia.²⁵ Nykyään puistokäytävät ja rakenteet ovat umpeutuneet rehevän ruohovartisen kasvillisuuden alle. Päärakennuksen edustalla on jäljellä vanhoja kivireunuksia ja rannan rautakaiteinen terassi ja sen vieressä veden pintaan laskeutuvat portaat ovat säilyneet.

4. Maisemapuistot

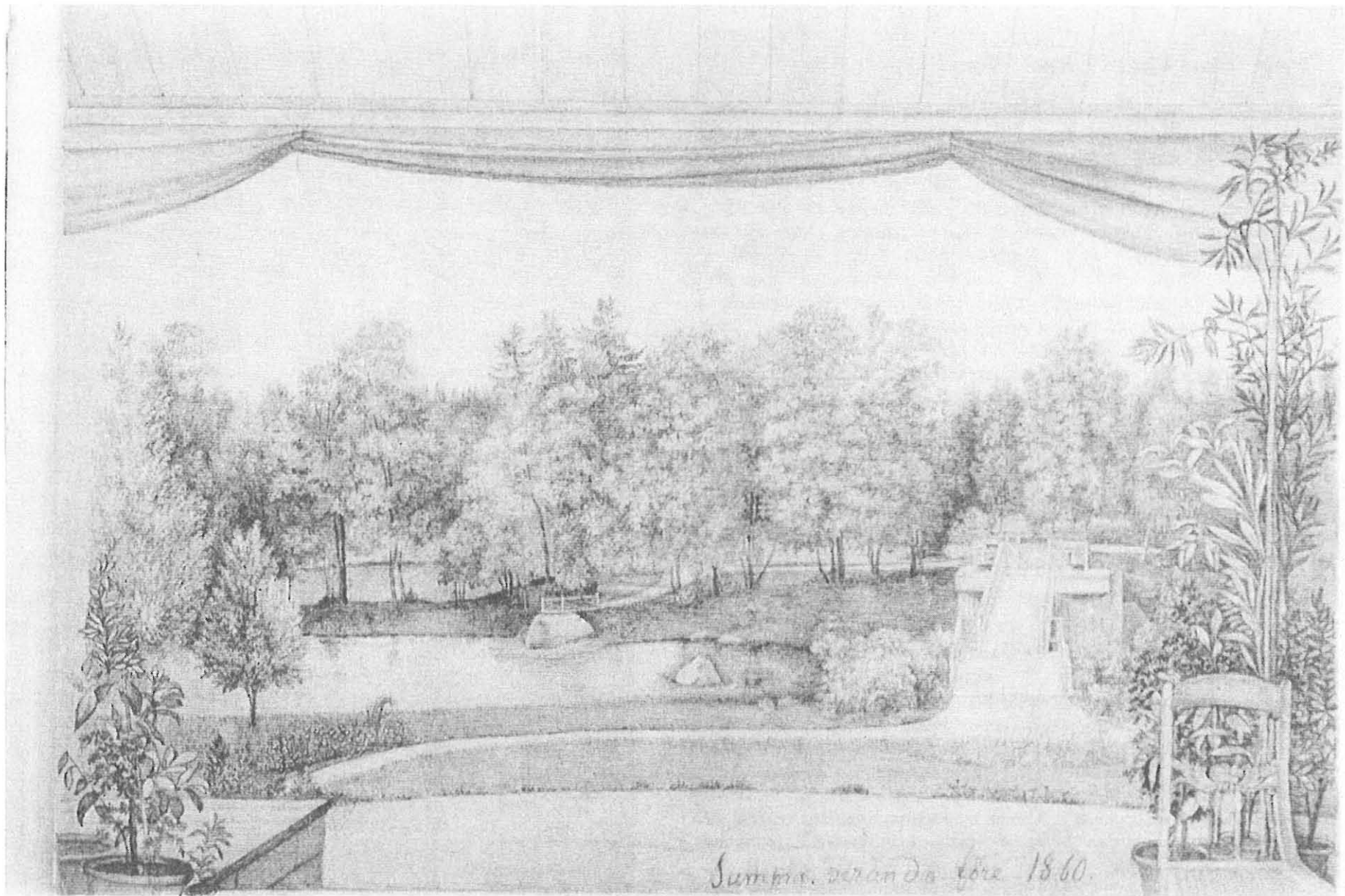
Päärakennuksen eteläpuolella ja joen länsirannalla ovat sijainneet kartanon maisemapuistot. Päärakennuksen eteläpuolella oli 1700-luvulla barokkihenkinen puisto, joka muutettiin Engelhardtin suunnitelman mukaan englantilaistyylliseksi maisemapuistoksi 1840-luvulla. 1800-luvun puolivälin kartassa²⁶ aluetta kiersivät ja halkoivat kaarevat puistokäytävät, joiden väliin jäivät nurmialueet ja vapaamuotoiset puu- ja pensasryhmät. Maantien puolelta puistoa rajasi pensasaita. Puistossa on ennen sijainnut tanssilava.²⁷ Nykyään käytäväverkosto on umpeutunut ja alue on metsittyntynyt. Vanhoista rakenteista ovat jäljellä päärakennuksen lähistöllä sijaitseva muistokivi²⁸ ja vanha kivipengerryksen lähellä rantaa.

Näkymä etupihalle. Herrgårdar i Finland I, s. 81

Näkymä joelta päärakennukselle. Herrgårdar i Finland I, s. 83

Piirros näkymästä päärakennukselta joelle. Valokuva Summan kartanossa

Joensuun länsirannan puisto on perustettu 1840-luvulla ja sitä on täydennetty puu- ja pensasistutuksin 1800-luvun lopulla. 1800-luvun puolivälin kartassa²⁹ puistossa kulkee yksi mutkittilevä käytävä päärakennuksen vastarannalta kohti maantien varressa sijainnutta kievaria. Vanhan kartan³⁰ ja suullisen tiedon³¹ mukaan maisemapuistoa kiersi kaarevasti kaivettu kanava, jonka muotoa seurailleen pienemmässä kehässä kulki puistokäytävä. Vanhan piirroksen³² mukaan puisto on ollut puoliavoin, nurmelta kasvoi puu- ja pensasryhmiä. Edellä mainitussa piirroksessa näkyy joensuun rannassa olevan kiven päälle rakennettu näköalaterassi. Viimeksi mainitun kartan mukaan puiston edustalla on joessa ollut myös pieni saari. Nykyään puisto on metsittynyt, käytävät jamahdolliset näkymäakselit ovat umpeutuneet samoin kuin kanavakin.

5. Talouspuutarhat

Sisääntulotien molemmilla puolilla ovat sijainneet kartanon talouspuutarhat. 1700-luvulla niiden paikalla ovat olleet barokkityylinen pihasarja, mutta tuon aikaisista sommitteluista ei ole löytynyt tarkempaa tietoa. Augustine von Reuternin piirroksessa³³ näkyvät avoimet talouspuutarhat ja niitä maantien puolella reunustava riukuaita. 1800-luvun puolivälin kartassa talouspuutarhaa rajaa maantietä pensasaita, jonka mainitaan olleen siperianhernepensasta ja se korvattiin Theodor Bruunin aikana angervolla.³⁴ Talouspuutarhoissa on viljelty kasviksia ja viinimarjoja.³⁵ Nykyään alueet ovat osittain pensoittuneet ja loppukesästä niissä kasvaa korkeaa horsmaa.

Nykytila

Suojeltu 1990 rakennussuojelulainilla. Suojelun piiriin kuuluvat kartanon rakennukset ja niihin liittyvä puistoalue. Puistoa hoidettaessa on säilytettävä sen perinteinen puulajisto ja puistokaava. Vuodesta 1790 Summan kartano on ollut Bruunin suvun omistuksessa.³⁶ Nykyisin kartanon omistaa Christina Bruun ja kartano on yksityiskäytössä.

Toimenpidesuosituksukset

Sisääntulotie: Puiden kunto kartoitetaan ja harkitaan kujanteen uudistamista mieluiten kerralla kujanteen yhtenäisen ilmeen säilyttämiseksi.

Etupiha: Etupihan historialliset vaiheet etenkin barokkisommitelman osalta tulee tutkia tarkemmin sekä lähteistä että maastossa. Puiden kunto kartoitetaan.

Päärakennuksen ja joensuun välinen puisto-osuus: Alueen historiallisia vaiheita ja kasvillisuutta tulee tutkia tarkemmin sekä lähteistä että maastossa. Näkymä joelle on säilynyt ja säilytetään.

Maisemapuistot: Puistojen aikaisempia vaiheita, polustojen lijauksia ja kasvillisuutta tulee tutkia tarkemmin sekä lähteistä että maastossa. Puiden kunto kartoitetaan.

Talouspuutarhat: Alueet pidetään avoimena historiallisen luonteensa mukaisesti.

Lähteitä

Rakennettu kulttuuriympäristö. Musevirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

Rosén, Ragnar. Summa gård. Herrgårdar i Finland I. Helsingfors 1928.

Viljamaa, Kalevi. Summan kartanopuiston kasvistosta. Memoranda Soc. Fauna Flora Fennica 47. 1971.

Wathén, Ruth ja Aulis, Nyqvist. Kahden vapaaherran kartano. Jaana 7 / 1970.

Kartat, mittapiirrokset

Kartta vuodelta 1694. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto.

Karta över Summa gård (”Toikka”) med omgivning omkr. 1795. Herrgårdar i Finland I, s. 85.

Kartta vuodelta 1833. Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto.

Kartta 1800-luvun puolivälistä. Postikorttikuva. Museoviraston rakennushistorian osasto

Kartta 1900-luvun alusta (ajoitus arvioitu). Summan kartano

Kuvat

Herrgårdar i Finland I

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Museoviraston rakennushistorian osasto

Suullista tietoa antaneet

Christina Bruun 12.8. 1997

Tuula Perttola 12.8. 1997

Kenttäkäynti

12.8. 1997

¹ Rosén, s.82

² Dahl, Gardberg, s. 175

³ Rosén, s. 90-91

⁴ Rakennettu kulttuuriympäristö, s. 107

⁵ Wathén, Nyqvist

⁶ Viljamaa, s. 94

⁷ Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto (MMA)

⁸ Viljamaa, s. 96

⁹ Rosén, s. 90-91

¹⁰ Viljamaa, s. 96

¹¹ sama, s. 98

¹² Rosén, s. 90-91

¹³ Viljamaa, s. 98

¹⁴ Rosén, s. 90-91

¹⁵ Viljamaa, s. 98

¹⁶ Kartta kuvattu postikortille. Museoviraston rakennushistorian osasto (MRHO)

¹⁷ Kuva vuodelta 1905, MRHO ja Signe Branderin ottama kuva vuodelta 1912. Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto (MKA)

¹⁸ Piirros vuodelta 1874. Herrgårdar i Finland I, s. 84

¹⁹ Kartta kuvattu postikortille. MRHO

²⁰ Signe Branderin ottama valokuva. Herrgårdar i Finland I, s. 83

²¹ Rosén, s. 90-91

²² Postikortti Anton Jakowleffin maalauksesta vuodelta 1860. MRHO

²³ Valokuva ennen vuotta 1860 tehdystä piirroksesta. Summan kartano

²⁴ Bruun 12.8. 1997

²⁵ Signe Branderin ottama valokuva vuodelta 1912. MKA

²⁶ Kartta kuvattu postikortille. MRHO

²⁷ Bruun 12.8. 1997

²⁸ sama

²⁹ Kartta kuvattu postikortille. MRHO

³⁰ Vanha kartta luultavasti 1900-luvun alusta. Summan kartano

³¹ Bruun 12.8. 1997

³² Valokuva ennen vuotta 1860 tehdystä piirroksesta. Summan kartano

³³ Piirros vuodelta 1874. Herrgårdar i Finland I, s. 84

³⁴ Viljamaa, s. 98

³⁵ Bruun 12.8. 1997

³⁶ Rosén, s. 89

2. KOHTEIDEN YLEISINVENTOINTI

2.1. Täytetyt yleisinventointikortit

Inventointikorttimalli on Ranja Hautamäen kesällä 1996 kehittänyt ja jokaisesta tämän kesän inventointikohteesta on täytetty kyseinen kortti.

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Ahvenkoski, Abborfors, Stor Abborfors
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon puisto on toteutettu Paul Olssonin vuonna 1914 laatiman suunnitelman mukaan. Puisto edustaa vuosisadan alun arkkitehtonista tyyliä. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus. Muotopuutarhojen ja puiston Olssonin suunnitelman mukainen hahmo on säilynyt.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Pyhtää, Kymen lääni 302306 ja 302404 Ahvenkoski
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana perikunta. Kartano on yksityiskäytössä. Kartano suojeltu vuonna 1981 kulttuurihistoriallisesti huomattavista rakennuksista annetulla lailla. Suojelu koskee päärakennusta, kahdeksaa talousrakennusta ja puistoa, joka tulee säilyttää ennallaan ja muutosten yhteydessä soveltuvin osin ennallistaa. Puistoa tulee hoitaa siten, että kasvillisuus, puistokäytävät ja rakenteet säilyvät.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon oli 1300-luvulla Turun piispoille kuuluva lohenkalastamo ja vuonna 1561 se kirjattiin maakirjoihin rälssitilana. Sijainti Ruotsin ja Venäjän rajaseudulla on aiheuttanut kartanolle paljon tuhoa. Nykyinen päärakennus rakennettu vuonna 1859 ja siihen lisätty toinen kerros vuosina 1892-94 arkkitehti Carl Armfeltin piirustusten mukaan. 1800-luvun alussa kartanossa on ollut hyötynuutarha ja vuonna 1911 S.W. Skogström laati maisemapuisto tyyllisen suunnitelman kartanoon, suunnitelman toteutumisesta ei ole tarkkaa tietoa. Puisto rakennettiin muutamaa vuotta myöhemmin, vuoden 1914 Paul Olssonin arkkitehtonisen suunnitelman mukaan.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä suunnitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee viljelymaiseman ympäröimänä Kymijoen läntisen suuhaaran itärannalla. Kartanolle johtaa tammikuja. Puisto koostuu etupihan ja päärakennuksen eteläpuolisesta muotopuutarhoista sekä viimeksi mainittua ympäröivästä vaapaamuotoisemmasta puisto-osuudesta. Kokonaisuuteen on liittynyt myös laaja talouspuutarha ja nykyäänkin hahmotettava kivikkopuutarha. Kartano sijaitsee ympäröivää maisemaa korkeammalla, päärakennukselta ja puistosta on ollut hyvät näkymät ympäröiville pelloille. Vastaavasti kartano on hallitseva elementti maisemassa. Nykyään puiston umpeenkasvu on sulkenut näkymiä. Etupihan muotopuutarha on säilynyt pääpiirteissään ja eteläisestä muotopuutarhasta ovat jäljellä käytäviä reunustaneet kiveykset. Vapaamuotoisen puisto-osuuden vanhat puut ovat säilyneet ja polusto on havaittavissa kohoumina nurmikolla. Myös puiston huvimaja ja pergola ovat edelleen paikallaan, pergola kylläkin huonokuntoisena. Voimajohdon rakentaminen, valtatie 7 parantaminen ja suunniteltu heli-rata saattavat linjausvaihtoehdoista ja toteutumisestaan riippuen häiritä kartanoympäristöä. Kesällä 1997 voimajohdon ja valtatie 7 ympäristövaikutusten arvioinnit olivat vielä kesken.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Hultin, Herman. Pyhtään pitäjän historia. Helsinki 1927; Hästesko, Albert. Stor-Abborfors. Herrgårdar i Finland I. Helsingfors 1928; Idrenius-suvun Suur-Ahvenkoski. Jaana 10 / 1970; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993. kartat: Ahvenkosken kartano; Herrgårdar i Finland I; Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto; Olssonin arkisto. kuvat: Ahvenkosken kartano; Herrgårdar i Finland I; Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osasto; Pyhtään pitäjän historia. suulliset tiedot: Anna Ahlström ja Maria Stackelberg 26.6. 1997. kenttäkäynti: 26.6.1997

Pia Kurki 15. 8.97

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Björkboda
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon säännöllinen muotopuutarha muutettiin englantilaistyylliseksi maisemapuistoksi 1800-luvun puolivälissä. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus. Puiston historialliset piirteet ovat osittain hävinneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Dragsfjärd, Turun ja Porin lääni 103414 - 201214 25860 Björkboda
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana Gösta von Wendt. Kohdetta ei ole suojeltu.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartano muodostui 1730-luvulla, Mikael Hisingin perusti vasarapajan yhteen viidestä ostamastaan tilasta vuonna 1731, tukemaan omistamansa Taalintehtaan rautateollisuutta. Vuonna 1734 Björkbodan ruukinoikeudet vahvistettiin ja vuonna 1855 se erotettiin Taalintehtaasta omaksi ruukikseen. Nykyinen päärakennus rakennettiin vuonna 1783. 1700-luvulla järveen laskeutuva rinne muodostui säännönmukaisesta ruutupuutarhasta. 1800-luvun puolivälissä Karl August Ramsey muuttii puutarhan maisemapuistoksi. Sillat, paviljongit ja lehtimajat saivat jäädä ennalleen, mutta niitä ajanmukaistettiin. Karl Augustin poika Anders Ramsey jatkoi puiston kehittämistä englantilaisen maisematyylin mukaisena ja hän rakennutti uuden orangerian Severin Falkmanin piirustusten mukaan. Anders Ramsey teki konkurssin vuonna 1863. Oltuaan useiden omistajien hallussa kartano myytiin vuonna 1904 Edvar Friskille, jonka aikana kartano alkoi uudelleen elpyä. Myös Paul Olsson teki ehdotuksen Björkbodan kartanoon vuonna 1918.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommittelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee Björkbodajärven pohjoisen lahden rannalla, viljelymaiseman ympäröimänä. Päärakennus ja vanha puisto sijaitsevat lahden itärannalla ja osa talousrakennuksista sijaitsee lahden länsirannalla. Nykyään kartanolle tullaan uutta sisääntulotietä, vanha tammien reunustama tie on ollut poissa käytöstä ja hävinnyt. Päärakennuksen länsi ja eteläpuolelle levittäytyy kartanon maisemapuisto. Lisäksi päärakennuksen pohjoispuolella on mahdollisesti ollut metsäistä luonnonpuistoa. Maisemapuisto koostuu päärakennuksen länsipuolen rantaan johtavasta akselisommittelusta ja järven rannalla sijainneesta omenatarhasta. Maisemapuisto on osittain umpeenkasvanut ja polut ovat heinikon peitossa. Omenatarhasta on jäljellä muutama vanha omenapuu. Kartanolta on ollut näkymät eri suuntiin kohti järveä, nämä näkymät ovat rannan kasvillisuuden rehevöitymisen seurauksena umpeutuneet. Kukka- ja pensasistutukset ovat hävinneet ja osa puustosta on hyvin vanhaa. Kokonaisuuden hahmottamista häiritsee puistoalueen jakautuminen kahden omistajan kesken. Puistoon liittyneet paviljongit ja laiturit ovat hävinneet.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Gardberg, C.J. ja Kaj Dahl. Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Majuri, Pirjo. Dragsfjärdin kartanopuiston kasvistosta. Pro gradu Systemaattis-ekologinen kasvitiede. Turun yliopisto 1996; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Roos, John E.. Björkboda. Herrgårdar i Finland II. Helsingfors 1928; Suomen kartanot ja suurtilat I. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939-45. kartat: Herrgårdar i Finland II; Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto; Olssonin arkisto. kuvat: Björkbodan kartano; Finland framställdt i tecningar; Herrgårdar i Finland II; Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osasto; Rakennustaiteen museon kuva-arkisto. suulliset tiedot: Gösta von Wendt 4.7. 1997. kenttäkäynti: 4.7. 1997

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Joensuu, Äminne
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon englantilaistyylinen maisemapuisto on ensimmäisiä Suomessa ja perustettu 1700-luvun lopussa. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus. Puiston historialliset piirteet ovat osittain kadonneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Halikko, Turun ja Porin lääni 202108 ja 202111 24100 Salo
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät, suojelutilanne	yksityinen; omistajana Holger von Knorring. Kartano on yksityiskäytössä. Kohde on suojeltu seutukaavassa sekä Halikon osayleiskaavassa.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon kantatila Joensuun rälssitila oli keskiaikainen asumakartano. Vuonna 1770 Katarina Ebba Horn palkkasi tilanhoitajaksi Adolph Buschin, jonka aloitteesta kartanoon perustettiin englantilaistyylinen maisemapuisto. Vuonna 1786 Magnus Wilhelm Armfelt osti kartanon ja vuonna 1790 valmistui uusi puinen päärakennus. Magnus Wilhelm poika Kustaa Mauri Armfelt uudisti kartanon puistoa englantilaisen maisematyylin mukaisesti ja tilasi C.C. Gjörwelliltä ja Charles Bassilta päärakennuksen siipirakennuslisäyksen suunnitelmat sekä suunnitelmia puistoon sijoitettavista rakennuksista, joita ei kuitenkaan kaikkia toteutettu. Vuonna 1927 Paul Olsson teki suunnitelman Joensuun kartanon puistoon, mutta suunnitelmaa ei toteutettu.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommittelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee uusien teiden ja uuden rakentamisen rikkoman vanhan viljelymaiseman ympäröimänä, Halikonjoen rannalla. Kartanolle johtaa kaksi koivukujaa, joiden linjaukset on avattu jo Adolph Buschin aikana, mutta Kustaa Mauri Armfelt istutti niihin kujannepuut. Kujista toinen johtaa Halikon kirkolle. Kartanoa ympäröivä puisto koostuu etupihasta ja päärakennusta joen puolella ympäröivästä maisemapuistosta ja joen länsirannan maisemapuistosta. Päärakennuksen joenpuoleiseen puistoon on liittynyt päärakennuksen eteläpuolella sijainnut Kustaa Mauri Armfeltin suunnittelema maisemapuisto, joka oli vielä 1900-luvun alussa pääpiirteissään ennallaan. Vielä Armfeltin aikana päärakennuksen länsipuolinen jokeen laskeutuva rinne oli korttelijakoinen hedelmätarha, joka muuttui vapaamuotoisemmaksi hedelmätarhan siirryttyä joen toiselle puolelle. Joen länsirannan maisemapuisto on Suomen ensimmäisiä englantilaistyyllisiä maisemapuistoja. Nykyään se on metsittynyt ja osa puistokäytävistä on umpeutunut. Näkymä päärakennuksen terassilta joen toisen puolen maisemapuiston pyörötemppeleille on edelleen avoimena. Etupihan nurmialueiden muoto on säilynyt ja keskeisellä nurmialueella on näyttävä kukkaistutus. Päärakennuksen ja joen välisessä maisemapuistossa kasvaa nykyään suuria tammia yhtenäisestä nurmialustasta. Myös puistossa sijainnut kivipylväs on säilynyt. Kartanoympäristöä uhkaa uuden rakentamisen tunkeutuminen kartanon läheisyyteen.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Dahl, Kaj ja C.J. Gardberg. Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Knapas, Rainer. Puutarhataide Suomessa 1750- 1810. ARS - Suomen taide 2, Keuruu 1988; Lounatvuori, Irma. Gustaf Mauritz Armfeltin Äminne. Käsikirjoitu 1997; Nikander, Gabriel ja K.K. Meinander. Äminne. Herrgårdar i Finland II. Helsingfors 1928; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Suomen kartanot ja suurtilat II. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939-45. kartat: Herrgårdar i Finland II; Olssonin arkisto; Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto; Suomen kartanot ja suurtilat II; Äminne gårdsarkiv. kuvat: Herrgårdar i Finland II; Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Rakennustaiteen museon arkisto. suulliset tiedot: Kristoffer Rancken 7.8. 1997. kenttäkäynti: 7.8. 1997

HISTORIAALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Katinen, Kattis
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon englantilaistyylinen maisemapuisto on perustettu 1800-luvun puolivälissä. Rakennustaiteellisesti puisto ja rakennukset muodostavat merkittävän kokonaisuuden. Puiston historialliset piirteet ovat osittain hävinneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Hämeenlinna, Hämeen lääni 213109 13210 Hämeenlinna
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana Lars Krogius. Kartano on yksityiskäytössä, lisäksi tiloja vuokrataan juhla ja kokouskäyttöön. Kartanossa on myös museotoimintaa. Kartano on suojeltu vuonna 1990 rakennussuojelulaille. Suojelu koskee nykyistä ja entistä päärakennusta, kivistä viljamakasiinia sekä ympäröivää puistoaluetta. Puiston hoidossa on pyrittävä sen nykyisen tai alkuperäisen katsottavan muodon säilyttämiseen.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	varsinaisesti Katisista alkoi muodostua kartano 1830-luvulla. Uusi päärakennus valmistui vuonna 1861 arkkitehti Albert Edelfeltin piirustusten mukaan. Samoihin aikoihin perustettiin rakennuksia ympäröivä 1800-luvun englantilaistyylinen maisemapuisto. Näлкävuosien aikana 1867-68 rakennettiin puistoa ympäröivät kiviaidat ja puistossa sijaitseva kiviladelmä. Vuonna 1860 J.F. Lönnholtz perusti kartanoon kauppapuutarhan, joka oli toiminnassa vielä 1970-luvulle asti. Kartanon yhteydessä on toiminut sähkölaitos ja talvisodan aikana kartanosta johdettiin Imatran Voiman toimintaa. Jatkosodan aikana kartanon yläkerrassa toimi sotilassairaala.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee Katumajärven ja Vanajaveden väliin jäävällä alavalla kannaksella. Kartanon etupiha ja päärakennuksen länsipuolinen puisto-osuus ovat olleet puutarhamaisemmin käsiteltyjä kuin niitä ympäröivä maisemapuisto. Sisääntulotietä reunustaa koivukujan lisäksi kivimuuri, samoin kuin puistoakin. Hämeenlinnan kaupungin läheisyys konkretisoituu puistoon näkyvässä Hämeenlinnan kirkon tornissa. Näkymä on kylläkin lähes umpeenkasvanut. Etupihan ja päärakennuksen länsipuolisen puisto-osuuden kukkaistutukset ovat vähentyneet, mutta vanhaa puustoa on vielä jäljellä. Viimeksi mainitun alueen hiekkakäytävät ovat nurmettuneet. Myös maisemapuistossa on jäljellä vanhaa puustoa ja näлкävuosien aikana rakennettu kiviladelmä. Entisestä kauppapuutarhasta on jäljellä laaja viinimarjapensasalue, muutoin alueella ei ole hyötyviljelyksiä ja alue on osittain umpeenkasvanut. Kartanon ympäristö on metsittynyt, mikä suojaa kartanoa sitä kolmelta suunnalta ympäröiviltä teiltä ja lähistölle ulottuvalta asuinalueelta.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Hämeenlinnan liike-elämä ja liikkeet. Ote. 28.6. 1911. Museoviraston rakennushistorian osasto; Katisten kauppapuutarha. Esite. sl.sa; Palmunen, Einar. Katisten kartanon vaiheita. Hämeen Sanomat 12.2. 1974; Palmunen, Einar. Välähdyksiä Ruunumyllyn historiasta. Museoviraston rakennushistorian osasto; Rytönen, Raili. Vanajan historia II. Jyväskylä 1992; Suomen kartanot ja suurtilat III. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939-45. kartat: Hämeen maanmittauslaitoksen arkisto. kuvat: Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Suomen kartanot ja suurtilat III; Vanajan historia II. suulliset tiedot: Lars Krogius 24.6. 1997. kenttäkäynti: 24.6.1997

Pia Kurki 15. 8.97

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Kulla
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon maisemapuisto on perustettu 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus. Puiston historialliset pääpiirteet ovat säilyneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Kulla, Uudenmaan lääni 302303 PL 130A, 07955 Tessjö
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistaja Anna-Ulla Grahn-Wallen. Kartano on suojeltu rakennussuojelulaille vuonna 1987. Suojelu koskee päärakennusta, kolmea talousrakennusta, mukavuuslaitosta, leikkimökkiä sekä kartanon puistoa.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartano mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1530, mutta on mahdollista, että paikalla oli jo keski-ajalla aateliskartano. Kartanon kukoistuskauti alkoi Carl Johan Posen myötä vuonna 1753. Hän rakennutti uuden päärakennuksen vuonna 1756 ja toisen yhtä ison rakennuksen vuonna 1785. Puiston vanhin osa on peräisin 1700-luvulta. Vuonna 1801 kartano siirtyi kauppias Clayhillsille, joka jatkoi kartanon täydennysrakentamista. Varsinaisen muotonsa puisto sai Tesche-suvun omistuksessa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla, jolloin puistosta muodostui englantilaistyylinen maisemapuisto. Kartanon nykyinen päärakennus on rakennettu vuonna 1863 Carl Fredrik von Bornin suunnitelman mukaan.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommittelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee kukkulalla Kymijoen läntisen suuhaaran länsirannalla. Kartanon pohjoisosassa sijaitsee maisemapuisto ja etelässä kukkulan alapuolella on talousrakennusalue. Maan puolella kartanoa ympäröivät viljelykset. Pohjoisesta, lännestä ja luoteesta johtaa kartanolle säteittäiset koivukujat, joista keskimmäinen on pääsisääntulotie. Päärakennusta ympäröi maisemapuisto, eri luonteisena alueena erottuu säännöllisesti sommiteltu etupiha. Kartanokokonaisuuteen on lisäksi kuulunut kartanoalueen kaakkoiskulmassa sijainnut talouspuutarha. Etupiha on säilynyt hyvin. Maisemapuisto on osittain umpeenkasvanut ja suuri osa puistokäytävistä on hävinnyt. Puiston rakenteista ovat jäljellä tekorauniot, vanha mukavuuslaitos, kaivohuone sekä Eva Kuhlefeldt-Ekelundin suunnittelema leikkimökki. Myös ”Grönalund”-n terassin kivipengerrys on osittain säilynyt. Jokivarren kasvillisuuden rehevöitymisen ja puiston umpeutumisen vuoksi näkymät joelle ovat sulkeutuneet. Kohde on kasvistollisesti rikas ja arvokas. Maisemapuiston keskeiset piirteet ovat hyvin säilyneet, mutta puusto on osittain hyvin vanhaa.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Allardt, Anders. Kulla gård. Herrgårdar i Finland I. Helsingfors 1928; Allardt, Anders. Strömfors socken. Helsingfors 1923; Lönnqvist, Bo. Kulla i Strömfors - herrgårdsmiljö från flera sekler. 25.8. 1987. Museoviraston rakennushistorian osasto; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Suomen kartanot ja suurtilat I. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939-45. kartat: Herrgårdar i Finland I; Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto. kuvat: Herrgårdar i Finland I; Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Rakennustaiteen museon kuva-arkisto; Suomen kartanot ja suurtilat I. suulliset tiedot: Anna-Ulla Grahn-Wallen ja Bo Lönnqvist 28.7. 1997. kenttäkäynti: 28.7. 1997

Pia Kurki 15. 8.97

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Pikkala, Pickala
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon puisto on perustettu 1800-luvun puolivälissä. Puisto on 1800-luvun englantilaistyylinen maisemapuistoto. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus. Maisemapuisto osittain umpeenkasvanut, kukkaistutukset vähentyneet ja osa puiston rakenteista on hävinnyt, mutta puiston pääpiirteet ovat säilyneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Siuntio, Uudenmaan lääni 203205 02580 Siuntio
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana Thure Lindeberg. Kartano on yksityiskäytössä. Kohde on suojeltu vuonna 1987 rakennussuojelulaila. Suojelu koskee päärakennusta yhdeksää talousrakennusta, vanhaa siltaa sekä puistoa.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartano on vanhaa rälssiä ja se alkoi nauttia säteri-vapaudesta vuonna 1590. Pikkala erotettiin Suiasta omaksi tlakseen vuonna 1814. Kartanon merkittävin rakennuskausi ajoittuu kenraali Silverhjelmin aikaan 1847-81. Hän rakennutti uuden päarakennuksen A.F. Granstedtin piirustusten mukaan ja se valmistui 1850. Hänen aikanaan kartanoon perustettiin myös laaja puisto. Vuosina 1944-56 kartano kuului Porkkalan vuokra-alueeseen. Vuonna 1887 kartano siirtyi Lindeberg-suvun omistukseen.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommittelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee Pikkalanjoen itärannalla. Etelässä kartanoa ympäröi avoimet pellot ja pohjoisessa kartanokokonaisuutta rikkoo Helsinki - Hanko maantie. Kyseisen maantien vuoksi käytöstä poistettu sisääntulotie aloittaa pohjois - eteläsuuntaisen akselin, joka säilyy etupihan säännöllisessä sommitelmassa ja jatkuu päarakennuksen eteläpuolen muotopuutarhan kautta etelään johtavassa koivukujassa. Tätä akselia risteää kohtisuorassa kolme poikkiakselia. Niistä merkittävin eteläisin, joen rantaan ulottuva akseli, jonka varrella sijaitsee lehmukien muodostama lehtimaja ”templet”. Pääarakennuksen eteläpuoleisesta puistosta on näkymät peltoaukealle ja kapeana sektorina merelle. Merelle ulottuvan näkymäakselin päätteenä oleva ranta kuuluu Natura 2000 hankkeeseen. Pohjoisessa näkymiä häiritsee maantie ja varsinkin sen varrella sijaitseva huoltoasema. Puiston kukkaistutukset ovat vähentyneet ja varsinkin joen puoleinen puisto-osuus on umpeutunut, muutoin puiston pääpiirteet ovat säilyneet. Rakenteista on jäljellä etupihan suihkulähde, ”templet”:n kivipöytä ja kiviportaot sekä porttien kivipylväät. Myös ”templet”:n lehtimaja ja lehmuskujanne ovat säilyneet.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Brenner, Alf. Sjundeå sockenhistoria. Hangö 1955; Favorin, Martti. Siuntion historia. Tammisaari 1986; Gardberg, C.J. ja Kaj Dahl. Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Ojala, Susanne. Parken och trädgård vid Pickala gård. Examensarbete Överby 1994; Pickala gårds miljö fredades. Huvudstadsbladet 4.8. 1987; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993. Suomen kartanot ja suurtilat I. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939-45. kartat: Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto; Museoviraston rakennushistorian osasto; Sjundeå sockenhistoria II. kuvat: Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osasto; Sjundeå sockenhistoria II. suulliset tiedot: Anna-Liisa Lindeberg 12.6. 1997 ja 8.7. 1997 muita lähteitä: Chris Zittingin dokumentti Sjundeå å. 1985. kenttäkäynti: 12.6.1997 ja 8.7. 1997

Pia Kurki 15. 8.97

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Saari, Saaris
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon asuinpiha on peräisin 1500-luvulta ja kartanossa olleet korttelijakoiset koristeputarhat on perustettu 1700-luvun puolivälissä. Maisemapuiston perustamisajankohdasta ei ole tietoa. Historiallisesti, rakennustaiteen ja puutarhataiteen historian kannalta merkittävä kokonaisuus. Asuinpihan ja koristeputarhojen historialliset piirteet ovat kokonaan tai osittain hävinneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Mietoinen, Turun ja Porin lääni 104402 23210 Hietämäki
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	omistajana valtio; kartanossa toimii Maatalouden tutkimuskeskuksen Lounais-Suomen koecasema. Kartano on suojeltu vuonna 1994. Suojelu koskee päärakennusta, sivurakennuksia, mukavuuslaitosta sekä puistoa.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon historia ulottuu 1200-luvulle. Saari muutettiin säteri-luontoiseksi Turun läänin ratsuväkirykmentin everstin virkataloksi vuonna 1681. Kenraaliluutnantti Muhlin perusti kartanoon humaltarhan, jonka Ehrensvärd muutti aikanaan 1762-72 puutarhaksi. Lisäksi Ehrensvärd rakensi päärakennuksen viereen koristeputarhan. Vuonna 1773 tulipalo tuhosi päärakennuksen ja 26 muuta rakennusta. Vapaaherra Armfeltia varten rakennettiin uusi päärakennus C.F. Schröderin piirustusten mukaan 1600-luvulta peräisin olevien kivikellareiden päälle. Samaan aikaan rakennettiin itäisivun keittiösiipi. Länsipuolen lakeijasiiven rakennutti Leijonhielm. Kartano toimi sotilasvirkatalona vuoteen 1810, minkä jälkeen se oli Aminoff suvun hallussa 1950-luvulle asti. Aminoffien aikana puisto sai varsinaisen muotonsa. Maatalouden tutkimusasema aloitti toimintansa kartanossa vuonna 1959.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee avoimen peltomaiseman keskellä olevassa saarekkeessa, Mynämäenlahden itäisellä rannalla. Päärakennus ja siipirakennukset rajaavat asuinpihaa, joka sai perusmuotonsa jo 1500-luvulla. Päärakennuksen takana on sijainnut ruutukaavainen ja kaarevareunainen koristeputarha. Asuinpihan eteläpuolella olleista puutarhoista ei ole enää näkyvissä mitään merkkejä. Muutoin kartanoa ympäröi maisemapuisto, jossa kasvaa nurmella vanhoja puita, ja jossa on rehevä lampi. Kartanoa rajaa pohjoisessa ja lännessä metsä, joka on saattanut olla ennen hoidettua luonnonpuistoa. Kartanon sisääntulotieltä, asuinpihalta, pohjoiselta koristeputarhalta ja tietenkin kartanon päärakennuksesta on ollut ja on osittain edelleenkin näkymät merelle. Puutarhojen ja puiston keskeiset historialliset piirteet ovat lähes hävinneet, puutarhan rakenteista ovat jäljellä asuinpihan viereisen terassin ja päärakennuksen pohjoispuolisen koristeputarhan kivireunukset sekä vanhoja Ehrensvärdin aikaisia syreneitä. Mynämäenlahden ranta ja kartanon läntinen metsäsuikale kuuluvat Natura 2000 hankkeeseen.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Lounatvuori, Irma. Mallin mukaan maan tavalla. Jyväskylä 1996; Nikander, Gabriel. Saaris kungsgård. Herrgårdar i Finland II. Helsingfors 1928; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Suomen kartanot ja suurtilat II. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939-45; Suomen maatilat III. Toim. Felix Johansson, Akseli Kivialho ja K. Kivialho. Porvoo 1932. kartat: Herrgårdar i Finland II; Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto; Saaren kartano; Turun maakuntamuseo. kuvat: Herrgårdar i Finland II; Museovirasto kulttuurihistorian kuva-arkisto; Suomen kartanot ja suurtilat II. kenttäkäynti: 2.6. 1997

Pia Kurki 15.8. 1997

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Siuntion vanha pappila, Gamla Prästgården
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	pappilan maisemapuisto on perustettu 1800-luvun puolivälissä. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus. Puiston historialliset piirteet ovat osittain hävinneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Siuntio, Uudenmaan lääni 203206 02570 Siuntio
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana Anna Gullicshen. Pappila on yksityiskäytössä. Pappila on suojeltu vuonna 1983 kulttuurihistoriallisesti huomattavien suojelusta annetulla lailla. Suojelu koskee päärakennusta, aittarakennusta ja ympäröivä piha- ja puistoaluetta, jota tulee hoitaa entisen kaltaisena siten, etteivät vanhat puut ja istutukset pääse turmeltumaan eikä puiston luonnetta muuteta.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	pappilan maa-alue erotettiin Suitian kartanosta vuonna 1460, jolloin seurakunta sai ensimmäisen pappinsa. Jokeen laskeutuva puisto on peräisin 1700-luvulta, mutta varsinaisen muotonsa se sai 1800-luvun puolivälissä Bengt Olof Lillen ollessa kirkkoherra vuosina 1840-75. Pappilan päärakennus on rakennettu vuonna 1814. Vuonna 1974 seurakunta möi pappilan yksityiselle.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	pappila sijaitsee Kirkkojoen ja Pikkalanjoen yhtymäkohdassa avoimen peltomaiseman ympäröimänä. Maisemapuisto on osittain umpeenkasvanut ja joen varret ovat myös tiheän pensaston ja puiden peittämät. Tämä on aiheuttanut ennen pappilasta mahdollisesti avautuvien näkymien sulkeutumisen. Koivut ja leikatut lehmukset vuorottelevat pappilaan johtavassa kujanteessa. Puisto koostuu päärakennuksen, luhtiaitan ja autotallirakennuksen rajaamasta asuinpihasta ja ympäröivästä maisemapuistosta. Asuinpihan historialliset piirteet ovat osittain hävinneet ja maisemapuiston polusto on nurmettunut. Sekä asuinpihalla että maisemapuistossa kasvaa nykyään vanhoja ja suuria puita. Puistoon liittyy lisäksi myös talouspuutarha, joka on edelleen alkuperäisessä käytössään. Puistossa on ollut uimahuone, joka on nykyään hävinnyt. Kohde on kasvistollisesti erittäin runsas ja arvokas.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	<u>kirjallisuus:</u> Aloite Siuntion pappilan saattamiseksi suojelluksi. Museoviraston rakennushistorian osasto; Brenner, Alf. Sjundeå sockenhistoria I. Hangö 1955; Favorin, Martti. Siuntion historia. Tammisaari 1986; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993. <u>kartat:</u> Museoviraston rakennushistorian osasto; Sjundeå sockenhistoria I. <u>kuvat:</u> Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osasto; Sjundeå sockenhistoria I. <u>suulliset tiedot:</u> Anna Gullichsen 8.7. 1997 <u>kenttäkäynti:</u> 8.7. 1997

Pia Kurki 15. 8.97

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Summa
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon puistossa on säilynyt osia 1700-luvun barokkipuutarhasta. Englantilaistyylinen maisemapuisto on perustettu 1840-luvulla. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus. Puiston historialliset piirteet ovat osittain hävinneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Vehkalahti, Kymen lääni 304201 Summantie 6, 49480 Summa
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana Christina Bruun. Kartano on yksityiskäytössä. Kohde on suojeltu rakennussuojelulalla vuonna 1990. Laki koskee kartanon päärakennusta ja talousrakennuksia. Puistoa hoidettaessa on säilytettävä sen perinteinen puulajisto ja puistokaava.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	Summan kartano mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1463 Toikka nimisenä tilana. Isovihan jälkeen Toikan tila muodostui kartanoksi ja sai nimen Summa. 1700-luvun puolivälissä Arvid Rennerin tullessa Summan omistajaksi kartano kunnostettiin ja rakennuksen ympärille perustettiin barokkityylinen puisto. Anton Bruunin lesken Jakobina Bruunin aikana puisto uudistettiin englantilaiseksi maisemapuistoksi Engelhardtin suunnitelman mukaan. Theodor Bruun (1853-83) uudisti puistoa ja rakennutti uuden päärakennuksen, joka valmistui 1893 arkkitehti K.A. Wreden suunnitelman mukaan. Vuodesta 1790 nykypäivään kartano on ollut Bruun-suvun omistuksessa.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommittelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee Summajoen rannalla Haminan kaupungin läheisyydessä. Kartanoa ympäröineet avoimet niityt ja pellot ovat nykyään teiden halkomia ja asutus tunkeutuu kartanon lähistölle. Kartanolle johtaa idästä Hamina-Kotka maantien suuntainen tammikujanne. Päärakennuksen eteen muodostuu kivetty etupiha ja varsinainen puisto koostuu päärakennuksen ja joen välisestä puisto-osuudesta sekä päärakennuksen eteläpuolisesta ja joen länsirannan maisemapuistoista. Etupihan historialliset piirteet ovat säilyneet lähes ennallaan, mutta päärakennuksen ja joen välisen osuuden käytävät ja mahdolliset rakenteet ovat umpeutuneet ruohovartisen kasvillisuuden alle, ainoastaan rannassa sijaitseva kivinen terassi ja portaat ovat säilyneet. Näkymä päärakennukselta joelle on edelleen avoin. Maisemapuistot ovat metsittyneet ja käytäväverkostot umpeutuneet. Rakenteista ovat säilyneet päärakennuksen eteläpuolella sijaitseva muistokivi sekä rannan tuntumassa kivinen pengerrys. Etupihalla ja päärakennuksen joen puoleisessa puisto-osuudessa on jäänteitä 1700-luvun barokkipuutarhasta. Puisto on kasvistollisesti erittäin rikas ja arvokas. Kartanokokonaisuutta rikkoo Hamina - Kotka maantien läheisyys sekä sitä kautta tuleva roskaaminen ja kasvien ryöstely.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Rosén, Ragnar. Summa gård. Herrgårdar i Finland I. Helsingfors 1928; Viljamaa, Kalevi. Summan kartanopuiston kasvistosta. Memoranda Soc. Fauna Flora Fennica 47. 1971; Wathén, Ruth ja Auli Nyqvist. Kahden vapaaherran kartano. Jaana 7 / 1970. kartat: Herrgårdar i Finland I; Maanmittaushallituksen maanmittausarkisto; Museoviraston rakennushistorian osasto. kuvat: Herrgårdar i Finland II; Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osasto. suullista tietoa antaneet: Christina Bruun 12.8. 1997 ja Tuula Perttola 12.8. 1997. kenttäkäynti: 12.8. 1997

Pia Kurki 15.8. 1997